

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

RESİM SANATINDA MELANKOLİK İFADELER

Yüksek Lisans

Azize BİLİCİ

Tez Danışmanı

Prof. Canan ATALAY AKTUĞ

Çanakkale - 2019

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RESİM ANA SANAT DALI**

RESİM SANATINDA MELANKOLİK İFADELER

Yüksek Lisans

**Hazırlayan
Azize BİLİCİ**

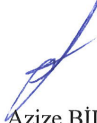
**Tez Danışmanı
Prof.
Canan ATALAY
AKTUĞ**

Çanakkale – 2019

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**RESİM SANATINDA MELANKOLİK İFADELER**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

(Tarih) 06/08/2019

Azize BİLİCİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Azize BİLİCİ'ye ait RESİM SANATINDA MELANKOLİK İFADELER adlı çalışma,
jürimiz tarafından Resim Ana Sanat Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Prof.
Canan ATALAY
AKTUĞ
(Danışman)

Doç. Dr.
Dalila ÖZBAY

Dr. Öğr. Üyesi
Umut GERMEÇ

Tez No : 10289282
Tez Savunma Tarihi: 6 Ağustos 2019

ONAY

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

27.08/2019

ÖZET

RESİM SANATINDA MELANKOLİK İFADELER

Günümüze değin melankoli farkı disiplinlerin konusu haline gelmiştir. İlk olarak Homeros destanlarında karşılaştığımız melankoli kelimesi öfke ve isyan anlamlarıyla özdeşleştirilmiştir. Antik çağda bedensel bir hastalık olarak görülmüş, ortaçağda ise günahla ilişkilendirilmiştir. Rönesans’la birlikte melankoli artık bilginin ve dâhiliğin bir göstergesi olarak anılmıştır. Aydınlanma çağında tıbbın araştırma konusu haline gelmiştir. 20. yüzyılda melankoli yaşanan küresel felaketler nedeniyle kitlesel bir ruh haline dönüştürülmüştür. Sanatın da etkisinde olan melankoli kavramı tarih içerisinde farklı amaçlarda kullanılmıştır. Bir dönem tanrıya isyan için kullanılan bu tema sonraları dehayı tanımlamak ya da deliliğe atfetmek için kullanılmıştır. Resim sanatında melankoli kimi zaman hüznü kimi zaman da güzelliği betimlemiştir.

Bu araştırma, melankolinin felsefe, tıp, din ve sanat alanlarındaki tanımlamalarını içermektedir. Melankolinin tarihsel süreçteki yaklaşımlarına ve antik çağdan aydınlanma çağına kadar olan sürede melankolinin sanattaki görünümelerini incelemektedir. Araştırma, aynı zamanda Melankoli temasını odak noktasına alan eskiz, desen, baskı ve tuval üzerine yapılmış olan Uygulama Çalışmalarını kapsamaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: Melankoli, Acedia, Ruh Durum Bozukluğu, Yabancılaşma, Melankolisi, Avrupa Resim Sanatı, Romantizm, Kara Safra, Yalnızlık, Biyografi, Otobiyografi, Ruh Bilimi, Ontoloji, Psikoloji.

ABSTRACT

MELANCHOLIC EXPRESSIONS IN PAINTING

To date, the difference in melancholy has become the subject of disciplines. The word melancholy, which we first encountered in the epics of Homeros, was identified with the meanings of anger and rebellion. It was seen as a physical disease in ancient times and in medieval times it was associated with sin. With the Renaissance, melancholy is now known as an indicator of knowledge and internality. In the age of enlightenment, medicine has become a research topic. 20th century. Melancholy has been transformed into a mass soul due to global disasters. The concept of melancholy, which is also in the mark of art, has been used for different purposes throughout history. This theme, which was used for a period of rebellion against god, was later used to describe genius or to attribute it to madness. Melancholy sometimes depicts sadness and beauty in painting.

This research includes the definitions of melancholia in the fields of philosophy, medicine, religion and art. It examines the approaches of melancholy in historical process and the appearance of melancholy in art from antiquity to enlightenment. The research also includes Application Studies on sketches, patterns, prints and canvas, which focuses on the Melancholy theme.

KEY WORDS: Melancholy, Acedia, Mental Disorder, Alienation Melancholy, European Painting, Romance, Dark Bile, Loneliness, Biography Autobiography, Mental Science, Ontology, Psychology.

ÖNSÖZ

Antik ulusların farklılığından, evrensel nitelikte temel düşüncelerin ortaya çıktığı aydın medeniyetlere kadar, kullanım sahası olan melankolinin varlığı konusundaki gözlemimiz bu kavramın antik çağdan orta çağ teolojisine, Rönesans hümanizminden Aydınlanma Çağına kadar sanat, felsefe, bilim ve kültürün katkılarıyla nesillerden günümüze aktarılmasına olanak tanıdığını kavramamızı sağlamıştır. Günümüzde üzüntü, dış dünyaya duyulan ilginin azalması, sevmeye yetisinin kaybı gibi kavramlarla açıklanan melankoli aslında çok daha derin bir anlam taşımaktadır. Kaldı ki melankolinin kavram olarak tek anlamı olmadığı gibi, bir düşünürde bile onun çeşitli anlamlara geldiğini görmek mümkün olmuştur. Böyle bir kavramı, bir tek kelime ile ifade etmenin güçlüğü ve imkânsızlığı ortadadır. Bu konuda yayınlanmış en kapsamlı kaynak; Teber’in Melankoli “Normal Bir Anomali” adlı kitabıdır. Bu araştırmaya başlamamda önemli bir yer tutan bu kaynak, melankoliyi Demokritos’tan, Walter Benjamin’e felsefe ve bilim üzerine yapılmış önemli çalışmaları referans alarak aydınlatır. Dolayısıyla benim tezimde de melankolinin anlam değiştirdiği Avrupa’nın düşünce serüvenine ışık tutan birçok yazar, hekim, filozof, düşünür ve özellikle sanatçılardan örneklemeler yapılarak açıklanması gerekmektedir. Ek olarak antik çağdan 20. Yüzyıla kadar sanat alanında ortaya çıkan başlıca akım, eğilim ve bunlara ilişkin yapıtları da içermeliydi. Bu bağlamda melankoli kavramını sanatsal bir zemine oturtma isteğim tezimin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Araştırmamın özgün resim çalışmalarımıyla birlikte diğer edebî dönem ve türlerde yapılacak melankoli araştırmalarına yardımcı olmasını temenni ediyorum.

Araştırmamda bana gerekli zamanı ve imkânı sağlayan, bilgi ve deneyimleriyle bana yön veren tez danışmanım Prof. Canan ATALAY AKTUĞ’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte bana desteğini ve yardımlarını esirgemeyen eşim Selahattin BİLİCİ’ye teşekkür ederim.

Azize BİLİCİ

....../...../2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MELANKOLİ

1.1. Antik Çağ'da Melankoli Konusu	3
1.2. Orta Çağ'da Melankoli Konusu.....	13
1.2.1. Satürn ve Melankoli	18
1.3. Aydınlanma Çağı'nda Melankoli Konusu	22

İKİNCİ BÖLÜM

MELANKOLİ TEMASININ İŞLENDİĞİ YAPITLAR

2.1. Antik Çağa Özgü Melankolik Aias Figürü	30
2.2. Georges Ortiz, “Aias Heykeli”	31
2.3. Hieronymus Bosch, “Yedi Ölümcül Günah”	32
2.4. Albert Dürer, “Melankoli I”	35
2.5. Matthias Grünewald, “Aziz Anthony Baştan Çıkarılışı”	38
2.6. Lucas Cranach, “Melankoli”	40
2.7. Frans Hals, “Malle Babbe”	41
2.8. Joseph Marie Vien, “Tatlı Melankoli”	43
2.9. William Blake, “Nebuchadnezzar”	43
2.10. Constance Charpentier, “Melankoli”	44
2.11. Theodore Gericault, “Deli Kadın”	46
2.12. Francisco Goya, “Çocuklarını Yiyen Satürn”	47

2.13. Jon Everett Milais, “Ophelia”	48
2.14. Arnold Bocklin, “Melankoli Ölüler Adası”	49
2.15. Edvard Munch, “Melankoli”	50
2.16. Giorgio de Chirico, “Bir Sokağın Gizemi ve Melankolisi”	52
2.17. Karl Schmidt-Rottluff, “Melankoli”	55
2.18. Otto Dix, “Melankoli”	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMA ÇALIŞMALARI

3.1. Asiye I	58
3.2. İhtiyar	59
3.3. Bunalım	59
3.4. Yalnızlık	60
3.5. Pencere I	61
3.6. Pencere II	61
3.7. Acedia	62
3.8. Aziz	63
3.9. Dehanın Melankolisi	64
3.10. İlk Günah	65
3.11. Yılgın	66
3.12. Eski Yaşamlar	66
3.13. Kent Melankolisi	67
3.14. Asiye II	68
3.15. Asiye III	69
3.16. Arınma	69
3.17. Melankoliye Özgü Duruş	70
3.18. Tedavi	71
3.19. Hüzün	72

3.20. Kadın	72
3.21. Kaçınma	73
3.22. Hastalık	73
3.23. Melankolik Manzara	74
3.24. Delilik.....	74
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	77

KISALTMALAR

A.g.e :	Adı geçen eser
çev. :	Çeviren
der. :	Derleyen
ed. :	Editör
s. :	Sayfa
ss. :	Sayfa Sayısı
T.Ü.Y.B. :	Tuval Üzerine Yağlı Boya
A.Ü.Y.B. :	Ahşap Üzerine Yağlı Boya
yy. :	Yüzyıl

GİRİŞ

Melankoli ruhsal olarak, derin biçimde acı veren üzüntü, dış dünya ya duyulan ilginin sekteye uğramasına, sevmeye yetisinin kaybı, tüm etkinliklere ket vurulması, yerini kendini suçlama ve aşağılamaya bırakmış, cezalandırılacağına dair sanrı sal bir bekleme içinde kendilik duygusunun değerden düşmesi ile tanımlanır.¹

Günümüzde psikolojisinin konusu olan melankoli kavramı; antikçağda teolojini ve tıbbın konusu olarak değerlendirilmiştir. Antikçağda melankoli tanımı Sigmund Freud'un tanımından farklı bir anlamda kullanılsa da öncesinde bir hastalık olmasından öte bir duygu olarak kabul edilmiştir. Genellikle mitolojik yapıtlarda karşımıza çıkan melankoli, adı konmamakla birlikte, kahraman davranışlarının en iyi örnekleri olarak Homeros'un İlyada ve Odysseia'sında karşımıza çıkar. Hipokrat'la tıbbın konusu haline gelen melankoli ortaçağda teolojinin ilgi alanına gelir. Aydınlanma çağında delilikle ilişkilendirilirken modern çağda psikiyatrinin çalışma alanına girer. Tarihi süreç içerisinde yaşanan gelişmelere paralellik göstererek resim sanatının önemli temalarından biri haline getirilir. Çağının usta ressamı tarafından sıklıkla çalışmalarında kullanılan bir kavram olarak günümüze kadar var olmuştur.

Tezin Birinci Bölümü'nde melankoli kavramının tanımları Antik Çağ, Orta Çağ, Rönesans ve Aydınlanma Çağı temel alınarak farklı yazar ve felsefecilerin görüşlerine yer verilerek incelenmiştir.

İkinci Bölüm'de, Mattias Grünewald, Hieronymus Bosch, Albert Dürer ve Lucas Cranach'ın melankoli temasını ele aldığı yapıtlar bir araya getirilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de, 20.yy'da portre resminde melankolik ifadeye vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda Aydınlanma Çağı'nın sanatçılarından Joseph Marie Vien, Constance Charpentier'in, daha sonra Arnold Böcklin, Edward Munch, Giorgio de Chirico ve Otto Dix'in melankoli olarak adlandırdıkları çalışmaları analiz edilmiştir.

Dördüncü Bölüm, Eskizler, Özgün Baskı, Suluboya ve Tuval üzerine yapılan Uygulama Çalışmalarını kapsamaktadır. Melankolik ifadenin ön planda olduğu bu çalışmalarda, savaşlar, iç çatışmalar, küresel boyutlara varan kitlesel göçler, kıyımlar korkuya, endişeye, öfkeye yol açmıştır. Melankolik duygu durumunun yoğun yaşandığı günümüz dünyasının yalnız insanının parçalı görünümü, Uygulama Çalışmalarında ön plana çıkarılmıştır.

¹ Sigmund Freud, *Yas ve Melankoli*, (Çev. Aslı Emirsoy), Telos Yayınevi, İstanbul 2014, s. 19.

Tezin Hipotezi: Tezin ana hipotezinde melankolinin sadece bir anlamının olmadığı, pek çok anlamının olabileceğidir.

Tezin Amacı: Bu tez, Antikçağdan 20. Yüzyıla kadar melankoli üzerine yapılan kuramsal tartışmaların araştırılmasını içermektedir. 20. yüzyılda Avrupa’da sanatı içerisinde melankolik ifadeyi ön planda tutan sanatçıların eserlerini bir araya getirmek ayrıca amaçlanmıştır. Uygulama Çalışmalarında yakın çevreden belirlenen kişilerin portreleri farklı tekniklerle yapılmıştır. ‘Melankolik ifadeyi’ öne çıkaran öğeler ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

Tezin Kapsamı: Sanat ve yaratıcılığın melankoliyle ilişkisini oluşturduğu Avrupa resim sanatında kara safra ile ilgili yaratılan kuramsal açıklamalar tezinde önemli yer oluşturmaktadır. Araştırma Melankolinin felsefe, tıp, edebiyat alanlarda tanımını yapan filozof, yazar ve hekimlerin düşüncelerini bununla birlikte Avrupa resminde melankolik etkiyi yansıtan sanatçıları ve çalışmalarından örnekleri içermektedir.

Tezin Yöntemi: Teorik olarak araştırmada veri toplamada referans alınan kaynakların dayanağına dikkat edilerek ve bu bilgilerin doğruluğuna ulaşılmasını kolaylaştıracak titizlikle konu itibariyle belge ve dokümanlardan alıntı yapılmıştır. Toplanan veriler merkezi alt başlıklara ilintili olarak paylaştırılmış, farklı kaynak betimlemeleriyle konuyla ilgili çeşitlilik sağlanmıştır. Konu başlığı itibariyle internet ve kütüphaneden belirlenen dokümanlar genel çerçevede belirlenip, içeriğiyle ilgili başlıklar altında ilgili veriler ayrıştırılmış ve araştırma bütünselliği için veriler bir araya getirilerek çözüme ulaştırılmıştır. Uygulama (Proje) Yöntemi olarak, melankoli temasının ön planda olduğu kâğıt üzerine kurşun kalem çizimler, gravür ve tuval üzerine yağlıboya malzemeleri kullanılarak uygulama çalışmaları yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MELANKOLİ

1.1.Antik Çağ'da Melankoli Konusu

“Homeros destanları salt şiir- yazın ve tarih dünyasının değil, ruhbilim çalışmalarının da vazgeçilmez başyapıtlarıdır. Ruhbilim araştırmalarının ilk yazılı kaynağı, Homeros destanlarındaki kahramanların, tanrıların serüvenleridir.”² Bu kahramanların tanrılara karşı verdiği amansız mücadeleleri, düşlerini, korkularını ve öfkelerini; geçirdiği hastalıklarını ve tedavi yöntemlerini konu alan bu destanlar binlerce yıl ruh bilimcilerin temel bilgi kaynağı olmuştur.

Homerosun kaleme aldığı Odysseia ve İlyada destanları insanoğlunun yüzyıllardır değişmeyen temel dürtülerinin anlatıldığı, Yunan kültürünün anlama noktasına, antik Yunan kültürüne ışık tutan, en önemli kaynaklardandır. İlyada ve Odysseia, Truva Savaşı ve bu savaşta yer almış insanların tanrısal gazaba uğramışlığının örneklerini sergiler. Bu destanlar antik Yunanistan'da insanların inançları ve tanrı ile olan ilişkileri hakkında önemli bilgiler verir. Homeros destanlarındaki kahramanlar arasında ilk olarak melankolik kişiler arasında Bellerophontes ile Aias gösterilir. Bellerophontes, tarihin ilk ortaya çıkardığı melankolik kişiliktir.³“Bellerophontes, Korinthos kral ailesinden ve ünlü Sisypchos'un torunudur. Dedesi Sisypchos da tanrılara karşı suç işlemiş ve onların gazabına uğrar.”⁴ Homeros, Destanlarında Sisypchos'un sonsuz bir cezaya çaptırılışından bahseder.

Sispholosu gördüm, korkunç işkenceler çekerken;
Yakalamış ki iki ovucuyla kocaman bir kayayı
ve kollarıyla, bacaklarıyla dayanmıştı kayaya.
Ha bire itiyordu onu bir tepeye doğru,
işte kaya tepeye vardı, varacak, işte tamam,
ama tepeye varmasına tam bir parmak kala,
bir güç itiyordu onu tepeden gerisin geri,
aşağıya kadar yuvarlanıyordu yeniden baş belası kaya,
o da yeniden itiyordu kayayı tek mil kaslarını gere gere,
kopan toz toprak ha bire aşarken başının üstünden,
o da ha bire itiyordu kayayı, kan ter içinde.⁵

² Serol Teber, *Melankoli Normal Bir Anomali*, Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 79.

³ A.g.e., s. 8.

⁴ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2018, s. 272.

⁵ Homeros, *Odysseia*, (Çev. Azra Erhat; A. Kadir Meriçboyu), Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 204.

Sispholosun cezalandırılmasının sebebini söylemek gerekirse: Zeusa, baş tanrı Asoposun kızı Aiginayı kaçırdığında Sispholos her şeyi görmüş ve Zeus'u Asoposa söylemekle tehdit etmiş, fakat şehrinde pınarların fışkıracağı bir kaynak yaparsa sesiz kalacağı konusunda söz vermiş fakat sözünü tutmamasına sinirlenen Zeus bunu karşılıksız bırakmamış. Farklı kaynaklarda değişik şekilde anlatılan bu hikâyeye de kimilerine göre Zeus onu yıldırımlarıyla çarpmış kimi kaynaklara göre ise Hades'in ölümler diyarına gönderilmek üzere ölüm cinleri gönderilmiş peşine. Ancak Sispholos oldukça kurnaz biriydi. Hades'in bunu karşılıksız bırakmayacağını bilmekteydi. Karısına cenaze töreni yapmamasını söyledi. Hades'in karşısına çıktı. Ölümler diyarında yalvardı Hades'e son kez karımı göreyim dedi. Sonrasın da geri gelirim. Buna razı gelen Hades bıraktı Sispholos'u ve son görüşü olur artık Hades'in.⁶ Tıpkı dedesi gibi Bellerophontes de Yunan Mitolojisinde tanrılar tarafından cezalandırılmış bir kahraman olarak anılır. Bellerophontes, tanrıların tiksinişi ardından yalnızlığa mahkûm edilmiş, melankolik durumun sonsuzluğuna mahkûm edilmiştir. Antik çağın melankolik kavramını daha iyi kavraya bilmek için Sispholos gibi Bellerophontes karakterini de daha yakında incelenmesi gerekir.

Bellerophontes, muazzam bir güzelliğe sahip. Tanrısal Athena görür göremez etkilenir ve kendini alamaz Bellerophontesten fakat Bellerophontes istemez Athena'yla olmayı Athena, çok kızar bu duruma ve intikam için kocasına Bellerophontesin zorla kendisini elde etmeye çalıştığı yalanını söyler.⁷ İlyada destanında Bellerophamtes'in güzelliğinden şöyle bahseder:

Bellerophontes doğdu ondan sonra Glaukosun kusursuz oğlu.

Erkelik, güzellik başısladı tanrılar ona,⁸

Tanrısal Anteia, Proitosun karısı, yanıp tutuşuyordu,

Bellerophontesle gizlice bir sarmaş dolaş olsam,

ama birazcık olsun kandıramadı onu,

O sıra aklı başındaydı Bellerophontesin.

Kadın bir yalan attı kral Proitosa, dedi ki;

Bellerophontesi öldürmezsen lanet sana,

O benim zorla koynuma girmek istedi".

Böyle dedi o, kralı birden öfke kapladı.

Ama saygı besliyordu yüreğinde,

Bellerophontese kıyamadı.⁹

⁶ Azra Erhat, a.g.e., s. 273.

⁷ Serol Teber, a.g.e., s. 81

⁸ Homeros, *İlyada*, (Çev. Azra Erhat; Kadir Meriçboyu), Can Yayınları, İstanbul 2008, s.180.

⁹ Homeros, 2018, a.g.e., s. 180.

İlyada'da görüldüğü üzere Bellerophontes, tanrılardan nefret eder. Dahası bu tanrılara başkaldırır ve tüm tanrı düzenini yıkmak ister. “Mitolojinin ünlü kanatlı atı Pegasusun üzerine binip onu Olympos dağına sürer. Zeus kızar onun bu davranışına. Gökten aşağıya atar. Bellerophontes, Aleion ovasına düşer ve başlar yapayalnız yaşamaya. Keder ve acı içinde.”¹⁰

Ama bir gün tanrılar tiksindi Bellerophontesten

Aleion ovasında kaldı o tek başına

İnsan uğrağından uzakta yedi kendi kendini.¹¹

Bellerophontesin özgürleşme uğruna verdiği bu müc adele, insanların tanrısal düzenin yıkma çabasının korkunç bir örneğidir. “Bellerophontes, insanı tanrılara tutsak eden yazgıdan kurtulmaya çalışmış ve insanlar tarafından da terk edilmiştir... Bellerophontesin durumu, olağan üstü bir yaşam tarzına mahkûmiyetini göstermiştir.”¹² Dahası Bellerophontes’in bu tavrı, özgürleşme adına, tanrısal düzenlere başkaldırmaya çalışan insanların yazgısını da simgeler.

İlyadada karşılaştığımız ilk melankolik kişilik, Bellerophontes “Tanrıların nefret nesnesi olan o, yüreği acıyla parçalanarak, insanların izlerinden kaçarak Aleian ovasında tek başına dolaşıyordu. Tanrılar tarafından terk edildiği, ilahi takdirle sürgün edildiği için kendi kendini yiyen bu umutsuz, maniye değil, uzaklaşmaya, yokluğa, boşluğa mahkûm edilmişti.”¹³ Tanrıların Aleian ovasında yalnızlığa mahkûm ettiği Bellerophontes, sonsuz bir umutsuzluğa terk edilmiştir.

Homerostan destanlarında başka bir melankolik kişilik Aias’tır. “Aias, Troya savaşlarının Akhilleus’tan sonra gelen en yiğit savaşçısıdır. Görenlerin gözlerini kamaştıran bir güzelliği vardır. İlyada destanının en erdemli yiğidi olarak karşımıza çıkan Aias’ın adı birçok efsaneye konu olmuştur.”¹⁴

Homerostan Odysseia’da Truva savaşı sırasında öfkesine hâkim olamayan Akhilleus tanrıların ona sırt çevirmesinden dolayı Truvalı Paris’in Apollo’nun desteğiyle Akhilleus’u en zayıf noktası olan topuğundan attığı okla vurulduğundan bahseder. Aldığı yara sonucu ölen Akhilleus’un ardından savaş ganimetlerinin paylaşılacağı bir müsabakada Aias ve Odysseus karşılaşır. Aiasın Odysseusdan üstün olmasına rağmen, krallar yaptıkları hilelerle ganimetlerin Odysseus’un olmasını sağlamışlar ve Aias krallara savaş açar.

¹⁰ Serol Teber, a.g.e., s. 82.

¹¹ Homeros, 2008, a.g.e., s. 181.

¹² Serol Teber, *Melankoli Normal Bir Anomali*, Say Yayınları, İstanbul 2013 s. 82.

¹³ Julia Kristeva, *Kara Güneş*, (Çev. Nesrin Demiryontan), Bağlam Yayınları, İstanbul 2009, s. 15.

¹⁴ Azra Erhat, a.g.e., s.18.

Athena ona çok kızılıyordu, ama
ölümden kurtaracaktı onu gene de,
ama büyük laf etti Aias, bir suç işledi, çok ağır,
kurtuldum, dedi, koca uçurumlarından denizin,
tanrılar bana vız gelir, dedi.¹⁵

Tanrıça Athena bu duruma kızarak Aiasın delirmesini sağlar ve ona bir koyun sürüsünü kendine saldırmak üzere olan bir ordu gibi gösterir. Kendine geldiğinde koyun sürüsüne saldırdığını fark eden Aias, onuru kırılır ve kendini kılıcının üstüne atarak intihar eder.

“Tanrıça Athena onu çıldırttığında, ölümcül yazgısını sezinleyen Aias’ın yüzüne melankoliklerin ünlü gülümsemesi gelir. Ve bu gülüş ‘Aias gülüşü’ olarak ünlenir. .”¹⁶ “Aias Trajedisinde Aias, dünyada hiçbir değerinin kalmadığına inanmış, insanlarla ve tanrılarla bütün ilişkilerinin koptuğunu düşünmüştür. Tanrıların kendine yaptığını bir türlü hazmedememiştir.”¹⁷ Yaşadığı gülünç olaylar Aias’ın ruhsal durumunu bozmuş ve iç huzurunu bulamayacağını anlayınca da intihar etmeyi gerekli görmüştür. Homeros destanlarında insana ait yeterliliklere sahip olan tanrıların o dönemin insanların iç tepkilerinin bir yansımasıydı.

İlyada destanının bir diğer melankolik kahramanı Agamemnon’dur. Agamemnon tüm Yunanistan’daki en esiz mitolojik karakterdir. “O, Helene’nin ifadesiyle ‘hem iyi bir kral hem de güçlü bir savaşçıdır’. Agamemnon, kişiliğinde kralların hem erdemleri hem de eksik ve zayıf yönlerini bir arada bulundurur.”¹⁸ Yunan mitolojisinin önemli karakterlerinden olan Agamemnon Yunanistan’daki neredeyse tüm devletlere komutanlık eder. Miken kralı olan Agamemnon öneli bir siyasi statüye sahip olup tüm Yunanistan’ın en güçlü devlet adamı olarak kabul edilir. Bundan dolayı krallar kralı olarak adlandırılır.

Ancak tüm bunlarla birlikte Agamemnon’un tavırları dengesizdir. Bir yandan çok çabuk öfkelenir biryandan da hemen üzüldü. Melankolik bir mizaç sergileyen Agamemnon “Antik Çağ hekimlerinden Kapadokyalı Aretaus’un kendine özgü mani-melankoli yaklaşımını da geliştirmesine katkıda bulunmuştur.”¹⁹

Kalktı hırsla
gücü yaygın Agamemnon, yiğit Atreusoğlu,
kapkara bir öfkeyle doluydu yüreği,

¹⁵ Homeros, 2018, a.g.e., s. 79.

¹⁶ Serol Teber, a.g.e., s. 86.

¹⁷ Azra Erhat, a.g.e., s.18.

¹⁸ A.g.e., s. 13.

¹⁹ Serol Teber, a.g.e., s. 87.

yanıyordu iki gözü yalım yalım. ²⁰

Başladı yakarmaya Kral Agamemnon, dedi ki:

“Ey ulu Zeus, göklerde oturan,

kara bulutlara sarınmış tanrı!

Altüst edip Priamos’un sarayını,

kapılarını kızgın ateşe vermedikçe,

yakıp, kapkara edip yıkmadıkça,

Hektor’un zırhını kılıcımın göğsünde paramparça etmedikçe,

yoldaşları, toz toprak içinde, yüzüstü,

dişleriyle toprağı ısırmadıkça,

ne gün batsın, karanlıklar çöksün ne de. ²¹

Öfke sözcüğü de Homeros destanlarında sıkça kullanılan bir sözcüktür. Kararma sözcüğü ise öfkelenme sonucu ortaya çıkan duygusal yoğunlaşma sonucu bedenin orta bölgesinin kararmasını içerir. ²² Sonuç olarak melankoli bir fiziksel bir sorun olarak değil de bir öfke duygusu şeklinde meydana gelmektedir. Öfke sonucu meydana gelen kararma sonucu ise kişide bazı bedensel aksaklıkların ortaya çıkmasına neden olur.

Homeros destanlarındaki kahramanlarda ve tanrılarda değişik ruh halleri sıklıkla görülür. Bazen bir anlam veremediğimiz sebepsiz ruhsal iniş ve çıkışlar bazen de tanrısal sebeplerden kaynaklanan cezalandırma korkusu, öfke krizleri, isyan ve başkaldırı gibi duygu durumlarına sıkça anlatılır. Kahraman davranışlarında genellikle haksızlığa uğramışlığın verdiği öfke ve isyan karşımıza çıkar. “İnsan onurunun yaralanması sonucu ortaya çıkan öfkelenme yazılı dünya tarihinde ilk kez Homeros’ta görülür. Bu durum salt sanatın değil, ruhbilimlerinin de başlangıcıdır.” ²³

Homeros destanlarında melankoli durumu pek çok karakterde yansıtılmakla birlikte bu dönemde melankolik tanımlamalar yapılmaya çalışılırken öfkelenme ve kararma sözcükleri sıklıkla kullanılmıştır. Bu dönemde melankoliye oldukça önem verilmiş ve pek çok kavram melankolik durumu açıklamak için kullanılmıştır. Bedensel değişimlerle melankoli tanısı konulmaya çalışılırken kara safra, kararma, bedenin orta bölgesinin kararması gibi kavramlar kullanılmıştır.

Kara safra Yunaca *melos* olan kara kelimesiyle *khole* olan safra kelimesinin

²⁰ Homeros, 2008, a.g.e., ss.77,78.

²¹ A.g.e., ss. 77,78.

²² Serol Teber, a.g.e., s. 90.

²³ A.g.e., s. 93.

birleşmesiyle oluşur.²⁴ Melankolikler üzerinde tıbbi araştırma yapan Hipokrat melankoli bir hastalık olarak tanımlar. Hipokrat melankolik hastalığı; üzüntü, acı çekme, yalnızlık ve insanlardan kaçınma durumu olarak tanımlar. Hipokrat’a göre insan karakteri dört öz sudan oluşur ve bu özsular sırasıyla kara safra, kırmızı safra, kan ve balgamdır. Bunlardan kara safra melankolik karakterdeki insanların ortaya çıkmasına neden olur.

“Özsulardan herhangi birinin baskın olmasına göre olumsuz koşullarda kendini gösteren belirli hastalıklara eğilimli bir bünye söz konusu olur... Kara safranın baskınlaşması melankolik (öfkeli, hırçın) tipi oluşturur.”²⁵ Hipokrat çalışmalarında daha çok gözlemler yaparak melankolinin birey üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Bu konuyu şu sözlerle anlatmıştır: “Hipokrat (M.Ö. 460-377): İnsanın duygu durumu ile beden sıvıları arasında bağlantı kurmuş, hafif kanlı mizaç, ağırkanlı mizaç, kara sevdalı mizaç ve sinirli mizaç olarak birbirinden farklı mizaç (duygu durum) tanımlamıştır.”²⁶

Hipokrat’a göre kara safra melankolik insan bedeninde bulunan bir sağlık sorudur. Melankoliklerde kara safra koyulaşarak zehre dönüşür. Bu zehir bedenin dört öz suyuna karışır ve kişide bir takım bedensel ve zihinsel bozuklukların oluşmasına neden olur. Melankolikler çoğu zaman göğüs bölgelerinde ağrılar hissederler ve zaman zaman kusarlar.²⁷

Hipokrat, melankolik insanın durumunu şöylece tanımlar: “Çökkün, umutsuz, tüm cesaretini yitirmiş bir durum. Üzüntülü. Acı içinde kıvrınma. Işıktan ve insandan kaçma. Karanlığı sevmek.”²⁸ Olumsuz haberlere karşı duyarlı olan bu kişiler kötü haber almak istemezler. Beslenmeleri düzensizdir ve hastalık mevsimlere bağlı olarak şiddetini artırabilir.

Antik dört su tanımlamasına göre bu öz sular aynı zamanda elementlere, yaş dönemlerine ve mevsimlere denk düşer ve mevsimlere göre miktarları artar veya azalır. Kan, havaya benzer, ilkbaharda artar ve çocuklukta baskındır. Kara safra ya da melankoli toprağa benzer, sonbaharda çoğalır ve gençlikte baskındır. Salgı suya benzer kışın çoğalır ve yaşlılıkta baskındır. Eğer bunlar bedende çok fazla ya da çok düşük miktarda değilse insanın tüm güçleri tam demektir.²⁹ Bu durumda özsulardan bir tanesinin fazla çıkması hastalık anlamına gelirken, bedendeki bu dört özsuynun dengeli olması sağlık anlamı taşımaktadır.

Melankolik kişiler yaşamları boyunca değişik davranışlar sergileyebilirler. “Bunlar,

²⁴ <http://nerdengeliyo.com/melankoli/> (Erişim Tarihi: 07.02.2019)

²⁵ Dörthe Binkert, *Melankoli Kadındır*, (Çev. İknur İgan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, s. 103.

²⁶ Özcan Köknel, “Duygudurum Bozukluklarının Tarihçesi” , *Duygudurum Dizisi*, Cilt: 1, N: 1, 2000, s. 6.

²⁷ Serol Teber, a.g.e., s.100.

²⁸ A.g.e., s.101.

²⁹ Dörthe Binkert, a.g.e., s., 102.

kimi kez hüzünlü, korkulu, kimi kez heyecanlı, coşkuludurlar. Davranışlarındaki bu değişkenlik, salt mevsimsel değildir. Melankolik mizaçlı insanlar bir günlük zaman dilimi içinde bile, kimi zaman hüzünlü, kimi zaman heyecanlı olabilirler.”³⁰ Gün içerisinde davranışlarında değişiklik göstermeyen melankolik mizaçlı kişilerde “çok yönlü, yetenekli hatta dâhi olabilirler. Bu tür insanlarda genellikle melankoli hastalığı değil, olağanüstü kişilikler ortaya çıkabilir.”³¹ Hipokrat’ın dehayla ilişkilendirdiği melankoliyi sonrasında çağın sanatçı hastalığı olarak filozofları da etkisi altına alacaktır.

Klasik ruh hekimliğinde melankoli tastamam *kara zehir* olarak tanımlanmaktaydı. Kan sıvısının yumuşaklığıyla dengelenmediğinde kara safranın beyinden itibaren bütün organizma üstünde yıkıcı etkisini gösterdiği düşünülürdü.³² Melankoli hastalığının ruhsal belirtilerle tanımlandığında, korku, insanlardan kaçınma, çöküntü ve delilikle açıklandığı göze çarpar. “Bu tür davranışları çok çelişkili olmayan insanlar arasında çok yönlü, yetenekli hatta dâhi kişilikler görülebilir. Bu tür insanlarda genellikle melankoli hastalığı değil, olağanüstü kişilikler ortaya çıkabilir.”³³ Hipokrat’ın dehayla ilişkilendirdiği melankoliyi sonrasında çağın sanatçı hastalığı olarak filozofları da etkisi altına alacaktır.

Melankoli hastalığının diğer tiplere kıyasla belirgin bir karşılıkla ruhsal belirtilerle, korkuyla, insanlardan kaçmayla, çöküntü, hatta delilikle tanımlandığı göze çarpar. Galen, şöyle demektedir. “Hipokrat melankoliyi şöyle özetler. Nasıl ki dışsal karanlık, çok cesur veya çok bilgili olsalar bile bütün insanların içine korku salarsa kara safranın karanlık rengi de aklın bulunduğu yeri karartarak korku yaratır.”³⁴

Melankoliyi bir hastalık olarak tanımlayan Hipokrat bu hastalığın tedavisi için bazı bitki ve içeceklerin hastalara iyi geldiğini ve bazı yöntemlerle hastalığın tedavi edilebileceğini öne sürmüştür. Melankolik hastalığın tedavisinde sindirim sisteminin boşaltılması gerektiğinin öneminden bahseder. Bu tür hastalara kara boynuz otu içirilir. İçini boşaltması sağlanır. Çok baharatlı fakat tuzsuz yemekler verilir. Bol su tüketmeleri gerekir. İyi dinlenmiş olmalıdırlar aksi takdirde bu hastalık öldürücü olabilir. Hipokrat, ayrıca hemoroidin hastalığı tedavi ettiğini de söylemiştir.³⁵

Antik Grek düşüncesinde kara safranın yapısı yenilen yemeklerle de ilişkilidir. Bu nedenle melankolinin tedavisinde sağlıklı beslenme ve sıklıkla tuvalete çıkılması gerektiği

³⁰ Serol Teber, a.g.e., s. 104.

³¹ Özcan Köknel, a.g.e., s. 6.

³² Jean Starobinsky, “Tanrı Katında Ruh: Akedia Günahı”, *Cogito*, Say: 51, 2007, s. 230.

³³ Özcan Köknel, a.g.e., s. 6.

³⁴ Dörthe Binkert, a.g.e., s. 104

³⁵ Serol Teber, a.g.e., s. 101.

önerilmiştir. Bununla beraber melankolinin sadece önerilen tedavi yöntemleriyle atlatılamayacağı, dış etkenlerinde melankolik duygu durumuna sebep olabileceğinden bahsedilmiştir. Örneğin: “Hipokrat, yazın-sonbaharda esen kuru kuzey rüzgârlarını kara safralı melankolik mizaçlar için olumsuz görmüş; kuru kuzey rüzgârlarının, sulu, nemli safrakesesini kuruttuğunu, safranın koyulaşmasına, niteliğinin değişmesine neden olduğunu düşünmüştür.”³⁶

“Hipokrat "kara safra" anlamına gelen melankoli terimiyle karasevdaı kişilik yapılarında, mizaçlarda, karaciğer ve safra yollarındaki bozukluklardan kaynaklanan durgunluk, ilgisizlik, isteksizlik, uykusuzluk, kaygı, yetersizlik ve intihar düşünceleriyle ortaya çıkan bir hastalık tablosu tanımlıyor.”³⁷ Hipokrat’ın yaptığı melankolik hastalık tablosunun ardından Aristoteles melankoliyi yaptığı tespitlerle toplumun, ethosu olarak tanımlamıştır.

Zira “Aristoteles melankoliyi sperm köpüğüne ve erotizme bağlayarak ve Dionysos ve Aphroditee belirtik bir biçimde göndermede bulunarak, bilimsel açıklama ile mitsel göndermeleri bir araya getirir. Onun söz ettiği melankoli, felsefecinin bir hastalığı değil, bizzat doğasıdır, ethosudur.”³⁸

Hipokrat’ın çalışmasından yola çıkarak “Aristoteles, melankoliyi patolojiden ayırıştırarak ve doğaya yerleştirerek ama aynı zamanda ve öncelikle, organizmanın düzenleyici ilkesi olarak kabul edilen ısının ve karşıt enerjilerin denetlenmiş etkileşiminin (mesotes) sonucu sayarak yeni bir yol açar.”³⁹ Aristoteles Hipokrat’ın kara safra fikrini doğru bulur ve her insanda olduğunu kabul eder. Fakat kara safra her insanda bedensel zararlara yol açmaz. Hata beslenme yaş ve iklim gibi nedenlerden dolayı davranışların şeklide değişebilir. Bu durumda melankolik hastalığıyla melankolik kişiliği birbirinden ayırır. Melankoli mizaçlı kişilerde bu durum normal koşullarda ortaya çıkmayacak olan bir takım yeteneklerin su yüzüne çıkmasına neden olur. Zaten içinde var olan bu yeteneğin ortaya çıkmasında etken bir rol oynar.⁴⁰

Aristoteles, bedensel, hayvansal ve mantıksal olarak üç ruh durumu ayırmıştı. Ruhsal yaşantıyı, bu üç durumun sürekli devinimine bağlamıştır. İnsanın yaşadığı ortama uyumu, denge ve düzeni devinimle sağladığını ileri sürmüştür. Anında doyum sağlama isteğiyle,

³⁶ Serol Teber, a.g.e., s.103.

³⁷ Özcan Köknel, a.g.e., s. 6.

³⁸ Julia Kristeva, a.g.e., s. 14.

³⁹ A.g.e., ss.15.

⁴⁰ Serol Teber, a.g.e., ss. 119,120.

doymu engelleme, erteleme, geciktirme isteğinin karşılaşması çatışma yaratır. Çatışma bitkisel, hayvansal, mantıksal ruh durumunun dengesini bozar. İnsanın hayvansal ruh durumunun etkisi altında kalması melankoliye yol açar.⁴¹

Hipokrat gibi, Galenos da insan vücudunda bulunan öz suların her insanda olduğunu ve bunun etkisinde kalarak değişen özsuları “hafif kanlı, aşır kanlı, karasevdalı ve sinirli olarak dört gruba ayırmış daha sonra hayvanlar ve insanlar üzerinde yaptığı anatomi araştırmalarının da etkisi altında, kişilik yapısıyla hastalıklar arasında bağlantı kurmuştur.”⁴² Başka bir deyişle, ruhsal hastalıklara yatkın kişilik yapıları olduğu görüldüğünü ileriye sürmüştür. Bu görüşün ışığı altında Galenos ruhsal hastalıkları dört grup altında toplamıştır: Beden sıvılarının bozulmasına bağlı olanlar. Bu tip ruh hastalıklarının başında değişik belirtilerle ortaya çıkan melankoli yer alır.

Platon, melankolik insanların bilime daha meyilli ve daha üstün olduklarını söyler ve deliliğe bu kişilerden daha meyilli olan da yoktur. Sonsuz ruh vardır ki, kendi güç ve uysallığına kapılmıştır.⁴³ Kara safranın insanlar üzerindeki etkisi bilgelik olmakla beraber deliliğe meyilli olduğu düşüncesi öylesine gerçeklik kazanır ki melankolikler, Homeros destanlarındaki gibi tanrıların cezalandırıldığı kahramanlar olarak kabul edilir. “Aristoteles, kendi kendine, nasıl olur da olağanüstü adamların, felsefe ya da politika gibi faaliyetlerde bulunan kimselerin melankolik bir ruh haline sahip olduğunu ve hatta nasıl da bazılarının bundan kaynaklı olarak patolojik hallerden mustarip bulunduğunu sormaktadır.”⁴⁴ Tüm antik filozoflar melankoliyi yalnızlık, korku, heyecan ile coşku, öfke ve üzüntü gibi duygular arasında gidip gelen ruhsal bir duygu durumu olduğunu tespit etmişlerdir. Bu ruhsal durumdan da kara safra sorumlu tutmuşlardır.

Antikçağda savunulan dört su öğretisine göre kara safranın nitelik ve niceliğinin değişmesi de beslenmenin ve iklim koşullarının yanında gökyüzünün, yıldızların ve gezegenlerin de etkili olabileceği düşünülmüştür. Tüm bunların bedende öz sularının değişiminde bir etkisi olabileceği öngörülmüştür. Bu durumda “kanlı-canlı ya da sangunik melankoli durumunda insanlar öfkelerini çoğu kez gizleyebilmektedirler. Bunlar sevecen, çabuk sinirlenen, coşkulu, kızgın, kavgacı, insan canlısı görünümeleri sergileyebilmektedirler.”⁴⁵

⁴¹ Özcan Köknel, a.g.e., s. 6.

⁴² A.g.e., s. 6.

⁴³ Eugenio Borgna, *Melankoli*, (Çev. Meryem Mine Çilingiroğlu), Yapı Kedi Yayınları, İstanbul 2014, s. 39.

⁴⁴ A.g.e., s. 174.

⁴⁵ Serol Teber, a.g.e., s. 113.

Aretaus, “İnsanda öfke, hüzn, çökkünlük görüldüğü zaman, onun bu durumuna melankoli tanısı konur... Melankoli, çok kez kısa süreli bir mani kriziyle başlar ve sonra gene kısa bir mani kriziyle sonlanır.”⁴⁶ Burada melankoli daha çok maniyle bir tutulmasıyla idealize edilmiştir, öyle ki " tehlikeli bir kaynak sayılsa da melankolik mizaç en üst ruhsal kabarma olarak görülmeye başlamıştır.”⁴⁷

Rusuf’a göre ise: “duyarlı ve olağan üstü bir kavrama yetisine sahip kişiler kolay coşkulanabilen, öngörülü ve canlı bir düş gücüne sahip insanlar olduklarından rahatça melankolik bir ruh haline kapılabilirler.”⁴⁸ Dahi ve yaratıcı kişilerin sıradan insanların içinden değil özellikle melankolik duygu durumlarının en yoğun olarak yaşadığı ve en yalnız olanlar arasından ortaya çıktığı söylenir. Bu yalnızlık dönemi devamlı olarak ortaya çıktığında kişiler olağan üstü bir kavrama yetisine sahip olurlar.

Kapadokyalı Aretaus, melankoli-mani hastalığının üç etapta sınıflandırmıştır. Aretaus ‘a göre hastalık baş ağrısı mide bulantısı, baş dönmesi ve halsizlik şikâyetleri ile başlar sonrasında öfke ve üzüntüyle devam eder. İkinci safhada hastalı aşırı duygu ve hareketlerin yaşandığı dönemdir. Üçüncü aşamada, insanlardan kaçınma yalnızlığı tercih etme soru sorulduğunda cevap vermeme yalnızlığı tercih etme ciltte kararma gözlerde yanma gibi bedensel ve duygusal bozukluklar görülür.⁴⁹

“Aretaus, melankoliklerde ve manilerde, hezeyanların sanrıların ortaya çıkabileceğini melankoliklerin kara, manilerin kırmızı renkli resimler şekiller gördüklerini, manilerin ayrıca borazan seslerine benzer sesler duyduklarını.”⁵⁰ Aretaus, melankoliklerin yaşama karşı istekli oldukları düşünürken maniler kendi yaşamları içerisinde anlamsızlığı yaşarken başkalarının hayatlarına saygı duyarlar.

Antik çağda bedensel rahatsızlıkların nedeni olarak görülen dört özsuynun dengesizliği kaynaklandığı fikri sonrasında vücudun bazı organlarındaki aksaklıklarından dolayı kaynaklandığı düşünülmüş. Soranus’a göre melankoli: “Karın ve diafragma bölgesinin yapı/yaradılış gereği bozukluğuna bağlı bir hastalığı phrenitistir. Soranus, ayrıca phrenitislerin salt göğüs bölgesinde değil, beyin, kalp ve yaygın olarak diğer organlarda da görülebileceğini düşünmüştür.”⁵¹

⁴⁶ A.g.e., s.130.

⁴⁷ Dörthe Binkert, a.g.e., s. 104.

⁴⁸ A.g.e., s.106.

⁴⁹ Serol Teber, a.g.e., ss. 130,131.

⁵⁰ A.g.e., s.131.

⁵¹ Serol Teber, a.g.e., s.133.

Efesli Soranus, bu hastalığın tedavisinde çağdaşlarından çok farklı tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Örneğin: “Bu hastalarda görülen uykusuzluğa karşı ilaç verilmesi yerine, hastaların tiyatroya, konserlere, söyleşilere götürülmesini salık vermiştir. Soranus ayrıca hekimlerin, hastalarının yaşam tarzlarına, mesleklerine uygun olarak konuşmalarının önemini vurgulamıştır.”⁵² Efesli Soranus’un da katkısıyla müziğin antik çağ melankolisinde çok özel bir yeri olmuştur. Müzik insanları kargaşadan uzaklaştırıp yegâne sanat olarak tanımlanmıştır. Melankoli antik çağda otoriteye karşı çıkan mitolojik kahramanlarının hastalığı olarak kalmamış, rasyonelleşme yolunda, mitten sıyrılmaya çalışırken orta çağda teolojini konusu haline gelmiştir.

1.2.Orta Çağ’da Melankoli Konusu

“Düşünce tarihinde M. S. I. ya da II. yüzyılla, XV. yüzyıl arasında kalan tarihsel kesitin felsefesi, her ne kadar gerek başlangıç ve gerekse bitiş tarihleri bakımından araştırmacılar veya felsefe tarihçileri arasında tam bir fikir birliği olmasa da Orta çağ felsefesi adıyla bilinir.”⁵³ Orta çağ düşüncesi kendini manevi dünyaya adanmışlığın hâkim olduğu düşünceye sahiptir. Antik çağda insan, problemini bu dünyada sınırlar, mutluğa bu dünyada, yaşadığı sorunları ise kendi gücü ve çabalarıyla üstesinden gelinebileceğine inanılır. Orta çağda ise dünyevi hayattan ziyade, bu dünyadan öte, sonraki hayata olan ilgi artmıştır.

Antikçağdan orta çağa geçişle birlikte toplumun tüm alanlarında büyük ölçüde değişiklikler olmuştur. Bunu, konumuzu da göz önüne alarak ifade edecek olursak bu süreç tıbbın konusundan, teolojiye kaydığını söyleyebiliriz.

Antik çağ felsefesinden Hristiyan teolojisine geçişle beraber hastalık olarak görünen melankoli zamanla bu durumdan uzaklaşarak oldukça farklı bir ruh halini tanımlamak için kullanılmıştır. “Antik melankolide imgelem dehayı ortaya çıkarıp, insanı gerçeğe ulaştırırken, Orta Çağ’da insanı günaha sürükleyerek hatalar yapmasına neden olur ve onu yanılsamalar dünyasına kapatır.”⁵⁴

Orta çağ Hristiyan öğretisinde melankoli, bedensel ve ruhsal olarak iki ayrı biçimde tanımlanır: Vücuttaki özsulardan kaynaklanan dengesizlik bedensel melankoli; bunun tembellik ve sıkıntı, çaresizlik, kederli halinin karşılığı olan *acedia* ise ruhsal melankoli olarak tanımlanır.

⁵² A.g.e., s.133.

⁵³ Ahmet Cevizci, *Ortaçağ Felsefe Tarihi*, Asa kitapevi, Bursa 2001, s. 13.

⁵⁴ Helene Prigent, *Melankoli Bunalımın Başkalaşimleri*, (Çev. Orçun Türkay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, ss. 25,26.

“Acedia sözcüğü eski Grekçe ‘acı’ ya da ‘duyarsızlık’ anlamına gelen acedia’dan gelmektedir.”⁵⁵ Acedia antik çağdaki melankoli tanımından farklı olarak “geçimini sağlayamayan, toplumsal ve dinsel görevlerini yapmakta kusur gösteren, hüzünlü melankolik insanlar anlamında kullanılmıştır. Ayrıca iç ve dış etkilerle ortaya çıkmış, sıkıntı, çaresizlik, kederli durumlarla ilgisiz, yorgun, canından bezmiş, tükenmiş mizaçları/kişilikleri tanımlamak için de hep acedia sözcüğü kullanılmıştır.”⁵⁶

Kutsal kitap öğretisine göre önemli bir anlam taşıyan melankolinin bedensel öz sülardan oluşan ve yaşamdan yalıtılmışlıkla derin bir anlam kazanan acedia ile günaha kışkırtmaları karşısında bir sınanma ve mücadele alanı oluşturur. Acedia günahla ilişkilendirilmesine Aziz Antonius (251-356), Evagrius Pontikus (345 -399), Keşiş Joannes Cassia (360-435), gibi orta çağın erken dönem keşişlerinin Mısır çöllerindeki deneyimlerini aktardıkları metinlerinde rastlarız.

Aziz Antonius, Tanrıya olan inancını kuvvetlendirmek için çileci bir yaşam seçer ve bu mısır çöllerinde inzivaya çekilir. Bu süre zarfında şeytan ile mücadele eder. Şeytan ona yedi büyük günah ile baştan çıkartılma ile saldırısa da itikadı ile şeytanı alt eder. Hristiyanlık inancında inananların Tanrı yolundan verdiği mücadeleler Aziz Antonius ile örneklendirilir.

“Hristiyan dünyasında bu konuyu düzenli biçimde ilk araştıran din bilimci de Evagrius Pontikos olmuştur.”⁵⁷ “Evagrius Pontikos (345-399), Kuzey Karadeniz’de, eski Pontus devletine bağlı Ibora’da doğmuş. Babası da ünlü bir din bilgini olan Evagrius Pontikos, Kapadokya yöresi din okullarında yetişmiş. İşkenderiye kentinin 50 km. güneydoğusunda Kellia bölgesindeki ünlü çöl manastırlarında kendini tanımak, tanrıya yaklaşmak, İsa’nın dünyaya yeniden gelişini karşılamak için, çileci yaşama başlamış.”⁵⁸ Mısırın çöl manastırlarındaki bu çileci yaşam, Hristiyan din adamlarının inançlarını ve ilkelerini sınamaları için gerekli dini bir ritüele dönüştürmüştür. Din adamlarının kazandığı tecrübe ve deneyimleri birbirlerine aktarmalarında manastırlar büyük bir öneme sahip olmuştur. “Çömezler, haftalarca hücrelerinden çıkmadan, uzun süreler birbirleriyle olsun konuşmadan, kendi benliklerini tanımaya çalışmışlar. Ayda bir yapılan küçük grup toplantılarında, birbirlerine bu “sessiz-suskun” dönemlerinin bilgi birikimlerini aktarmaya çalışmışlardır.”⁵⁹ Çöl manastırlarındaki ağır yaşam koşuları birçok din adamının ruhsal

⁵⁵ Helene Prigent, a.g.e., s. 23.

⁵⁶ Serol Teber, a.g.e., s. 146.

⁵⁷ A.g.e., s.148.

⁵⁸ Serol Teber, a.g.e., s.147.

⁵⁹ A.g.e., s. 148.

sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Disiplinli çileci yaşamın sonucunda yaşama karşı isteksizlik, dini ritüellerden uzaklaşma, dış dünyaya karşı ilgisizlik gibi ruhsal sorunların olduğu anlaşılmıştır. Özellikle keşişlerde uykuya olan düşkünlük, yalnızlığın getirdiği isteksizlik ve ibadete olan ilgisizlik sonucu intihara kadar giden ruhsal durum bozukluklarının görüldüğü tespit edilmiştir.

“Zaman içinde hem bu çöl manastırlarında, din okullarında ve hem de sivil kurumlarda benzer ruhsal durumların giderek artması, Hristiyan dünyasında ciddi bir sorun olmaya başlamış. Kilise bu konuyu sistematik olarak inceleme gereği duymuştur.”⁶⁰ Başka bir deyişle; “Hristiyanların ilk devirlerinde, kendilerini toplumdaki, toplumun yozluğundan bu yolla da günahattan soyutlanmak arınmak isteyen rahiplerin, keşişlerin peşi sıra *acedia*-ya dönüşüyor, dinsel bir anlam yüklenerek izole olan dini bütünlerin umarsız hastalığı oluyor.”⁶¹ Erken ortaçağda manastırda yaşayan çileciler arasında adeta bir salgına dönüşen melankoli benzeri ruhsal durumu ilk olarak din bilimci Evagrius Pontikos araştırmış ve konu ile ilgili detaylı bilgiler vermiştir.

Önce, güneşin yavaş hareket ettiğini ya da hiç kıpırdamadığını düşündürür, gün elli saattir sanki. Ardından, gözlerini sürekli olarak pencerelere dikmeye, kendini hücrelerinden dışarı atmaya, dokuzuncu saatten uzak mı diye güneşi gözlemeye ve kardeşlerinden birine bakınmaya zorlar onu (keşişi)... Ayrıca, ona bulunduğu yerden yaşama şekline, el işinden tiksintmesine yol açar, üstelik kardeşlerindeki yardım severliğin yok olduğuna, kendisini avutacak kimsenin kalmadığına inandırır. Hele bir de o günlerde keşişi üzen biri olmasın, İblisin ondaki tiksintiyi katlamak için bundan da yararlanır. Onu başka yerleri arzulamaya iter. Bu arzuya yakınlarının ve eski yaşamının anılarını ekler, çilelin getirdiği yorgunluklara işaret ederek ömrünün ne kadar uzun olduğunu gösterir O’na ve hep söylendiği gibi, keşişin hücrelerinden ayrılıp oruçtan kaçması için tüm araçları seferber eder.⁶²

“Evagrius Pontikos, manastırlardaki din adamlarında, çömezlerde ortaya çıkan hüznü tembellik durumunu” bir tür “cin çarpması” olarak düşünmüştür. Özellikle de bu insanlardaki öğle uykularının uzaması göz önüne alınarak, bu rahatsızlıktan *öğle uykusu cinlerinin* sorumlu olduklarını varsaymıştır.”⁶³ “Öğlen saati demonsun ve azmış *acedia*’nın saatidir. Apaçık bir zafer kazanmış ışığın düşmanına meydan okuduğu saattir; akıldan hiç çıkmayan teyakkuz halinin uykuya yenilip tehlikeye düştüğü saat. Melankolik kişi tamamen

⁶⁰ A.g.e., s.148.

⁶¹ Münir Göle, “Aşk Melankolisi Diye”, *Cogito*, Sayı: 51, 2007, s.164

⁶² Helene Prigent, a.g.e., ss. 26,27.

⁶³ Serol Teber, a.g.e., ss. 148,149.

durağan olmadığında, yavaştır, ağırdır, bunlar onun daimi sıfatlarıdır.”⁶⁴ Antik çağda melankoli insanı bilgeliğe ulaştırırken ortaçağda günaha sürükler; bir zamanlar melankolik kişilik deha ile ilişkilendirilirken, şimdi tersine, melankoli keşişi bir hatalar ve yanılsamalar dünyasına sürükler. Artık melankoli tamamen iblise özgü bir araç haline gelir.

“Acedia, bedensel bir ağırlık, yavaşlama, hiçbir şey yapmama, kurtuluşa dair tam bir umutsuzluktur. Acedia konuşma ve ibadet yetimiz yok eder. İçsel varlık dilsizleşir, içine kapanır ve dış dünyayla iletişimi reddeder.”⁶⁵ Öğle iblis olarak adlandırılan acedia, Evagrius’la birlikte, ölümcül günahlarınızın kökeninde bulunan sekiz kusur arasında altıncı sıraya yerleşir: “tüm düşünceleri içeren temelde sekiz düşünce vardır: ilki oburluktur, bu düşüncenin ardından zina gelir, üçüncüsü ise cimriliktir, dördüncüsü üzüntü, beşincisi öfke, altıncısı acedia, yedincisi kibir, sekizincisi de gururdur.”⁶⁶

“Yedi ölümcül günah, ilk olarak Aziz John Cassian (360-435) tarafından siste matize edilmiştir. Erken dönem Hristiyan yazarlarınca sekiz olarak belirtilen günahların sayısını Papa Büyük Gregory (540-604), yaptığı düzenlemelerden sonra yedi olarak belirtmiştir.”⁶⁷

Acedia seçilmiş kurbanları pençesine alır: keşişler, zahitler, manastıra kapanan erkekler ve kadınlar. Bütün düşüncelerini “tinsel iyiliğe” adanmaları gerekirken bu kavram onlar için ulaşılamaz hale gelir. Cassian, bu yürek sıkışıklığının özellikle gün ortasına doğru, hep belirli bir saatte ve ateşle beraber ortaya çıktığını söylemektedir. Bu durum bütünüyle bedensel bir hastalığın yüksek ateş nöbetlerine benzemektedir. Ancak Cassien, XCI. İlahide bahsi geçen “öğle şeytanının baskını olduğuna inanılmaktadır. Şeytanın varlığı, kurbanın ruhunu ele geçirir ve keşişin bulunduğu yerden nefret etmesini sağlar. Yaşadığı yeri terk etmediği sürece her tür tinsel çaba ona boş görünür. Başını alıp gitmek ister, kurtuluşu uzaklarda, başka yerlerde, başka yoldaşlarla arar. Sürekli birinin onu ziyarete gelmesini bekler, yalnız olduğunu görünce acı çeker; sürekli hücrelerine girip çıkar ve güneşe sanki bir an önce batmasını bekler gibi bakar, kafası karışmış bir biçimde, dünya karanlığı gömülmüşçesine aylıklığa teslim olur ve Tanrı yolundan uzaklaşır.”⁶⁸

Melankolik kişiliğin ağır bir günah sayılması orta çağda başlamış ve giderek artmıştır. Johannes Cassia (360-435) Bonaventure (1217-1274) ile en bağınaz halini almıştır. Yüksek Skolastiğin ilk büyük düşünürü, bir filozof ve bir teolog olarak büyük ün kazanmış olan Aziz

⁶⁴ Jean Starobinsky, 2007, a.g.e., s. 225.

⁶⁵ A.g.e., s. 225.

⁶⁶ Helene Prigent, a.g.e., s. 25.

⁶⁷ Serol Teber, a.g.e., s. 146.

⁶⁸ Jean Starobinsky, 2007, a.g.e., s. 225.

Bonaventura'dır. Mistik teoloji alanında ise bir eşi daha bulunmayan bir ilahiyatçı olarak değerlendirilen Bonaventura Tanrı'yı, ilâhı yaratmayı, ruhu ve erdemlerini, Tanrı'nın inayetini, ruhun Tanrı'ya doğru yükselişini ve Tanrı'ya nihaî birleşme hedefini açıklamayı kendisine hayatı boyunca amaç edinmiş.⁶⁹

Bonaventura melankoliyi tanrıya başkaldırı onu yok saymak ve öğretilerini reddetmek olarak tanılanmıştır. “Hristiyan'ın yılda en az bir kez kiliseye gidip toplu ibadetlere katılmasının zorunlu olduğunun bilinmesine karşın, melankoliklerin buna uymadıkları, tanrıyı ve kiliseyi yok sadıkları vurgulanmıştır.”⁷⁰ Birçok din adamı Bonaventura'la aynı görüşte olmalarına karşın bazı din adamların dünyada yaşanan olumsuz koşullar konusunda melankoliklerin hüzünlenmesinin gayet doğal olduğunu düşünmüşlerdir. Bonaventura gibi düşünmeyen din adamları melankoliyi bir günah olarak değil bir sınama aracı olarak gördüklerini dile getirmişlerdir. Bu şekilde de iki türlü melankoli üzüntünün olduğunu savunmuştur.

Bonaventura gibi bağnaz görüşte olamayan Orta Çağ keşişleri hüznü besleyeceklerdir: “Mistik çilecilik (acedia) biçimindeki hüznün, ilahi hakikatin paradoksal bilgisine yönelik araç olarak kendini kabul ettirecek ve inancın en önemli sınavını oluşturacaktır.”⁷¹ Bu savdan hareketle Antik çağda melankolik mizaç ile melankolik hastalık arasındaki ayrım gibi bir ayrıma gidilmiş, melankolik eğilim ile melankolik günah arasındaki fark ortaya konmuştur.

Hildegard Von Bingen'in melankoliyi ilginç bir biçimde ilk günahla ilişkilendirmiştir. Buna göre melankoliyi yaratan öz su yasak elmayı yedikten sonra Âdem'de oluşur. Cennette zararlı özsular yoktur, ama ilk günahıktan sonra insanlar “kederli ve korkak olurlar ve ruhları değişkenleşir. Çünkü içlerinde; Âdem'in yılanın önerisine uyarak elmayı yemesiyle, spermelerinin ilk meyvesinde yılanın nefesinden oluşan ve melankoliyi meydana getiren bir özsu yayılır.”⁷² Âdem tanrının emirlerini dinlememiş yasak elmayı yemiştir ve kanına melankoli karışmıştır. “Aslında Şeytan melankoliyi onun ruhuna üflemiş, onu uyuşuk ve inançsız bir hale getirmiştir”⁷³ Orta Çağ keşişleri hüznü besleyeceklerdir: Mistik çilecilik (acedia) biçimindeki hüznün, ilahi hakikatin paradoksal bilgisine yönelik araç olarak kendini kabul ettirecek ve inancın en önemli sınavını oluşturacaktır.⁷⁴

⁶⁹ Ahmet Cevizci, a.g.e., ss. 250,251.

⁷⁰ A.g.e., s. 253.

⁷¹ Julia Kristeva, a.g.e., s.16.

⁷² Dörthe Binkert, a.g.e., s. 109.

⁷³ Jean Starobinsky, 2007, a.g.e., s. 228.

⁷⁴ Julia Kristeva, a.g.e., ss. 16,17

Orta Çağ'da melankoli görüşü derin bir değişime uğrar. Bir yandan, Orta Çağ teolojisiyle açıklanan melankoli, İlk Çağ'ın geç dönem astroloji bilimine geri döner ve melankoliyi, akıl ve düşünce gezegeni Satürn'e bağlar.

1.2.1. Satürn ve Melankoli

Orta Çağda günah sayılan melankoli, Satürn ile birlikte anılmaya başlamıştır. Melankoliyi Satürn'e bağlayan görüş 9. yüzyıldan itibaren gerçeklik kazanmıştır. Bu tarihe kadar Antik Yunan'da gezegenler henüz keşfedilmemiştir. Antik Grek astrolojisinde evren hakkında varsayımda bulunulmuş ancak bu gözlemler gökyüzü, yıldızlar, Güneş ve Ay ile sınırlı kalmıştır. Grekler, gezegenler üzerine ayrıca fazla bir şey söylememişler; örneğin Grekler'in gezegen tanrıları olmamış gezegenlerin birey üzerindeki etkileri tartışılmamıştır.

“Avrupa’da gezegenler üzerine yapılan tartışmalar için temel kaynağı, dokuzuncu yüzyıl Arap bilgelerinden Ebû Ma’sher’in astroloji kitapları oluşturmuştur.”⁷⁵ Gezegenlerin, astrolojisinin Arap ve Müslüman astrologlar tarafından geliştirilmesi ve Orta çağ da Yunanlılar tarafından öğrenilmesinin ardında orta çağ astrolojisinde tanrılarla özdeşleştirilmiştir.

Gezegenlerin Babiller zamanında dolaşan yıldızlar olduğu anlaşılmış ve tanrılar onlar üzerinden onurlandırılmıştır... İştâr (Venüs), Marduk (Jüpiter), Nergal (Mars), Nabu (Merkül) ve Ninurti (Satürn).⁷⁶ Tanrı Ninurti (Satürn) “Güneş’e en uzak ve dönüşü en yavaş olan gezegen olduğundan, Babiller Güneş’in gece temsilcisi ve gezegenlerin en güçlüsü durumuna getirmişlerdir onu.”⁷⁷

Ninurata’nın yerine Yunanlılarda, oğulları tarafından iktidarsızlaştırılmış ve toprağın derinliklerine sürgün edilmiş olmasına rağmen gezegenler arasında öne çıkan gücüyle Kronos almıştır.⁷⁸ Kronos/Satürn bu dönemde, kendi çocuklarını yutan -kronos gibi- zaman tanrısı Khronos ile bütünleşir. ⁷⁹ “Kronos adının zaman anlamına gelen khronos sözcüğüyle aslında hiçbir ilişkisi yoktur, ama sonraki efsane ve açıklamalara göre bu iki kelime bir tutulmuş ve Kronos tanrının zamanı, zamanın akışını, geçişini simgelediği ileri sürülüp, imgelerinde gösterilmiştir.”⁸⁰

⁷⁵ Serol Teber, a.g.e., s. 164.

⁷⁶ Dörthe Binkert, a.g.e., s. 122 .

⁷⁷ Helene Prigent, a.g.e., s. 40.

⁷⁸ Dörthe Binkert, a.g.e., s. 121.

⁷⁹ A.g.e., s. 125.

⁸⁰ Azra Erhat, a.g.e., s. 182

Kronos, toparak ana ve Uranus'un (gökyüzü) oğlu ve yedi titandan en gencidir. Gaia, küçük oğlu Kronos'u-babalarına başkaldırdıkları gerekçesiyle-ağabeyleri Kiklopları Tartaros'a atan Uranos'u bir orakla hadım ederek cezalandırılması için ikna eder. Kronos, Uranos uyurken bu eylemi çakmak taşından bir orakla gerçekleştirir. Sonra Titanlar, kardeşleri Kiklopları kurtarır ve Kronos'u yeryüzünün hükümdarı yaparlar. Ancak Kronos iktidar eline geçmez kardeşlerini yeniden yeraltındaki ölümler ülkesinin en derin yeri olan Tartaros'a atar ve kız kardeşi Rhea'ya (Satürn'e ait nesnelerin arasında karşılaştığımız meşe, Rhea'ya adanmıştır) ile evlenir. Ama Kronos'a kendi iktidarının da oğullarından biri tarafından elinden alınacağı söylenmiş olduklarından Rhea'nın ona doğurduğu çocukları (Hestia, Demeter, Hera, Hades ve Poseidon) yutar. Hınçlanan Rhea, en son doğurduğu Zeus'u babasından kurtarmaya karar verir. Kundağın içine bir taş yerleştirir. Rhea, Zeus'u güvenceye alırken Kronos oğlu niyetine bu taşı yutar. Zeus, yetişkin olduğunda bir içecek karışımı hazırlar ve Kronos'a içirir. İçtiği karışımın etkisiyle taşı ve Zeus'un kardeşlerini dışarı püskürten Kronos uzun mücadelelerden sonara Tartaros'a, başka kaynaklara göreyse uzak batıda ıssız bir adaya atılır.⁸¹

Sözelimi, gökcisminin dönüşündeki yavaşlık tanrının ağırkanlı, uyuşuk, aldırılmaz olarak görülmesini sağlamıştır. Başlangıçta Olympos'un hükümdarı olması ondaki görkem, koruyuculuk ve zenginliğin özelliklerini belirler. Öte yandan, Hades Evi'ne kapatılması gökcismini üzüntüyle, kaygıyla, kötü muameleyle, tutarsızlıkla ilişkilendirir.⁸²

Araplar Yunan düşüncesinin önemli bir bölümünü çevirip yeniden yorumlamışlar ve melankoliğin kara safrasının rengiyle Satürn gezegeninin renginin birbirine benzediğini fark etmişlerdir. En sonunda da kara safranın belirtilerini gökcisimlerinin etkisine bağlamışlardır.

Arap astrolojisine göre, Satürn gezegeninin, bedendeki "kardeş organı" dalaktır. Bu inanca göre Satürn gezegeni, özellikle dalak üzerinden insan bedenini, ruhsal dünyasını ve kişiliğini etkiler.⁸³ Diğer gezegenler ve gök cisimleriyle organlar arasındaki ilişkiler de şöyle tanımlanır: Jupiter, karaciğeri; Mars, sarı safrayı; Ay, akciğeri; Merkür, beyni; Güneş, kalbi; Venüs, midneyi etkiler; kan, tüm bedensel harmoniyi sağlayan temel özsudur.⁸⁴

Geç Ortaçağ'da ortaya çıkan yeni melankoli kavrayışının baş aktörü Satürn gezegenidir. Anılan dönemde melankoli üzerine metin kaleme almış yazarların neredeyse tümü doğal ve/veya hastalıklı melankoli ile Satürn gezegeni arasında bir ilişkinin olduğuna inanmışlardır; melankoliklerin olumsuz kişilik özellikleri ve talihsiz kaderleri tümüyle

⁸¹ Dörthe Binkert, a.g.e., s. 122.

⁸² Helene Prigent, a.g.e., s. 40.

⁸³ Serol Teber, a.g.e., s. 163.

⁸⁴ A.g.e., s.164

Satürn'e mal edilmiştir.⁸⁵

XIII. yüzyıldan Bartholomaeus Anklicus gibi bir ansiklopedisinin yapıtında Satürn'ün tanımı bir takım yıldız falı öğeleri kazanmıştır bile: “Satürn'ün kötü yürekli bir gezegendir, soğuk ve kurudur, geceleri yaşar, ağırdır, bu yüzden söylencelerde yaşlı olarak geçer.(...)Rengine gelince, solgun ya da kurşun gibi mavimsidir, çünkü iki ölümcül niteliğe sahiptir, soğuktur ve kurudur. (...)”⁸⁶

Toplum tarafından ötekileştirilen tüm kişiler Satürn'ün çocukları olarak görülmeye başlar. Takvimlerde ve başka yıllıkarda gök cismini imgesi bayağılaştırılır. “Satürn'ün etkisi altında doğan çocukların vücutları biçimsiz, ciltleri koyu renk, saçları kara, derileri kıllarla kaplı olur. Çenelerinde kısa tüyler vardır, göğüsleri dardır; sinsî, alçak ve üzgün olur, pis şeyleri sever, temiz çamaşırdansa kirli giysileri yeğlerler; uçarıdırlar, kadınlarla dolaşmayı ya da onlarla zaman geçirmeyi sevmeyiz; doğaları gereği, kötü olan her şeyi barındırırlar içlerinde. Satürn'ün zamanı kötülüğün zamanıdır. Tanrı'ya ihanet edilip onun öldürüldüğü zamandır”⁸⁷

Satürn'ün etkisi altında doğan çocuklar talihsizdirler. Melankoli tanrısı Satürn insanlar üzerinde zıt özellikler barındıran uğursuz bir imgedir. Kendilerine normal aşıyan bir yetenek ve dâhilik bahşedilse de Satürn astrolojik kaynaklara göre filozofların ve sanatçıların tanrısı olduğu kadar dilencilerin ve suçlularında tanrısıdır.

Satürn kötü bir gezegendir. Bu kötü kaderi onunla sadece Mars paylaşır; Merkür “tarafsız” kabul edilir, buna karşın Jüpiter ve Venüs insanlara şans getiren “iyi” gezegendir.⁸⁸ Artık anlıyoruz ki İnsanlar Satürn'ün kötü etkisi altında kaldıkları gibi astrolojiye ilişkin diğer gezegenlerin tanrısal özelliklerinden de etkilenir.

Satürn belirli insan tiplerini sadece etkilemekle kalmaz, yaratır da. Toprak işçilerinin ve çiftçilerin Satürn'e ait olmasını toprak tanrısı Satürn'ün özü açıklar; kederlilerin, bezginlerin, dilencilerin, tutsakların, mazlumların ve münzevilerin bu gezegene bağlanması Tanrı Kronos'un geçmişine, iktidarın elinden alınmasına ve Tartaros'a sürülmesine ilişkindir. Buna karşın tanrı Kronos'un şanslı dönemlerinde belirleyici olan, ünlü ve üstün insanlar üzerindeki egemenliği ve aynı zamanda zorbalıktır.⁸⁹

⁸⁵ Raymond Klibansky, Erwin Panofsky, Fritz Saxl, *Saturn and Melancholy: Studies in the History of Natural Philosophy, Religion and Art*, Liechtenstein, 1979, s.128

⁸⁶ Helene Prigent, a.g.e., s. 42.

⁸⁷ A.g.e., s. 42.

⁸⁸ Dörthe Binkert, a.g.e., s. 125.

⁸⁹ A.g.e., s. 125.

16. yüzyıla gelirken Avrupa'nın toplumsal, kültürel ve ekonomik boyutlarda yaşadığı kırılmalar düşünce dünyasında korkutucu bir boşluk oluşturmuştur. Orta çağ düşüncesinin açıklamakta zorluk çektiği bu buhranlı dönemde insanlar, dünyayı şeytanların, cadıların, cinlerin kapladığını düşünmüşlerdir.

“Bu koşullarda Machiavelli'nin bile cinlere karşı muska taşıdığı söylenmiştir. Bu tarihlerde, salt Paris'te 30.000 astroloğun, simyacının, büyücünün toplandığı sanılmaktadır. Sadece sokaktaki insanın değil, Hristiyan dininin tanrıya en yakın temsilcisi Papa III. Paul 'ün bile Vatikan'da yıldız falına baktırmadan, ne bir toplantıya katıldığı ne de bir geziye çıktığı bilinmektedir... Bu dönemde insanların en büyük umutlarının Mezopotamya, Mısır, Arabistan-Ön Asya kökenli bir muska-uğur ve benzeri koruyucu taşımak olduğu söylenegelmıştır.”⁹⁰

1486'de Köln'de dünyaya gelen Agrippa Hukuk eğitimi görmüş ve Gizemli bilimlere ilgilenmiştir. O çağda Dini otoritenin gizemli bilimleriyle uğraşmanın suç olması nedeniyle dini eğitim görmeye başlamış ve hukuk din ve gizemli bilimler arasında mekik dokumuştur.⁹¹

Agrippa engizisyon mahkemesince cadılık davasından yargılanan bir kadının avukatlığını üstlenmiştir. Savunmasında “kadının yaşam tarzının, davranışlarının değil, engizisyon mahkemesi yargıçlarının tavırlarının, mantıklarının tanrıtanımazlık ve dinsizlik olduğunu söylemiştir. Engizisyon, Agrippa'nın savunmasını olumlu bulmuş. Kadın aklanmış. İşkence edilerek öldürülmekten kurtulmuştur.”⁹²

Agrippa Gizemli Felsefe' (De Occulta Philosophia) adlı yapıtında, “Hristiyanlık, gizemli evren öğretileri ile Yeni Platonculuk'u ve Antik Grek felsefesini yeni bir sentez içinde toplamayı denediğini... Felsefe, bilgelik, gizli bilimler ile gökyüzü güçlerinin desteğini alarak, yeryüzündeki bozuklukları yeniden denetim altına almaya çalıştığını söylemiştir.”⁹³

Agrippa hekimlerin melankolinin tedavisi için önerdikleri ilaçların kullanılmasının hastalarda daha kötü sonuçlara neden olduğunu söylemiştir. Agrippa bu hastaların tedavilere gerek kalmadan büyü ve sihir yoluyla iyileştirilebileceklerini söylemiştir. Aristoteles öğretisinden hareketle melankoliklerin yetenekli ve yaratıcılık gücü olduğuna dair ifadeleri savunmuşlardır. Ayrıca Agrippa Satürn gezegenin melankolik mizaçlı kişiler üzerindeki etkisini ve nasıl önlemler alınması gerektiğini de belirtmiştir. Muska gibi doğaüstü güçlerle kurtarılması gerektiğini bu nedenle muska takılmasını söylemiştir.⁹⁴

⁹⁰ Serol Teber, a.g.e., s. 167.

⁹¹ A.g.e., s. 170.

⁹² A.g.e., s. 170.

⁹³ A.g.e., s. 170.

⁹⁴ A.g.e., s. 170.

Toplumsal törenlere, dinsel ayinlere katılmayan, her türlü ritüelden kaçan melankolikler tarih boyunca uyumsuz, düzen bozucu günahkârlar olarak tutuklanmışlar, yakılmışlardır. Ortaçağ boyunca sürdürülen “cadı avları” ile melankoliklerin avlanması arasında çok yakın ilişkiler görülmüştür.

Ortaçağda Satürn etkisi altında kalan melankolikler, yerleşim yerlerinden uzak duran, insan ilişkilerinden hoşlanmayan, yalnızlığı tercih eden, aile ilişkileri zayıf, kuralara uyumsuz, sessiz kalmayı tercih eden ve çok düşünceli fakat bedensel hareketleri zayıflamış hata durma noktasına gelmiş insanlar olarak tanımlanır. Rönesans ile insanlar üzerindeki etkilerinden dolayı Satürn’e farklı bir gözle bakılmaya başlanmıştır. Satürn, melankoliklerin düşünceli, bilge, yetenekli, soylu ve sanatsal becerinin tanrısı olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde Satürn, sanatçının yaratıcı düşüncesini ortaya çıkaran koruyucu bir tanrı olduğu düşünülmüştür.

1.3. Aydınlanma Çağı’nda Melankoli Konusu

1450 yılında Avrupa’da ortaçağı sona erdiren Rönesans’la insan; sanat, felsefe ve bilimsel uyanma süreciyle evrenin odak noktasına yerleşmiştir. Avrupa’da feodal toplumun çöküşü ve burjuvazinin yükselişini temsil eder. Bilim ve teknolojik gelişmelerle dini ve doğaüstü güçlerin etkisi azalmıştır. Bu dönemde ruhsal bozuklukları daha doğru ve gerçekçi biçimde incelenmiştir. Hastalıkların tanımlanması ve tedavisinde eski İslam Roma ve Yunan hekimlerin görüşleri güncelik kazanmıştır.⁹⁵

15. yüzyılda başlayan Rönesans Avrupa’da ortaya çıkan bilimsel ve sanatsal yenilenme hareketidir. Matbaanın icadı coğrafi keşifler ve teknik alanında yaşanan gelişmeler Avrupa’da farklı fikirlerin dinamizme izin vermiş.⁹⁶ Reform hareketleriyle birlikte yeni yönetsel düşüncelerinde temelleri atılmış oldu. Bireysel insan aklına hitap eden reform hareketleri Rönesans’ta hümanist reformların yenilik anlayışında yatar. Erasmus, Calvin ve Luther’in düşünce arayışlarında bu hümanist yenilik yatar.⁹⁷

Ortaçağda sanat teolojiye ve dini dogmaların hizmetindeyken Rönesans’la birlikte sanat özerklik kazanır ve sanata teolojik referanslar kısmen kalkar. Hümanist hareket olgusuyla insanın aydınlanma süreci üzerinde sanatın rasyonel özünü ortaya çıkarır. Bu yeni hümanist düşünce biçimi bilim sanat ve felsefe aracılığıyla dünyaya yayılacak ve melankolik insan mizacı Rönesans hümanizmi içinde yeni anlamını bulmaya başlayacaktır. Böylelikle

⁹⁵ Özcan Köknel, a.g.e., s. 7

⁹⁶ Jacqueline Russ, Avrupa Düşünce Serüveni, (Çev. Özcan Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011, ss. 102-104.

⁹⁷ A.g.e., s. 109.

melankoli teması yeniden şekillenecek ve modern anlamda deha ile anılmaya başlanacaktır.

Rönesans'la birlikte gelen hümanist düşünce birey üzerinde daha fazla düşünülmesini sağlayacaktır. Döneminin en büyük bilgini sayılan, Francesco Petrarca'nın başını çektiği hümanist hareket dış dünyaya ve doğaya hayranlıkla birey üzerinde yeni bir bakış açısı getirip yeni bir varoluşsal kaynağın mümkün olup olamayacağı üzerinde sorgulanmasını sağlamıştır. 14. yüzyılda Petrarca ile birlikte hümanist düşünce yerleşmeye başlar. Kısaca ortaçağın sonunda yeni bir modern dünyanın köklerinden biri olan hümanizmin kökleri yayılmaya başlayacaktır.⁹⁸

Melankoliklerin yaşadığı ruhsal çalkantılar hümanist kişiliğiyle dengelenmesini iddia eden Petrarca bu denge durumunu dehanın bir ürünü olarak kabul eder. Dehanın ardından gelen ruhsal çöküntü, depresif ruh hali, değişen ruh hali, günah ve sanrılarla mücadele haline girer.⁹⁹

Rönesans'ta dehaya özgü melankoli tanımını yapan Nettesheimli Agrippa ve Marsilio Ficino dur. Platonun ve Aristoteles'in düşüncesinden hareketle melankolik mizacın üstün zekâlı insanlara ait bir özellik olarak düşünüldüğü antikçağ görüşüne geri dönmüştür. Agrippa ortaçağın evren öğretileriyle Antik Grek felsefesini bir sentez içerisinde toplamış melankolik ruh bozukluğunun nedenini kara safra olduğunu belirtirken yanında yaratılışı ortaya çıkaran ak safranın varlığından söz etmiştir.¹⁰⁰ Agrippa Satürn gezegeni ve diğer gök olaylarının insanlar üzerindeki etkisini anlatan çalışmaları 16. yüzyıl sanatçılarını ve özellikle melankolik hümanistler arasında ilgiyle karşılamıştır¹⁰¹.

Agrippa melankolinin hastalık olmasında sorumlu olan kara safranın yanında yaratıcılığı artıran ve duyguları coşturan bir de ak safranın olduğundan bahseder ve üç melankolik türünün ortaya çıktığını söyler. Bunlardan ilki imgelem kültürsüz insanları yönelterek sanatçı olmalarını sağlar. İkincisi akıl, aracı cinler sayesinde bilgeye ulaşan düşünürleri bir araya getirir. Üçüncüsü anlık tanrının yazgısını anlatır ve kurtuluşun habercisidir.¹⁰²

Agrippa temelli yaklaşım, zihin ya da sezgi alanını temsil eden melankoli düzeyin aşamalarını gösterir. Bir hekim olmasına karşın Agrippa hastalara verilen ilaçların hastalıktan daha çok kişiye zarar verdiğini bunun yerine büyü yoluyla doğaüstü güçleri kullanarak bu

⁹⁸ Jacqueline Russ, a.g.e., s. 82-83.

⁹⁹ Raymond Klibansky, Erwin Panofsky, Fritz Saxl, a.g.e., s. 360.

¹⁰⁰ Serol Teber, a.g.e., s. 170.

¹⁰¹ A.g.e., ss. 172.

¹⁰² Helene Prigent, a.g.e., s. 51

hastalıklardan kurtarılabileceğini savunmuştur. Agrippa kitaplarında melankolinin etkileri ve bundan nasıl mistik yollardan nasıl kurtulacağına dair birçok büyülu çalışma yapmıştır.¹⁰³

Agrippa kaleme aldığı 3 kitapta bilinen 7 gezegenden bahseder. Bu yedi gezegen yedi sihirli kare ile şemalaştırılır. Kareler kümesi Astrolojik Tılsım ve Muska olarak kullanılır. Üç kitap, Elemental, Göksel ve Entelektüel sihirle ilgilidir. Kitaplar, dört elementi, astrolojiyi, sayıları, dinsel temaları içerir. Satürn için kullanılan sihirli kare toplamı 15 olan 3 satır ve sütundan oluşan 1 den 9a kadar olan sayıların tamamını içerir. Rönesans'ta birçok sanatçının çalışmalarında melankolik çalışmalarda bu şemaları yansıtırken referans olarak Agrippa'nın çalışmalarından faydalanmışlardır.

Ficino ise melankolik mizacı Satürn gezegeninin etkisi altında kaldığını ve Aristotelesçi bir bakışla ideal insan olarak tanımlamıştır. "Ficino'ya göre melankolik mizaç bir tanrı yazgısı olarak Satürn gezegeni etkisi altında ortaya çıkar. İdeal insan olarak tanımladığı melankolik mizaç karakteri sonrasında Platoncu mistisizmle ilişkilendirilerek melankolik karakterin temelini oluşturacaktır."¹⁰⁴

Marcilio Ficino De Vita Triplici adlı yapıtında melankoli ile müziği ilişkilendirir. Kitaplarında verdiği örneklerle melankoli ve müzik arasındaki ilişkiyi tarihteki bilgelerin müziği kullanarak melankolik anılarını dindirdikleri örneklerle verir. Platonun hüznü olduğu zamanlar müzik dinlediği Augustinus'un acılarını dindirmek için müzik dinlediği Afrikalı Konstantinus'un melankolik tedaviye müziği kullandığını söylemektedir.¹⁰⁵

Marcilio Ficino De Vita Triplici kitabında melankoliklerin müziğe ihtiyaç duyduklarını söyleyen Ficino müziğin melankoliklerin atmosferini değiştirdiğini bedenini ve aklını etkileyerek heyecanlarını titreşime geçirdiğini tüm ruhunu etkilediğini söyler ve Ficino müziğin etkisini sürekli kılmak için bir çalgı çalmalarını melankoliklere önerir. Ficino antik çağdan beri melankoli tedavisi için kullanılan tüm yöntemlerle birlikte müziğin melankolik mizaçların şekillendirilmesinde ve tedavisinde kullanılabilecek önemli bir araç olduğunu düşünmüştür. "Rönesans'ta yaratıcılığın melankoli etkisi altında olmadan Satürn'ün etkisi altında bulunmadan ortaya çıkmasının mümkün olması düşünülemez."¹⁰⁶ Müziğin melankoliyi tedavideki gücünü daha sonra Robert Burton geliştirilecek Rönesans düşünürlerine örnek oluşturur.

¹⁰³ Serol Teber, a.g.e., s. 172.

¹⁰⁴ Raymond Klibansky, Erwin Panofsky, Fritz Saxl, a.g.e., ss. 368–373.

¹⁰⁵ Serol Teber, a.g.e., s. 191.

¹⁰⁶ Helene Prigent, a.g.e., s. 62,63.

Rahip ve bilim adamı olan Robert Burton, İngiltere de yetişmiş melankolik bir araştırmacıdır. Melankoli Anatomisi adlı çalışmasıyla ruh bilimsel sorunlara modern bir yaklaşım getirerek melankoliklerin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu ve gösterdikleri tepkileri yaşadığı varoluşsal çaresizlikleri dile getirmiştir. Melankoliklerin sakin ve durgun ruh hallerini tanımlamaya çalışmıştır. Tıbbın bir konusu gibi görünen melankoliyi teolojinin psikolojinin edebiyatın ve tarihin konusu haline gelir.¹⁰⁷

Burton 1621 yılında kaleme aldığı bu yapıtında melankolik mizacın sınıflandırmasının ve tanımlamasını yapmıştır. Hastalıkları iki kısma ayırmış olan Burton baş ve gövde olarak sınıflandırdığı bu kısımlar için farklı melankolik tanımlamaları yapmıştır. Farklı tipteki melankolik kişiliklerin varlığını baş ve bedenden kaynaklanan ayrı birer melankolik tanı olarak düzenlemiştir. Beyinden kaynaklanan melankolik bozukluklar ile bedenden kaynaklanan melankolik bozukluklar olarak iki kola ayırmıştır.¹⁰⁸

1400 yıl boyunca insanların düşünme ve ruh dünyalarını etkileyen ortaçağın acedia/melankoli anlayışı, Aydınlanma Çağı'yla birlikte birdenbire ortadan kaybolmuştur. Aydınlanma çağında melankoli delilik olarak tanımlanmış ve akıl hastaları bu çağda tutuklanıp kliniklere kapatılmıştır. Bu çağda melankoli ve şizofren tanısı konan insanlara karşı giderek sertleşen bir tutum ve uygulama yoluna gidilmiştir. Nazi Almayasında şizofreni ve melankoli tanısı konan insanlar esir kaplarına gönderilmiştir.

Aydınlanma çağı da dönemin dünya görüşü ortaçağın teoloji merkezli düşünceyi yadsıyarak insanların ruhsal yönden yaşadığı rahatsızlıkları rasyonel yöntemlerle araştırmaya başlamışlardır. Yaşanan bilimsel gelişmeler dönemim insanının düşünce tarzını kökten değiştirmiştir. Buna uygun olarak insanların ruhsal durumları doğa bilimlerine özgü rasyonel çalışmalarla yeniden değerlendirilmiştir. Dini otoritelerin nüfuzlarını kaybetmeye başlaması dinsel inançların yerini rasyonel ilkeler almış toplumlara bu kez rasyonalizmin katı normlarına göre yönetilmeye başlanmıştır. Modernizme geçiş sürecinde aydınlar nihilizme varan kötümserliğe doğru eğilmişlerdir. Bu öğretiye göre melankolikler günahkâr yerine akılsız çılgınlar olarak tanımlanmıştır.

Aydınlanma çağından modernleşme sürecine girerken tıbbın konusu haline gelen melankoli yani akılsız deliler, psikiyatrinin bir konusu haline gelmişlerdir. Akıl hastaları arasında görünen melankolik bunalımdaki kişiler akıl hastanelerinde engizisyon mahkemelerinden pek de farksız olmayan muamelelere maruz kalmışlardır. Bu dönemde

¹⁰⁷ Serol Teber, a.g.e., s. 220.

¹⁰⁸ Özcan Köknel, a.g.e., s. 7.

delilik toplumda varoluşsal bir sorun olmaktan ziyade soyun bozulması ya da üreme problemi olarak tanımlanmıştır. Modern toplumlarda çoğunluğu oluşturan akıllı yurttaşlara ruhsal bozukluğu olan bu çılgın akılsızları toplumdan dışlamış toplumdan soyutlanarak özel kliniklere kapatılmışlardır. Hata Nazi toplumlarında bir üretim sorunu olarak görülmesinden dolayı bu hastalar toplumdan ayıklanarak ölüme gönderilmiş ve toplumun hastalıklı gördüğü bu melankolik kişilikleri ortadan kaldırarak toplumun üretim sonucu oluşan hataları çözmeye çalışmıştır. Yönetim sosyal devlet adı altında bu hastaları kliniklere kapatma yetkisi almıştır. Bu dönemlerde deliler, ortaçağda olduğu gibi yakılmamışlar, fakat pek çok yerde hücrelere kapatılmışlar, zincire vurulmuşlar ve demir kafeslerin içinde teşhir edilmişlerdir. Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*’ adlı kitabında devletin bu politik yaptırımına “büyük kapama” adını vermiştir.¹⁰⁹

Bu kapatmaların ilki 1575 yılında İngiltere’de kurulan ilk büyük hastane House of Correction’da başlamış ve İngiliz hastalığı ya da İngiliz melankolisi olarak adlandırılmıştır. İlk modern burjuva devleti olan İngiltere’de yeni toplum düzenine ayak uyduramayan işsizler, yoksullar, evsizler, dilenciler, alkolikler ve bunların arasında en çok melankolikler ve şizofrenler toplanmaya başlanmıştır.¹¹⁰

Önceleri tedavi amaçlı kliniklere alınan bu hastalar zamanla kendi hallerinde ölüme terkedilmişlerdir. Türlerin kökeni ve evrim teorisiyle birlikte toplumun azınlığını oluşturan deliler hakkında radikal bir temizlenmeye gidilmiştir. Darwinizm’in rasyonelleştiği Nazi Almanyası’nda melankolikler, şizofrenler ve alkolikler sistemli olarak yok edilmeye başlanmıştır. Antik çağdan bu yana tartışılan melankoli kavramı modern toplumlarda rasyonel yöntemlerle artık normal insan aklıyla yok edilmeye başlanmıştır.

19. yy da insanın ruhsal sorunlarına bakış tümüyle değişmiştir. Merkezi sinir sistemi ve işlevi sonucu ortaya çıkan ruhsal durumlar insan beyninden bağımsız olamayacağı düşünülen bir ruh anlayışının oluşmasını sağlamıştır.¹¹¹

Rasyonel bir bakışla doğa ve toplum biliminin ortaya koyduğu yenilikleri ile melankolik davranışları açıklamaya çalışan ilk hekim Philippe Pineldir. Ruhsal hastalıkların teolojiyle açıklandığı ve büyü ve tılsımlarla tedavi edildiği orta çağdan modernizme ve tıba geçildiği ilk basamaklardan biridir. Bu noktada Pinel’in almış olduğu din bilimi ve ardından eğitimini tıp üzerinden devam etmesi bu değişimin bir örneğidir. Melankoliyi Hipokrat

¹⁰⁹ Serol Teber, a.g.e., s. 222.

¹¹⁰ A.g.e., ss. 222,223.

¹¹¹ A.g.e., ss. 227.

geleneğine göre tıbbın konusu olması gerektiğini savunmuştur. Ruhsal duygu bozukluklarının tedavisi için gereken ilk modern adımları atmış ve insanları tedavisinin toplumsal yaşamda sağlanması gerektiğini savunmuştur. Büyük kapatma döneminde zincire vurulan delilerin kurtarılıp toplum içinde tedavisi için ilk hareketi başlatmıştır.¹¹²

Yaptığı araştırmalarla ruh hastalıklarını mani, melankoli, bunama ve zekâ geriliği olarak dört temel grupta toplamıştır. Philippe Pinel'e göre ruhsal bozukluklar yapısal bozukluklar sonucu ortaya çıkmaktadır. Yaptığı nörolojik araştırmalar sonucu ruhsal bozuklukların beynin yapısal hastalıklarından kaynaklandığını ortaya koymuştur. Yapısal bozuklukların bulunmadığı ruhsal durumlarda ise beynin kimyasal yapısında oluşan değişimler gündeme gelmiştir.¹¹³

1820 yılında ruhsal bozuklukları Pinel'e benzer biçimde sınıflandıran Esquirol, Jena-Etine-Dominique, Pinel'den ayrı olarak bu sınıflandırmaya ek olarak monomani ve lipemani adında iki hastalık şeması oluşturmuştur.

Esquirol'a göre monomani aşırı tutkuları lipemani ise depresyon halini tanımlamak için kullanılmıştır. Aynı yıllarda Georget bu tabloya ek olarak durgunluk adını verdiği ek bir tablo yayınlamıştır. Hemen hemen aynı zamanlarda farklı klinik tabloları farklı hekimler tarafından değişik isimlerde tanımlanmıştır. Baillarger ve Falret, ruhsal bozuklukların kadınlarda daha sık görüldüğünü ve kalıtımla ilgisinin olduğuna dikkat çekmişlerdir.¹¹⁴

“Esquirol, melankoliyi beyin dokusu bozukluğuna bağlı “devri çılgınlık” olarak tanımlamıştır.”¹¹⁵ Bu tanımlama çok eski çağlara deyin dayanmaktadır. Devri tanımı mevsimsel döngülerin ve gökyüzü hareketlerindeki değişimlerin döngüsel tekrarlarını gösteren olayların ilgiyle izlenilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu devirlere bağlı olarak ortaya çıkan ruhsal değişimler Antik çağdan beri söylenile gelmiştir. Ruhsal durumlardaki olası değişimler bu devri değişimlerle koşullandığı varsayılmıştır. Bu devri güçlerin içsel yapıyı etkilediği modern psikiyatri anlayışı içinde Pinel ve Esquirol, tarafından yeniden belirlenmeye çalışılmıştır.

Sinir siteminin ruhsal yapı üzerindeki etkilerini araştıran bir diğer bilim insanı Cullen melankoliklerin sinir sitemini yavaş tepkimeler durumunda insanların hüznü, çökün, yorgun

¹¹² Özcan Köknel, a.g.e., s. 8.

¹¹³ A.g.e., s. 8.

¹¹⁴ A.g.e., s. 9.

¹¹⁵ Serol Teber, a.g.e., s. 230.

buna karşın sinir sistemini tepkimelerinin hızlı olduğu durumlarda öfkeli, coşkulu ve kızgın ruh yapılarının olduğunu savunmuştur.¹¹⁶

Melankolinin duygu durumu bozukluklarının bir beyin rahatsızlığı olduğunu düşünen Griesinger, Aydınlanma çağıının akılcı rasyonalizmini, hümanist gelenekle birleştirmeye çalışan hekimlerden biridir. Melankoliklerin yaşadığı ruhsal sanrıları sinir köklerinde yapılan uyarılara benzediğini ve ortaya çıkış yerinin beyin dokusu olduğunu iddia etmiştir. Ruhsal yapıyı beyin anatomisine göre değişkenlik gösterdiğini anlatmaya çalışmıştır. Griesinger psikiyatriyi bağımsız bir öğreti olması noktasında çalışmış ve melankolinin din ve felsefeden uzak kalmasına özen göstermiştir. Akabinde tüm ruhsal bozuklukları beynin yapısal ve işlevsel bozuklukları sonucu ortaya çıktığını söylemiştir.¹¹⁷

Emil Kraepelin 20.yy. la kadar olan melankolik kişilik üzerine yapılan çalışmaları ve ruhsal duygu durumları üzerinde yoğunlaşan bilgileri sistematik olarak bir arada toplamıştır. Hipokrat’a özgü, ruhsal duygu durumları üzerinde gözleme dayalı olarak araştırmalar yapmış ve psikiyatri üzerine büyük bir ansiklopedik bilgi toplamıştır. 19. yüzyıl hekimlerinden farklı olarak Kraepelin melankolik duygu durumunun sadece beyin dokusundan kaynaklandığından ısrarla kaçınarak bu duygu durumlarının hem dış hem de iç etkenlerden kaynaklandığı üzerine çalışmalar yapmıştır.¹¹⁸ Freud’la psikanaliz üzerine yaptığı araştırmalarla 20. yüzyılda psikiyatriyi dönemin ilgi odağı haline gelmiştir.

Sigmund Freud (1856-1939) yas ve melankoli adlı makalesinde melankoliye farklı bir tanımlama getirmiş, klinik melankoli durumu ile sevilen birinin kaybı sonucu oluşan yas durumunu karşılaştırmıştır.¹¹⁹ Freud yas ve melankoli çalışmasında bu konudan söyle bahseder: “Yas genelde sevilen bir kişinin kaybına ya da bir soyutlamanın (ülke, özgürlük, ideal vb.) kaybına verilen tepkidir. Bazı insanlarda aynı etkiler yas yerine melankoliye sebebiyet verebilir”¹²⁰

Freud melankoliyi depresyon ile karşılaştırarak açıklamaya çalışır. Depresyonun merkezinde, Freud’un tanımıyla: “cansız olanın yerinde ölüm vardır; depresifler kendilerini

¹¹⁶ Serol Teber, a.g.e., s. 231.

¹¹⁷ A.g.e., s. 234.

¹¹⁸ A.g.e., s. 235.

¹¹⁹ Elif Kamışlı, “Melankoli ve Parlayan Zırhlı Şövalye Sendromu”, *Cogito: Melankoli*, Say:51, 2007 ss. 212-223.

¹²⁰ Sigmund Freud, a.g.e., s.

‘cansız’; yaşam sıcaklığının duygularından kopuk hissederler. Melankolinin merkezinde ise dönüşüm, birbirleriyle ilişkileri içinde yaşam ve ölüm vardır”¹²¹

Freud’un yas ve melankoli çalışmasındaki melankoli çözümlemesinde döngüsel bir yaratım anlamı vardır. Kederli acılı ve yitim korkusuyla melankolik duyguları en derinden hissedenler, gerekli ivmeyi kendilerinde bulabilirlerse ışığa çıkarak yaratıcı melankoliyi kullanabilirler. Aksi takdirde melankolin keder ve ıstırapı içinde delirebilirler.

Gerard de Nerval gibi Dostoyevski de melankolik olmakla birlikte çalışmalarında kederi ve hüznü büyütüp melankolikleri yüceltmektedir.¹²² Baudelaire için melankoli, güzelliğin tanımında da vazgeçilmez bir yer tutar.

Güzel’in benim Güzel’imin tanımını buldum. Kestirimplere olanak tanımayan üzgün bir şey, biraz belirsiz bir şeydir bu. İstenirse, düşüncelerimi somut bir nesneye, örneğin toplumdaki en ilgi çekici nesneye, bir kadın yüzüne uyarlayabilirim. Demek istediğim çekici ve güzel bir baş, bir kadın başı, karmaşık bir biçimde olsa da hem kösnüyü, hem üzüntüyü düşleten bir baştır o; bir melankoli, bıkkınlık, hata yoksunluktan ya da umutsuzluktan kaynaklanırcasına yeniden canlanmış bir acılıkla birleşen bunun tersi bir düşüncüyü, deme ki ateşliliği, yaşama isteğini taşır... Kadının yüzünde, yüz genel anlamıyla ne kadar melankolikse o kadar çekici, o kadar kışkırtıcı olur. Ama bu başta ayrıca ateşli ve üzgün bir şey, ruhsal gereksinimler, bastırılmış bilinmeyen tutkular, homurdanan ve kullanılmayan bir güç düşüncesi, kimi zaman intikamcı bir duyarsızlık düşüncesi kimi zamanda güzelliğin en ilgi çekici özelliklerinden olan gizem ve son olarak (...) Acı bulunacaktır.¹²³

Çağdaş psikiyatrinin ortaya çıktığı yüzyıl boyunca melankoliyi, modernizm ile birlikte süre gelen savaşlar, iç çatışmalar, büyük göçler, kitlesel kıyımlar, dünya tarihine geçen toplumsal travmalar sonucu insanları yalnızlığa, korkuya, endişeye ve öfkeye eğilimli hale getiren bir duygu durumu olarak tanımlamaktadır.

¹²¹ Dörthe Binkert, a.g.e., s. 151.

¹²² Julia Kristeva, a.g.e., s. 65

¹²³ Helene Prigent, a.g.e., s. 145.

İKİNCİ BÖLÜM

MELANKOLİ TEMASININ İŞLENDİĞİ YAPITLAR

2.1. Antik Çağa Özgü Melankolik Aias Figürü

Melankolik tanımlamaların antik çağdaki ilk örneklerine Homeros destanlarında rastlandığını biliyoruz. Antik mitolojiye göre melankoli tanrısal gazaba uğramış kahramanların ruhsal durumunu anlatmak için kullanılıyordu. Birinci bölümde anlatıldığı üzere antik çağın melankolik kahramanlarından önde gelen karakterlerinden biri Aiasın hayat hikâyesidir. Tanrıların öfkesini üzerine çeken Aias delirtilerek komik duruma düşürülür. Deliren Aiasın yüzünde meşhur melankolik gülümseme alır ve delirmiş haldeki sapkınlığını fark eden Aias keder içinde kendini kılıcının üzerine atar.

Resim 2.1: *Büyük Ajan'ın İntiharı*

Etruria Vazosu, M.Ö. 400-350

M.Ö. 400 yıllara ait olan bu vazoda Aias kendi kılıcında intihar ederken resmedilmiştir. Bu vazo tıpkı “Homeros destanlarında anlatılan edebi hikâyelerdeki melankolik tanımlamaların görsel bir betimlemesidir. Onuru kırılan ve ardından deliren Aiasın kendini öldürdüğü andır.”¹²⁴ Melankolik durumda betimlenen intihar sahnesi antik melankolinin üzüntüsünü açığa vurabilmektedir.

¹²⁴ Helene Prigent, a.g.e., s.18.

2.2. Georges Ortiz, “Aias Heykeli”

Resim 2. 2: Georges Ortiz, *Aias Heykel*

Tunç, M.Ö. 63- M.S. 14

Aias bu bronz heykelde gelecekte melankolik duruşu belirtecek olan pozu sergiler. Başını sağ eline dayayarak melankoli, üzüntü ve ölümle birlikte dağılacak olan bedensel birliğin simgesi haline gelir. Aias'ın bu duruşu yanıltıcı bir hayalin etkisiyle çılgına dönmesi ve küçük düşürülmesi karşısında çektiği acının ortaçağda ise çölde çileci bir hayat yaşayan keşişlerin melankoli günahına karşı çektiği sıkıntısı ve acının betimlemesi için kullanılacaktır.

2.3. Hieronymus Bosch, “Yedi Ölümcül Günah”

15. yüzyıldan 16. yüzyıla girerken kuzeyde Rönesans ile birlikte Orta Çağın başlangıcına işaret eden birtakım ekonomik ve sosyal dönüşümler meydana gelmiştir. Avrupa'nın kuzeyinde savaşlar ve hastalıkların olumsuz koşulları altında ezilen insanlar, bütün bu olumsuz sonuçların nedeni olarak dini otoritenin, kuşkucu insan yığınlarına cevap veremez duruma gelmesine ve günahkâr insanların sayısının artmış olmasına bağlamışlardır. Bu gelişmeler içerisinde durumu düzeltceğini iddia eden birçok tarikat türemiş ve kültürel boyuttaki karamsarlığa teolojik bir yaklaşım getirmişlerdir.¹²⁵ Toplumsal ve kültürel boyuttaki bu dağılmalar dünyayı cinlerin, cadıların, iblislerin doldurduğu bir cehenneme dönüştüğü düşünülmüştür. Dini otoritenin yaşanan bu olumsuz boşluğu doldururken, kutsal kitaplardaki öğüt verici ve ders niteliğindeki hikâyeleriyle tanımlamaya çalışmasına kuşkuyla bakılmaya başlanmıştır. Rönesans ile birlikte sanatçılar özgür ortamlarında kutsal kitapta yazılı olan serüvenleri eleştirel bir yaklaşımla yeniden yorumlamışlardır. İnsanların henüz alışık olamadığı bir biçimde geleneklerin öğretilerini değiştirerek, görüntüleri rahatsız eden yaratıkları akla yakın bir şekilde resmetmeyi başaran Hieronymus Bosch, resimlerindeki şeytani betimlemeleriyle ve Rönesans dönemi toplumsal çarpıklıklarını, moral sapmalarını, ikiyüzlüklerini anlatabilmek için yaptığı çalışmalarla, düzene eleştirel bir yorum getirmiştir.

Bosch yaptığı çalışmalarla toplumsal çatışmalara ve buhranlı döneme neden olan dinsel örgütlenmelere eleştirel bir bakış getirmiştir. Orta Çağda yedi günah olarak görülen, fakat dönemim bilginleri tarafından bastırılmış duyguların ardından ortaya çıkan ruhsal durumların görüntülerini çalışmalarında yansıtmıştır. Dönemin otoriter yapısındaki kişilerin dindar görünümünün yanında, yaptıklarının günah olduğunu bilmelerine karşın dünya nimetlerinden nasıl yararlandıklarını, deliliğin sınırlarını nasıl açtığını, şaşırtıcı tasvirlerle dile getirmektedir.¹²⁶ Dönemin düşünce biçimini canavarlarla birleştirerek resmeden Boschun çalışmalarında, orta Çağın sahip olduğu gizemli melankolik dünya görüşü hakkında bilgi sahibi olmakta mümkündür.¹²⁷

Yarattığı cennet ve cehennem görüntüleriyle ve manzarasal figürlerle orta çağın kalbinden çıkmış gibidir. İçinde melankolinin de bulunduğu yedi günah olarak kabul edilen ve Rönesansın iyimser dünya görüşüne karşılık, karamsar bir ruh haliyle insani duyguları

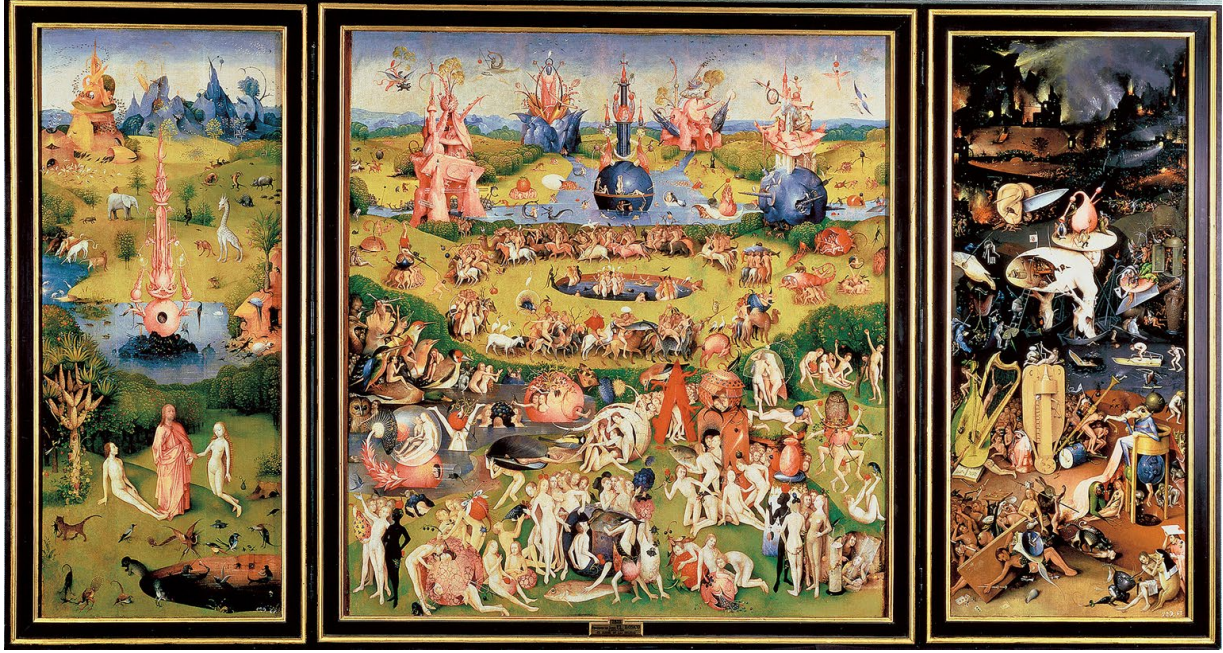
¹²⁵ Anna Carola Krausse, *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*, (Çev. Sevinç Altan), Literatür Yayıncılık, Almanya 2005, s. 27.

¹²⁶ Serol Teber, a.g.e., s. 216.

¹²⁷ Ahu Antmen, *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 141.

bastırılması gerektiği şeytani dürtüleri resmeden Bosch, tanrısal gazabın dinsel temalarını çalışmalarında sıklıkla kullanmıştır.¹²⁸ İnsan görünümündeki hayvan ve yaratık formlarındaki ifritleri, tasvir etmeyi seven Bosch, bilinçaltı dünyasına seslenen ve teolojik ifadeye yönelen sanat uygulamaların en önemli temsilcilerinden biridir. Bosch'un fantastik ve Sürrealizmin sanatsal düzeyindeki yapıtlarında acedia(melankoli), psikolojik depresyonlar, bilinç altı depresyonlar, ruhsal çöküntü ve bunalımlar entegre olur.

Resim 2.3: Hieronymus Bosch, *Dünyevi Zevkler Bahçesi*.

Ahşap Üzerine Yağlı Boya, 1490-1510

Boschun bu resimlerinde figürler ifade için deformasyona uğrar. Bilinçaltının ve dış dünyanın gülünç durumlarını zevk bahçesi adlı triptik panosunda erotik zevkler, alaylı bir içimde betimlenmiştir. Bu resimde cennetle ilgili ruhsal arzular, tepkiler, şeytanlarla ilgili fantastik konular, yadırganır biçimdeki formlar ve figürlerden oluşan tasvirlerle gözler önüne serilmektedir.¹²⁹

Üç ayrı bölümden oluşan bu triptik çalışmasının sol kanadı Havvanın yaratılması ve Âdem'e sunulmasını anlatan bir cennet bahçesiyle özdeşleşir. Sol kanattaki resim ilk günahın işlenmesiyle, cennetten kovuluşun önceki ilk masum anlarını anlatır. Orta bölüm Âdem ve Havvanın ilk günahı işlemeleri sonucunda tanrı tarafından cezalandırılarak sonu ve amacı olmayan yozlaşmayı öğreten bir alegoridir.¹³⁰ Orta çağda melankoliyi ilk günahla bağdaştırıldığını buna göre Âdem'in yasak meyveyi yemesiyle yılanın nefesinden oluşan ve

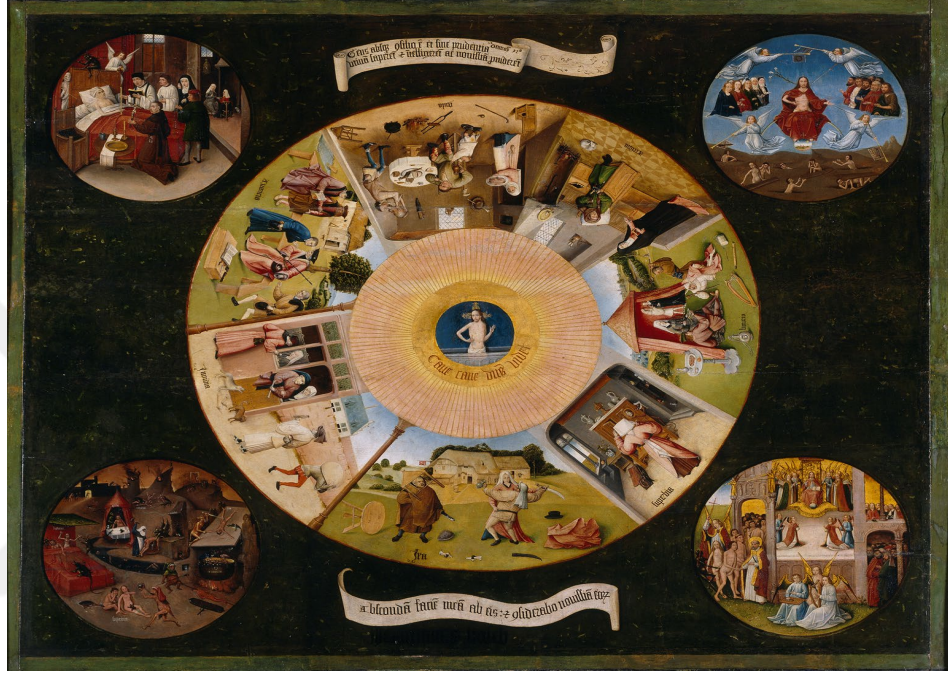
¹²⁸ Anna Carola Krausse, a.g.e., s. 26.

¹²⁹ Cahit Kınay, *Sanat Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 71.

¹³⁰ E.H. Gombrich, a.g.e., s. 356.

melankoliyi meydana getiren bir özsu Âdem'in vücuduna karışır. Vücuttaki bu öz sular ile nesilden nesle aktarılan melankoli, insanı günaha sürükler; insanı hatalar ve yanlısamalar âlemine hapseder. Melankoli bu şekilde tüm kusurların kökenindeki, tamamen iblise özgü bir araç haline gelir. "Ortaçağ insanının yakasını hiçbir zaman bırakmayan korkuya neden olan acedia, belki de Boschun bu resmiyle eski fikirlerin hala canlılığını koruduğu somut ve elle tutulur bir biçimde gösterilmektedir."¹³¹

Resim 2.4: Hieronymus Bosch, *Yedi Ölümcül Günah*.

A.Ü.Y.B. 1475-1480

Sağ kanata, insanın ruhunda bulunan günahkârlığını (melankolide bu günahlardan biridir) ve hatalarını ortaçağ üslubunu andıran keskin ve yetkin bir çizgi tekniğiyle Bosch, cehennemi yeryüzüne taşımıştır.¹³² Hieronymus Boschun, cehennem ve şeytanla ilgili konular işlemiş olması, kökü Orta Çağa dek uzanan kuzey sanatının geleneklerinin gelişmesini sağlamıştır.¹³³

Hieronymus Bosch bu eserinde, yedi ölümcül günahı tasvir eder. Resme baktığımızda ortada çember içerisinde İsa tasvir edilmiştir. İsa buradan insanları izler ve resmin altında Latince "Sakın. Tanrı izliyor." yazmaktadır. Tanrının gözü etrafında bulunan bu yedi ölümcül günah; öfke, kibir, kıskançlık, şehvet, oburluk, acedia ve cimriliktir. Çalışmanın köşelerinde ise ölüm ve ardında kıyamet günü cennet ve cehennem tasvirleri yer alır.

¹³¹ E.H. Gombrich, a.g.e., s. 357.

¹³² Anna Carola Krausse a.g.e., ss. 27,28.

¹³³ E.H. Gombrich, a.g.e., s. 381.

Resim 2.5. Hieronymus Bosch, *Yedi Ölümcül Günah*, Acedia kesidi.

Yedi ölümcül günah çalışmasını saat yönünden 6. sıradaki günah olan acedia yani tembellik kesiti yukarıda ayrıca gösterilmektedir. Acedia burada sadece keşişlerin değil, dünya üzerinde yaşayan herkesin de içine kapanık bir tembelliğe dönüştüğü durumu anlatmak için kullanılmaktadır. Kutsal kitaplarda anlatılan hikâyelerde acedia keşişlerin şeytana karşı verdiği mücadelede bir araç olarak anlatılırken, bu resimde acedia bir araç değil günahın kendisini betimlemiştir. Ayrıca burada acediaya yakalanan kişi, orta çağda acediaya yakalanan keşiş değil burjuvadır. Acedia ve melankoli bu resimde belirli simgeler halinde kullanılır. Resimde bedensel çöküntü, durağanlık ve isteksizlikle birlikte melankoli için köpek simgesi ve acedianın pençesine düşmüş birini vurgulamak için yastık simgesi kullanılmıştır.¹³⁴ Köpek, antik dönem metinlerinde Satürn'ün eşlikçisi olarak anılmakla birlikte melankolik mizaçla ilişkilendirilmiştir.¹³⁵

2.4. Albert Dürer, “Melankoli I”

Melankoli, antikçağdan ortaçağa teoloji, felsefe, sanat, matematiğin ve pek çok sanat yapıtının konusu olmuştur. Albrecht Dürer'in 1514 tarihinde yaptığı, Melankoli I adlı gravürün antik çağdan bu yana melankoli ile ilgili konularda yapılan hesaplaşmaların tümünü kapsar niteliktedir.¹³⁶ Dürer'in bu çalışmasında şüphesiz Rönesans döneminde başlayan hümanist akımların etkisiyle, melankolik insan mizacına farklı anlayış getirdiğine bağlayabiliriz.

¹³⁴ Helene Prigent, a.g.e., s. 35.

¹³⁵ Raymond Klibansky, Erwin Panofsky, Fritz Saxl, a.g.e., s. 323.

¹³⁶ Serol Teber, a.g.e., ss. 19-21.

Albrecht Dürer'in Melankoli I, adını verdiği gravüründe Rönesans hümanistleri üzerinde büyük etkisi olan Nettesheimli Agrippa'nın kitaplarında konu aldığı Antik Yunan felsefesi ve yeni-Plantonculuk üzerine yaptığı çalışmalarının büyük bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Albrecht Dürer'in Melankoli I, adını verdiği gravüründe, özellikle Agrippa'nın *De Occulta Philosophia* adlı kitabının hümanist sanatçılar üzerinde etkili olduğu söylenilmektedir.¹³⁷ Ortaçağın sonlarında başlayan hümanizm hareketi, Aristotelesci geleneğe göre melankoliyi dahi olarak gören bir anlayışla anılmaya başlanmıştır.¹³⁸ Aynı düşünce Melankoli I gravüründe de görülmektedir.

Resim 2.6: Albrecht Dürer, *Melankoli I*

Gravür, 1514

Gravür antik çağlardan kalma melankolik mizacın alegorik anlatımıdır. Bu gravürde bir kadın açık havada melankolik düşünceli bir ruh hali ile resmedilmiştir. Gravür açık havada, gece denize uzanan bir burun üzerinde yerleştirilen kenti göstermektedir. Mekân açık olmasına rağmen doğayla ilgili organik bir yapı eserde görülmemektedir.¹³⁹ Bundan ziyade insanlar tarafından üretilen testere, cetvel, çivi, çekiç gibi aletler figürün etrafında anlamlı bir düzensizlik ve karmaşa halinde görülmektedir.¹⁴⁰

Etrafı taşlarla örülü bir yapının önündeki merdivenlerde oturur halde bulunan kadın figürü, başını sola hafifçe eğik bir halde, sol elini yumruk yapıp yüzünü destekleyerek derin düşünceye dalmış bir şekilde resmedilmiştir. Ortaçağdan beri hüznü ve sıkıntılı insanlara

¹³⁷ Frances A. Yates, "Gizli Felsefe ve Melankoli: Dürer ve Agrippa", *Cogito*, Say: 51, 2007, s. 171.

¹³⁸ Helene Prigent, a.g.e., s. 45.

¹³⁹ A.g.e., s. 46.

¹⁴⁰ Serol Teber, a.g.e., s. 29.

tasvir etmek için kullanılan bu duruş melankolik halin bir tespitidir.¹⁴¹ Rönesans ikonografisinde melankolik mizaçlı kişilerin esmer ve siyah saçlı olarak betimlenmesinden dolayı bu gravürde kadın figürünün yüzü fazlasıyla taranarak karartılmıştır.¹⁴²

Göz alıcı işlemeli ve uzun giysilere bürünmüş bu kadın açık, siyah saçlarının arkasında iki kanadı görülmektedir. Vücudu öyle iridir ki bu kanatlar bunu kaldıramayacak ölçüde küçük görünür. Sol eliyle yüzünü desteklerken sağ elinde bir pergel tutmaktadır. Elbisesinin kıvrımları arasında bir kese ve sol dirseğinin altında bir kitap durmaktadır. Duvarın üstünde asılı terazi, kum saati, bir çan, bir Jüpiter tablosu, yerde dağınık duran körük başı, çiviler, testere, cetvel, marangoz rendesi, nişangeç, pergel, çekiç, küre ve prizma bulunmaktadır. Dürer daha önce bu çalışmayla ilgili yaptığı ön çalışmada nesnelerin sembolik değerlerini tanımlamıştır. Dünyevi hayatla ilgili sembolik değerler taşıyan bu araç ve gereçlere karşı, gravürün merkezinde bulunan kadın ilgisiz kalmıştır. O dünyevi meselelerle ilgilenmez. Bizim bile bilmediğimiz başka bir konuya odaklanmıştır.¹⁴³

Ortaçağda melankoli tasvirlerindeki kişiler sefil ve miskindir. Bu gravürde melankoli figürü entelektüel ve soylu bir bilimin insanının ideal kişileştirilmiş haline dönüşür. Melankolik kadının başında bir düğün çiçeğinden taç vardır. Bu tür bir çelenk erdemli ve bilge insanların başına konulan ve bilgeliği temsil eden bir sembol olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmayla melankolik karakter dehaya yakınlaştırılmıştır.¹⁴⁴ Yine bu çalışmada bilge insanı simgeleyen pergel ve sağ elinin altında bulunan kitap aynı tezi destekler nitelikte kasıtlı olarak yerleştirilmiştir. Pergel Satürnün simgesidir ve melankoli ile Satürn gezegeni arasındaki ilişkiyi işaret etmektedir. Pergel, kitap ve ölçüm sanatıyla ilgili geometrik objeler bilge insanı simgelemektedir. Duvardaki kum saati zamanı göstermekte ve saatin bir noktada durması melankoliye özgü bir zaman dilimini göstermektedir. Geçmiş ve gelecek arasına sıkışmış zaman dilimi melankoliye özgü bir anı göstermektedir. Duvarda aslı olan terazi denge ve adaleti, diğer bir nesne olan Jüpiter dörtgeni ise olumluyu olumsuz, kötüyü iyiye çeviren büyülü Jüpiter dörtgeni Satürn'ün kişi üzerindeki olumsuz etkilerini matematiğin dengesiyle gidermeye çalışır.¹⁴⁵

Kimi araştırmacılara göre kadının üzerinde oturduğu merdivenler binaya doğru değil gökyüzüne doğru yükselmektedir. Meleklerin inip çıktığı Yakup Merdivenlerine işaret ederek

¹⁴¹ Serol Teber, a.g.e., ss. 24-27.

¹⁴² A.g.e., s. 217.

¹⁴³ Helene Prigent, a.g.e., s. 46.

¹⁴⁴ Serol Teber, a.g.e., s. 35 [Bkz. Frances A.Yates, a.g.e., ss.170-180.]

¹⁴⁵ A.g.e., ss. 28-35

kanatlı bir kadın olarak resmedilmiştir.¹⁴⁶ Kadının yüzde üzüntüden ziyade öfke hissedilir. “Melankolik kadının konumunda yalnızlıktan çok terk edilmişlik, korkudan çok kuşku görülmektedir.”¹⁴⁷

Melankolik kadının ortaçağdaki gibi melankolik kişi yarı uykulu ya da kendinden geçmiş değildir. Melankolik kadın uyanıktır. Fal taşı gibi açılmış gözleri bir noktaya odaklanmıştır. Fakat kadının baktığı yer gravürün dışındadır. Yani melankolik kadın kendi çevresi ve hayat tarzıyla ilgilenmez, daha çok iç dünyası ve düşüncesi ile baş başadır. Gözlerindeki parlaklık ve canlılık kendi içine gömülmüş ve düşüncelere dalmış bir melankolik ifade biçimini almaya başlamıştır.¹⁴⁸

Melankoliklerle ve bilginlere eşlik eden köpek burada kadına yoldaşlık etmektedir. Kadının ayaklarının dibinde çelimsiz, zayıf köpek bitkin bir şekilde yatmakta ve kendi iç rahatsızlığı ve hüznü içine terkedilmiş bir yaratığın ifadesini taşımaktadır.¹⁴⁹

Rönesans’ta matematik ve geometri dünyanın fethinin anahtarı olarak tanımlanmıştır. Bundan dolayı çok yüzlü geometrik şekiller üstün bil bilginin işareti olarak bilinmekteydi. Dürer bu çalışmasında çok yüzlü geometrik şekilleri çalışmasına yerleştirerek melankoliyle bilgiyi ilişkilendirmiştir.¹⁵⁰

Dürer’in yapıtıyla birlikte, melankoli, teolojik kuramından kurtularak özerk bir konu olmaya başlamıştır. Antik çağda 4 öz su ile anılan ve Satürn ile ilişkisi görülen hastalık durumundaki melankoli artık dâhiliğin ve bilginin bir göstergesi olarak anılmaya başlanacaktır.

2.5. Matthias Grünewald, “Aziz Anthony Baştan Çıkarılışı”

Kutsal kitap öğretilerinde derin bir anlam taşıyan melankoli, acedia ile birlikte anılmaya başlanması ve inancın kuvvetlendirilmesinde bir sınama ölçütü olarak düşünülmesiyle -şeytanın her türlü çabasına rağmen tanrının yolundan dönmeyen- Aziz Antinous ile bütünleşmiştir. 15. yüzyılda birçok sanatçın Aziz Antoniusun acediaya karşı verdiği sınavı eserlerinde konu etmişlerdir.

¹⁴⁶ Frances A.Yates, a.g.e., ss. 176-177.

¹⁴⁷ Serol Teber, a.g.e., s. 28.

¹⁴⁸ Helene Prigent, a.g.e., s. 47

¹⁴⁹ A.g.e., ss. 46.

¹⁵⁰ Helene Prigent, a.g.e., s. 50.

Aziz Antonius tümüyle maddi hayattan uzaklaşarak Mısır çöllerinde inzivaya çekilmiştir. İnancını kuvvetlendirmek için çıktığı bu çileci yolculuğunda inancından vazgeçirmek için şeytan onu baştan çıkarmaya çalışmıştır. Dolayısıyla çöllerde iblislerle karşılaşan ilk kişi de odur. Acedia demonsu olan öğle iblisiyle de ilk karşılaşan o olur.¹⁵¹ Aziz Antonius'un demonlar tarafından taciz edilmesi ve ayartılmasının öyküsü ve demonlara karşı verdiği amansız mücadele Matthias Grünewald, tarafından tasvir edilmiştir.

Resim 2.7: Matthias Grünewald, *Matthias, Aziz Anthony Baştan Çıkarılışı*.

Panel Üzerine Yağlı Boya, 1512-1516

Matthias Grünewald Antonius'un baştan çıkarılışı adlı bu çalışmasında her günü, onu yoldan çıkarmaya kararlı demonlarla yaptığı mücadeleye geçer. Şeytan; Aziz Antoniosu başta tembellik, sıkıntı, para ve şöhret ile kandırmaya çalışır. Sonrasında şeytan kadın kılığına girer ve her yeri korkunç canavarlar kaplar. Her şeye rağmen sabır ve inancıyla Aziz Antonius şeytanı alt eder.

Fakat bunların temelinde acedia yatar. Çünkü acedianın pençesine düşmüş çileci keşiş eski hayatına dair anıları, çilenin getirdiği yorgunluk ve çaresizlikle arzular. Bu hayaller üzüntü ve uzun bekleyişin ağırlığını yansıtan öğle demonsunu harekete geçirir. Öğle iblisi bütün ruhu sarar ve keşişi boğar.¹⁵²

Melankolinin günah olarak görüldüğü Orta Çağa özgü bu fikir Matthias Grünewald'ın resminde aylıklıkla gelen ve ibadet dışında iblis, tüm yaşantısını sarması ve onu inanç ritüellerinden uzaklaştırarak, uzaklardaki bir düş ülkesinin ninnilerini mırıldanması sonucu

¹⁵¹ Helene Prigent, a.g.e., s. 25.

¹⁵² Helene Prigent, a.g.e., ss. 27,28.

inancını terk etmesini istemiştir. Bu çalışma Aziz Antonusun bilincinin içindeki bu karmaşık diyalogları engelleme ve inancıyla demonları engellemesinin bir betimlemesidir.¹⁵³

Grünwald dönemini sanat kurallarına yüz çevirerek Orta Çağ ressamlarına özgü figürlerin önem sıralarına göre değişen çizgi ve boyamalarına önem göstermiştir. Dinsel birlik adına herkesin hoşlanacağı resimlerden ziyade, güzellikten feragat ederek korkutucu betimlemeleri tercih etmiştir. Kendisi gibi şeytani ve korkutucu betimlemeleri sayesinde ün kazanan bir başka ressamda Bosch'tur.¹⁵⁴

2.6. Lucas Cranach, "Melankoli"

Dürer gibi çağdaşı Lucas Cranach melankoli konusunu üzerinde çalışmalar yapmıştır. Ünlü ressam Dürer den etkilenmiş ve Melancoli adlı pek çok çalışma ortaya koymuştur. Martin Luther'in de yakın arkadaşı olan Cranach Protestan sanatı ressamı haline gelmiştir.¹⁵⁵

Melankoli konusunu Cranach, Dürer'in yaptığı şekilde fakat reformist hareketle yeniden yorumlayarak melankolinin ne demek olduğunu dünyaya yeniden anlatmak istemiştir.¹⁵⁶Dürer'in resimlerinden farklı olarak Cranach'ın resimlerinde melankolik karakterler dünyevi yaşama karşı ilgili oldukları görülür. Metafizik, derin düşünce ve melankoli konusunu Martin Luther yeniden yorumlamış ve melankolinin kaynağını yeniden acedia ile birleştirmiştir.¹⁵⁷

Cranach bu düşünceyi basitleştirilmiş ve sohbetlerin vazgeçilmez konusu haline gelmiştir. Öte yandan bu düşünce, yapıtlarını felsefenin bir parçası haline getirmesini sağlamıştır.¹⁵⁸

Cranach yapıtlarında dinle ilişkili olsun olmasın belirli bir konuyu açıklama ihtiyacı olan bir ressamdır.¹⁵⁹Bu resminde Lucas bilinçaltı dünyasına seslenebilen bir ifade biçimleriyle sanatsal uygulamalara yönelen Rönesans'ın aşırı abartılı titanik görüşlü betimlemelerinden uzaklaşarak eserlerinde olabildiğince dramatik ifadeler kullanmıştır.¹⁶⁰

Ancak Cranach, Dürer'in aksine Orta Çağ teolojisinin devamı niteliğindeki Reformist düşünceyi izlemektedir. Luther'in düşüncelerinin etkisi de görülmektedir. Dürer'in melankoli resminde elinde pergel tutan bilgeliğe işaret eden kadın, burada elinde bir değneği

¹⁵³ Jean Starobinsky, (2007), a.g.e., ss. 225-227.

¹⁵⁴ E.H. Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, (Çev. Erol Erduran ve Ömer Erduran), Remzi kitapevi, İstanbul 1997, ss. 351-356.

¹⁵⁵ Julia Kristeva, a.g.e., s. 143.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 57.

¹⁵⁷ Helene Prigent, a.g.e., s. 57.

¹⁵⁸ Raymond Klibansky, Erwin Panofsky, Fritz Saxl, a.g.e., s. 217.

¹⁵⁹ E.H. Gombrich, a.g.e., s. 356.

¹⁶⁰ Cahit Kınay, a.g.e., ss. 80-83.

yontmaktadır.¹⁶¹ Resimde üç çıplak çocuk büyük bir topu bir çemberin içinden geçirmeye çalışırken görüyoruz. Çalışmanın arka planında yine bir manzara vardır. Fakat bu seri manzaranın arkasında çeşitli hayvanları süren cadıları ve bir keçi adamı ve mağlup olmak üzere olan bir orduyu görüyoruz.

Resim 2.8: Lucas Cranach, *Melankoli*

T.Ü.Y.B 1532

Cranach bu çalışmasında melankolik resimlerde bahsettiğimiz sembolleri kullanmaktan kaçınmamıştır. Melankolik kişiliklerin tasviri olarak kullanılan köpek figürü bu resimde diğerlerinden farklı olarak uyanıktır. Fakat aynı zayıf ve duyarsızlığını bu resimde de göstermektedir.

Bosch'un resimlerinde acedia günahına yakalanmış biri yarı uykulu bir halde bu dünyadan uzaklaşmış gibi resmedilirken, Cranach'ın bu resminde acediayı tarif ederken kullandığı kadın figürü aksine canlı ve diri tutmaktadır. Bu kadın figürü kutsal bir varlığa işaret etmek yerine bir cadıyı betimlemektedir. Kutsal meleklerin koruyamadığı cadı figürü melankolik günahla birlikte şeytana yenik düşmüştür.¹⁶² Cranach bu resminde Dürer'in melankolik gravüründeki görsel ifadeleri ters çevirmiştir.

2.7. Frans Hals, "Malle Babbe"

Frans Hals çalışmalarında çoğunlukla siyah ve beyaz renkleri yoğunlukta kullanır gerektiğinde ana renklerden yardım alırdı. Gerçekleştirdiği portelerde kimi zaman tek kimi zaman ise toplu bir halde kompozisyon bütünlüğünü bozmayacak şekilde karakterleri ince

¹⁶¹ Dörthe Binkert, a.g.e., s.142.

¹⁶² Frances A.Yates, a.g.e., s. 180.

detaylarıyla gerçekçi diyebileceğimiz bir üslupla gerçekleştirdi. Karakterlerin duygusal tepkimeleri ve zihinsel yapıları portelerdeki jest ve mimiklerle kolaylıkla sezilebilir.¹⁶³ Toplumun her sınıfından insanları günlük işlerindeki anlık görüntüleriyle resimlerine aktarırken belirgin bir hareketliliği de çalışmalarında aktara bilmeyi başlamıştır.¹⁶⁴

Frans Hals sadece portre resimleri yapan ve yaptığı çalışmalarda yansıttığı karakterlerin anlık görüntülerini yakalamaya özen göstermiş bir sanatçıdır. Bu yapısıyla izlenimciler arasına gösterilir. Fakat Hals izlenimciler gibi aynı ışık altında anlık görüntüleri yakalamaktan ziyade figürlerin karakteristik yapılarını tesadüfı olarak değil derin gözlem ve analiz sonucunda düzenli bir biçimde kompozisyonlarında oluştururdu.¹⁶⁵ Böylece Rönesans'ın idealize edilmiş güzellik anlayışına karşın barok sanatta sanatçının doğal yaşama yönelmesi ve gerçek yaşantılardan kesitler sunan görüntülere sahip bir sanat üslubunun oluşmasına neden olmuştur.¹⁶⁶

Resim 2.9: Frans Hals *Malle Babbe*

T.Ü.Y.B 1635

Sanatçının bu resmine baktığınızda modelin duruşuna nasıl bir özen gösterdiğini belirgin bir şekilde hissederiz. Alışılmışın dışında bir ifadelerin yer aldığı bu resimde yansıtılan zamanın gelip geçiciliği hemen kendini ele verir. Franz Hals resimlerinde asıl

¹⁶³ Cahit Kınay, a.g.e., s.101.

¹⁶⁴ A. Yıldızalp, Eczacı Başı Sanat Ansiklopedisi (1997). İstanbul: Yem Yayınları, İstanbul 1997 Cilt 2. s. 749.

¹⁶⁵ Adnan Turani, Dünya Sanat Tarihi, Kültür Yayınları, Ankara 1979, s. 418

¹⁶⁶ A.g.e., s. 418

önemli olan kalıcı bir duruş yerine hareketli bir görünümü barok üslubuyla oluşturulması gerektirir.¹⁶⁷

2.8. Joseph Marie Vien, “Tatlı Melankoli”

“Marie Vien ise Tatlı Melankoli adlı eserinde ortaçağa özgü melankolik duruşla betimlenmiştir. Gözleri yere odaklanmış figürün, tamamen kendi içine dönük ruhu çevresindeki nesnelerden hiç etkilenmez. Üzerinde Neo Klasik üslubun özelliği niteliğindeki Roma dönemini çağrıştıran bir kıyafet bulunmaktadır. Yanında duran masada ise yine melankoli resimlerinde sıkça karşımıza çıkan açık kitap yer almaktadır.”¹⁶⁸ Melankoli 18. yüzyılda dehadan çok artık duygularla ilişkilendirilmeye başlanmıştır.

Resim 2.10: Joseph Marie Vien, *Tatlı Melankoli*

T.Ü.Y. 1758

Marie Vien ise Tatlı Melankoli adlı eseri bu anlamda değerlendirilebilir. Aydınlanma çağında dehaya atfedilen özelliklerden sıyrılıp bilgece bir bakışı ifade eden bazen de tam anlamıyla boş duran bir hoşnutluğu ifade etmek için kullanılır.¹⁶⁹

2.9. William Blake, “Nebuchadnezzar”

William Blake’in İncil üzerine sanatçı bir takım baskılar yapmıştır. Bunlarda biride Balil kralı Nebuchadnezzar’ın konu alındığı Daniel’in 4 bölümünün bulunduğu incilideki bir resmidir.¹⁷⁰ Bu eser suluboya ve karakalemin kullanıldığı renkli bir baskı çalışmasıdır.

¹⁶⁷ Heinrich Wölfflin *Sanat Tarihinin Temel Kavramları*, (Çev. Hayrollah Örs), Remzi Kitabevi, İstanbul 1990, s. 283.

¹⁶⁸ Helene Prigent, a.g.e., s. 83.

¹⁶⁹ A.g.e., ss. 83.

¹⁷⁰ <https://arthive.com/williamblake/works/257774~Nebuchadnezzar/> (Erişim Tarihi: 10.08.2019)

Nebukadnezar Ortadoğu'yu birleştiren ve bunu yaparken Yahudileri Babil'e süren Ortadoğu kralıdır. İnçlide anlatılan hikâyeye göre Nebukadnezar, bir rüya görür ve rüyasını hatırlayamaz bunun üzerine âlimlerden rüyasını hatırlatmalarını ister. Fakat hiçbir âlim bunu yapamazlar bunu üzerine kral tüm astrologları ve âlimleri ölüm cezasına çaptırır. Bu âlimlerin arasında Daniel de vardır. Daniel herkesin ölmesine engel olmak için krala rüyasını anlatabileceğini söyler. Gördüğün rüyanın yorumuna gelince kral gördüğü altın başlı kendi heykelini anlamını krallığının bir gün sona ereceği üzerine Nebukadnezar, delirir tıpkı bir hayvan gibi el ve dizlerinin üstünde hareket eder ve otlamaya başlamıştır. Bu olaydan sonra da krallık yıkılmaya başlar.¹⁷¹

Resim 2.11. William Blake, *Nebuchadnezzar*

Monotip Baskı 1795

2.10. Constance Charpentier, “Melankoli”

Constance Marie Carpentier'in 1801 yılında yaptığı “Melankoli” resimde kasvetli bir ormanda solgun bir ışık altında oturan kadın bulunmaktadır. Dönemin kent soylu kadını olduğu anlaşılan figür melankolik ifadenin tanımlamasına göre farkı bir duruşla belirtilen anlayışlardan biridir. Bu resimde kıyafetleri ile zarif olmakla birlikte yüzünde büyük bir hüznün ifadesi bulunan kadın figürü alışla gelmiş melankolik duruş olan başın ele dayanması duruşunda farklı olarak halsiz bir şekilde kenara bırakılmışçasına betimlenmiştir.

¹⁷¹ <https://www.wannart.com/matrix-ve-nebukadnezar/> (Erişim Tarihi: 10.08.2019)

Dönemin kent soylu kadınlarına eleştiri getirmesini, bitkin ve bezgin halinden anlaşılması mümkündür. Charpentier'ın resminde kadın figürünü melankolik tanımlamalara daha uygun zarıflığa sahip olduğunu destekleyen bir çalışmadır. Bu resimde kadın figürünün melankolik ifadeye referans olarak tercih edilmesinin nedeni kadının Hristiyan ahlakına göre günaha teşvik eden şeytanın kadınla birlikte anılması, kadının doğurganlığı ve rahmindeki değişimler ayrıca menopozla birlikte doğurganlığına veda etmesi gibi biyolojik nedenlerden dolayı melankoliyle sık sık örtüşmektedir. Bu açıdan melankoli konulu çalışmalarda kadın figürünün seçilmesi tesadüfı değildir

Resim 2.12: Constance Charpentier *Melankoli*

T.Ü.Y.B. 1801

İlk bakışta kadın figürü antik yunan çalışmalardaki figürlere benzer. Eğik duruşu ve bedenindeki halsiz tavırda ki bedensel gevşemesi melankolinin romantik ifadesinin bir tezahürüdür. Üslubundaki yumuşaklık kadın figürü üzerindeki depresyonun fiziksel ifadesini açıkça ortaya çıkarmaktadır.¹⁷²

Daha önceki yüzyıllarda melankolik ifadeleri anlatmak için kullanılan boşluğun manzaralar üzerindeki hâkimiyetini de kırmış olan Charpentier'ın bu resminin sonrasında melankolik tanımlamalar için kullanılacak kompozisyonlara referans sağlayacak olan

¹⁷² Stephen Farthing, *1001 Temel Resim: Dünyanın Önde Gelen Sanat Eleştirmenlerinin Yorumlarıyla*, Caretta Kitapları, İstanbul 2006, s. 356.

salkımsöğüt, bir ırmak kenarı, bir gömüt ya da yıkıntıların doldurduğu alanlarına öncülük etmektedir. Bu öğeler artık melankolik figür ile birlikte düşünülmeye başlanacaktır.¹⁷³

Üçüncü Bölüm kapsamında 20.yy resminde Arnold Böcklin, Edward Munch, Otto Dix ve Giorgio de Chirico'nun melankolik ifadeler taşıyan çalışmaları analiz edilmiştir. Burada yapılan kronolojik sıralama sanatçıların doğum yıllarını esas alarak yapılmıştır.

2.11. Theodore Gericault, “Deli Kadın”

Gericault akıl hastalarının portelerine çalışmalarında oldukça fazla yer vermiştir. Portrelerinde ki karakterlerin boş bakışları ve donuk görünümleriyle derin bir psikolojik araştırmanın izlerini görmek mümkündür. Sanatçının çalışmaları ideal güzellik anlayışını tepetaklak etmiş dönemin güzellik anlayışının yanında sanatta çirkinliğin de estetik yönden değerli olabileceğini kanıtlamıştır.¹⁷⁴

Resim 2.13. Theodore, Gericault *Deli Kadın*

T.Ü.Y.B. 1822

Sanatçı bu şekilde hayatın güzel görünen yönlerini değil aksine melankolilere ve şizofrenlere gösterilen kapatma siyaseti ve toplumsal iktidarın korumaya çalıştığı rasyonalizmde eleştirir çalışmalarında. Ruhsal bozukluğu olan hastaların yanında idam mahkûmları ve cesetlerle de çalışan Gericault çalışacağı cesedi atölyesine taşıyarak günlerce üzerlerinde incelmeler yapmıştır. Bir süre sonra bozulan etler kokusu nedeniyle her ne kadar yanında bulunulması dayanılmaz bir hal olsa da sanatçı yok edilmeye çalışılan şeyin ne

¹⁷³ Helene Prigent, a.g.e., s. 96.

¹⁷⁴ Cahit Kınay, a.g.e., s. 158.

olduğunu göstermekteki kararlılığından vazgeçmemiştir. Cesetlere resimlerinde renk vererek ölümle yaşam arasında bir yerde karakterleri izleyicinin görebileceği biçimlere dönüştürerek öfkenin estetiğini mümkün hale getiriyor.¹⁷⁵ Deliliğin resim üzerine yansıdığı Deli Kadın adlı resimde kişinin zihinsel bozukluğu en vurucu biçimde görsel bir üslup kazanmıştır. Hastaların zihin dünyasını tarafsızca kaydetme becerisinden dolayı hayatın giderek boş ve geçici olduğu düşüncesine yatkın bir durumda olduğu fikrine karşılık hastalığın tedavisinde gösterilen çabanın bir parçası olarak gündemde tutulması mahiyetinde önemli bir adım atığı düşünülmektedir.

Toplumsal hayatın gizli olan tün vahşiliklerini ışığın ve karanlığın kara romantik dürtüsünü pastel tonlardaki zenginliğiyle verebilen ressamlardan biri olan Gericault tüm gerçeklikleri kabullenerek onlara meydan okuyabilmiş ve siyasi adaletsizliğe apaçık cevap verebilmiştir.¹⁷⁶

2.12. Francisco Goya, “Çocuklarını Yiyen Satürn”

Çocuklarını Yiyen Satürn adlı çalışma imgelemin bir hayal ürünü olup antik çağda kendi çocuklarını yiyen Kronos’un korkuluk benzeri bir tasvirle betimlediği Goya’nın bir resimdir. Korkutucu büyüklükteki bu canavar başı ve kolları olmayan bir bebeği yerken görülmektedir. Resimdeki gerçekçi diyebileceğim sıra dışılık dikkat çeker.¹⁷⁷

Resim 2.15. Francisco Goya Çocuklarını Yiyen Satürn

T.Ü.Y.B. 1821

¹⁷⁵ Richard Leppert, age, s. 209

¹⁷⁶ Jean Starobinsky, *Özgürlüğün İcadı Ve Aklın Amblemleri* (Çev Haldun Bayrı) Metis Yayınları, İstanbul 2012 s. 348.

¹⁷⁷ Helene Prigent, a.g.e. s. 106

Satürn oğullarından birinin tahtına geçeceği kehanetini duyar. Bunun üzerine Satürn bunun engellemek için doğan çocuklarını yemeye başlar. Ancak içerinden biri Jüpiter kaçar ve Satürn'ün tahtına oturur. Belki de Satürn yaptıklarından dolayı böyle bir hezimete uğramıştır. Bu resimde de korkutucu bir biçimde anlatılan Satürn'ün tahtını korumak için verdiği acımasızlığın resimidir. Resim hayalin bir görüntüsü olarak amacı iktidarın ve çocuklarının iktidarı ele geçirme adına verdiği mücadelelerin metaforik bir betimlemesini sunmaktır.¹⁷⁸

2.13. Jon Everett Milais, “Ophelia”

Bu resim hem Victoria döneminin hem de Ön-Raffaeloculuk akımının önde gelen eserlerinden bir tanesidir. O dönemde William Shakespeare'in eserleri sıklıkla resmedilmiştir. Gördüğümüz resim Ophelia babası Hamlet'in öldürmesinden hemen sonra kendini nehirde boğulmaya bıraktığı anı resmetmektedir. Milais bu resmi gerçekleştirirken Shakespeare'in eserinde esinlendiği çok açıktır. Çünkü resimde betimlenen doğa tamda Shakespeare'in eserde anlatıldığı gibidir. Çiçekler, söğüt ağacı bu tanımlamalardan referans alınarak yapmıştır.

Resim 2.14. Jon Everett Milais *Ophelia*

T.Ü.Y.B. 1851–1852

Ophelia Shakespeare'in dramatik kahramanlarında biridir. Milais trajik bir sonu olan bu karakteri sanata verilen yeni anlam ve nitelikler çerçevesinde değerlendirmiş ve kahramanları çok renkli bir doğa içerisinde resmetmeyi tercih etmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Anna Carola Krausse, a.g.e., s. 54.

¹⁷⁹ Cahit Kinay a.g.e., s. 164

2.14. Arnold Bocklin Melankoli, “Ölümler Adası”

“İsviçreli Arnold Bocklin 1827-1901 yılları arasında yaşamış sembolist bir ressam olup, resimlerinde Yunan mitolojisinde yer alan efsanevi yaratıkların dramatik ve ideal yapısını yansıtmıştır. Yapıtlarında doğaüstü varlıklar tanrılar tanrıçalar ve kahramanlarla ilgili temalar işlemiştir.”¹⁸⁰

Resim 2.16: Arnold Bocklin, *Melankoli, Ölümler Adası*

T.Ü.Y.B. 1883

Resimlerinde ölüm temasını işleyen Bocklin ölüm sonrası ruhun kutsanması konusunu, ölümler adası çalışmasında melankolik bir atmosferle resmetmiştir. Resimde büyüleyici bir atmosfer içinde sükûnet hâkimdir. Ölüm sessizliği içindeki bu manzara her ne kadar gerçekçi bir görsellikle bezenmişse de her şey tamamen gerçek dışıdır. Yüksek duvarlarla kapatılmış olan doğal yapının ortasında yüksek ağaçların bulunması ortama kasvetli ve ürkütücü bir atmosfer kazandırmıştır. Ağaçların yeşil ve canlı görüntüsü ölümden sonra sonsuz bir yaşamın olduğunu ifade etmektedir. Resimde ölümden sonraki sonsuz hayata geçiş su üzerinde bir sandalla gerçekleştirilmektedir. Beyaz kefen sarılmış gibi görünen figür ve kayığı çeken bir kişi yunan mitolojisine atıfta bulunarak resmedilmiştir. Bütün bu mitolojik imgelemelerin ardından gerçekçi bir dille betimlenen bu resimde melankolik ruh hali ölümden sora kaybedilenlere karşı duyulan özlemi dile getirircesine hüznün egemendir.¹⁸¹ Bocklin'in bu çalışması Montaignenin Denemeler I'de kaleme aldığı gibi bir atmosfer görmekte mümkündür.

“Onların (melankoliklerin) yargının fırtınalarının ulaşamayacağı, gizli bir yerleri olur her zaman ruh orada kendi içine çekilip sonsuz bir esenliği sürdürmeye çabalar. İçine

¹⁸⁰ Adnan Turani, a.g.e., s. 448.

¹⁸¹ Esma Erdok, Melankolinin Görsel Anatomisi: 19. yy. Avrupa Resminin Başyapıtlarında Melankolinin Temsili., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s.89.

gerçek özgürlüğümüzü temel inzivamızı ve yalnızlığımızı yerleştirdiğimiz, tamamıyla bizim olan tamamıyla katışıksız bir ardiye gerekir bize.”¹⁸²

Gerçeküstücü sanatçıların ilham kaynağı olan ressamlardan; Boch, Goya, Bocklin, Chirico, Munch, ilk akla gelenlerdir. Arnold Bocklin gerçeküstücü ressamların fantezi dünyalarını besledikleri ilk kaynaklardan biri olarak görülür.¹⁸³ Gerçeküstücü ressamlar için olağanüstü bir model oluşturan simgeci ressamlardan Böcklin fantastik öğelerle doğayı uyumlu hale getirip, gerçek ile akıl dışılığın bir arada uyumlu bir karşıtlıkla var olabilmesine referans sağlamıştır.¹⁸⁴

2.15. Edvard Munch, “Melankoli”

Edward Munch’ı ekspresyonist sanatçılar içinde bir öncü olarak görürüz. Norveçli ressam Munch, İskandinav edebiyatıyla yakından ilgilenmiş, dönemin ölüm ve yaşam hakkındaki görüşleri hırçın çizgi ve renk kullanımıyla 20. yüzyıla damgasını vurmuştur. 20. yüzyıl kapitalist dünyada uygulanan acımasız sosyal politikalar sonucu bunalımlı duyguların yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Edvard Munch bunalımlı havayı yaşamış ve dışavurumcu bir sanatsal anlayışla resimlerinde dile getirmiştir.¹⁸⁵

Sadece dışavurumcu akımda yer alan sanatçılar değil bu yüzyılda yaşayan farklı akımlar içinde yer alan, Arnold Bocklin, Otto Dix, Giorgio de Chirico gibi sanatçıların resimlerinde de melankoli görülmektedir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde dışavurumcular yaşamış toplumsal kırılmaların huzursuzluk ve sanayinin getirdiği sosyal adaletsizlikler karşısında hoşnutsuz kalıyorlardı. Temelleri sarsılan insan ilişkileri kentlerdeki delice hızın, köleliğin bir çeşidi olarak bireyselliğin, yıkımının bir kanıtıydı. Birey sanayinin çarkları arasında insanlığı ezen yetkin bir makine olarak görülüyordu. İşte ekspresyonistlerin karşı olduğu bu mekanik düzen karşısında duranlarla, kenara atılmış ezilmiş insanlar, akıl hastalarıyla birlikte yol alıyorlardı.¹⁸⁶ Bu bunalımlı dönemin karşısında duygularını anlatan en etkili yapıt Edvard Munch’ın 1895te yaptığı ve “Çılgılık” adını verdiği bir taş baskıdır.

¹⁸² Helene Prigent, a.g.e., s.136.

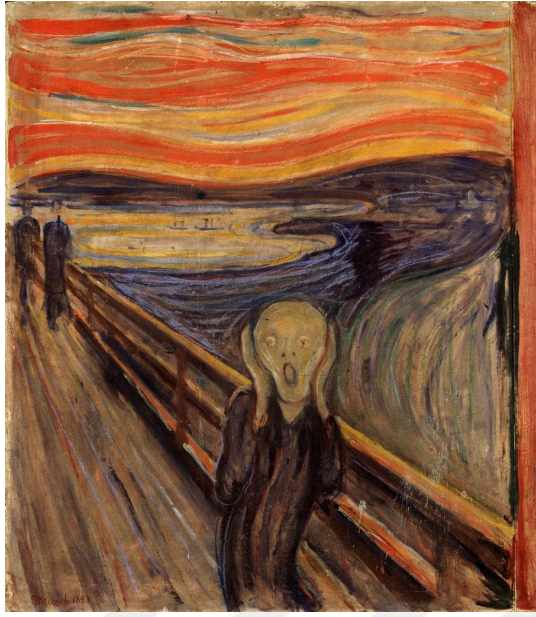
¹⁸³ Mehmet Yılmaz, *Modernizmden Postmodernizme Geçiş*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2005, ss. 177-183.

¹⁸⁴ Ahu Antmen, a.g.e., s. 137.

¹⁸⁵ Lionel Richard, *Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi*, (Çev. Beral Madra), Remzi Kitapevi, İstanbul 1999, s. 29.

¹⁸⁶ Lionel Richard, a.g.e., s. 19.

Resim 2.17: Edvard Munch, *Çılgılık*

Taş Baskı, 1893

“Ani bir heyecanın, tüm duyuşsal izlenimlerimizi nasıl değiştirebileceğini anlatmayı amaçlıyor. Bütün çizgiler, resmin odak noktasına, yani çılgılık atan başa doğru gidiyor gibi. Sanki tüm sahne, o çılgılığın acısına ve heyecanına katılıyor. Çılgılık atan kimsenin yüzü gerçekten karikatür gibi çarpılmış. Fal taşı gibi açılmış gözler ve oyuk yanaklar, kafatasını anımsatıyor. Korkunç bir şeyler olmuş mutlaka ve resmi daha da rahatsız edici yapan bu çılgılığın nedenini hiçbir zaman bilemeyecek olmamız.”¹⁸⁷

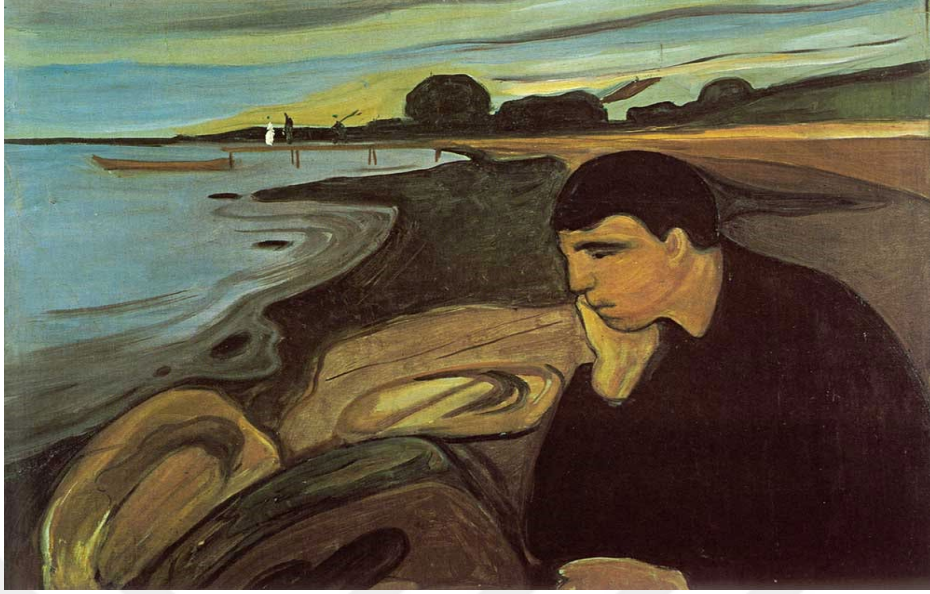
Munch resimlerinde korku, endişe, umutsuzluk ve melankoli gibi varoluşçu temaların yansımaları vardır. Munch’ın resimlerini yorumlarken varoluşçu bir yaklaşımla yaşam ile ölüm arasındaki bireyin kendisiyle yüzleşmesi ve bireyi tüm çıplaklığıyla en uç noktalarını ortaya çıkararak yorumlanmalıdır.¹⁸⁸

Munch 1891 ve 1910 yılları arasında melankoli isimli beş ayrı resim yapmıştır. 1894’te yaptığı melankoli resmi de bunlardan biridir. Düşünmekte olan figürü resmin odak noktasındadır. Melankolik duruş olarak bilinen başı elin üzerine tutma Munch’ın bu resminde görülür. Erkek figürü denize dönük eli çenesine dayalı bir şekilde deniz kıyısında kayanın üzerine oturmaktadır. Başı eğik düşünceli ve hüzünlü bir pozla geometrik olarak sadeleştirilerek lekeler halinde boyanmıştır. Resim geometrik alan boyamalarına uygun olarak hareketlendirilmiştir. Denizde oluşan dalgalar bütün içinde uyumlu bir şekilde karadaki hareketliliği tamamlar nitelikte bütünlük sağlamıştır. Gökyüzü de tüm hareketliliğe uyum sağlamaktadır. Resimdeki melankolik figür, denize bakarken çektiği acının ve düşüncelerde yaşadığı çekişmeyi izleyene belli eder.

¹⁸⁷ E.H. Gombrich, a.g.e., s. 565.

¹⁸⁸ Ferit Edgü, *Biçimler, Renkler, Sözcükler*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 153.

Resim 2.18: Edvard Munch, *Melankoli III*

Ağaç Baskı, 1902

Melankolik kişilik 20. yy içinde yaşadığı dünyadan uzaklaşıp ıssız yerlere gitmeyi yeğler. Çekildiği köşesinde hayaller kurar. Hayalleri gerçeğin yüküne yeğler. Melankolik yalnızlık imgelemin hazına karşın ödenen bedeldir.¹⁸⁹

2.16. Giorgio de Chirico, “Bir Sokağın Gizemi ve Melankolisi”

Grek asıllı İtalyan sanatçı Metafizik sanat akımının kurucu Giorgio Chirico, Atina ve Münih’te eğitim görmüştür. Burada mistik nitelikteki çalışmalarıyla tanınan Bocklin ile tanışmış ve kendi çalışmalarında metafizik algıların oluşmasında bu Alman sanatının etkisi olmuştur.¹⁹⁰ Bocklin’in çalışmalarından etkilenen Chirico, Nietzsche’ni etkisi altında kalmış, hiçliğin sanatını nasıl olabileceği üzerinde ilgili muazzam meydanlar ve melankolik ifadeler resmederek hayal gücünü geliştirmiştir. Bu isimler Chirico’nun sanat görüşünü belirlemede büyük rol oynamıştır.¹⁹¹

Kapitalizmin zirvesini yaşadığı ve toplumsal adaletsizliğin rövanş yaptığı, acımasız siyasi çalkantılardan kaynaklanan savaşların teknolojik gelişmelerle askeri envanterlerle kıyımaya yol açacak ölçüde geliştirildiği araçların kullanımı Chirico yaşadığı çağdan, Antik’e karşı büyük bir özlem dolu düş dünyasına nüfuz edip, bilinçaltını keşfetmesini sağladı.

Chirico’nun yapıtlarında hiçliğin olan boş meydanlarda bazen tek figürün içinde bulunduğu boşluk duygusu melankoliyi daha da anlamlandırır. Uzun kemerlerin ve kendini

¹⁸⁹ Helene Prigent, a.g.e., s. 136.

¹⁹⁰ Cahit Kınay, a.g.e., s. 252.

¹⁹¹ Adnan Turani, a.g.e., s. 531.

tekrar eden sütunların bulunduğu yapıtların soğuk ve solgun bir ışık altında atmosfere melankolik bir anlam kazandırır. ¹⁹²Chirico metafizik resimleri tanımlarken:

“Biz metafizik ressamalar, metafizik dünyanın işaretlerini tanıyoruz. Hangi neşelerin ve hangi acıların bir kemerin içinde, bir sokak köşesinde, bir odanın duvarları orasında ya da bir sandığın içinde kapalı olduğunu biliyoruz... Biz metafizik ressamalar, gerçeği kutsallaştırdık.” ifadelerini kullanır. ¹⁹³

Chirico eserlerinde insan mantığının sınırları dışına çıkmış mistik bir havanın insanlar üzerinde etkin olduğu manzaralar vardır. Yabancılaşma ve yalnızlık temalarının tek figür üzerinde bazen gölgeler aracılığıyla resimde sabitlenmiş bazen de kübik ve arkaik yüzeylerle gösterilir. Henüz icat edilmemiş nesneler ve meydanlardaki gizemin sessizliği içinde renk ve biçim sadeleşmiş yüzeysellik içinde durağanlığı, düşsel gerçekliğe yaklaştırmak zorunda bırakır izleyicisini. ¹⁹⁴ Chirico’ya göre sanat yapıtı aklın dışına çıktığı takdirde sonsuzluğa kavuşur bu durumda akıl sanat yakıtını körelten bir mekanizmadır. Chirico gerçek sanat yapıtının nasıl olması gerektiği şöyle dile getirmiştir:

Gerçekten ölümsüz olacak sanat yapıtının insanın tüm sınırlarından arınmış olması gerekir: mantık ve sağduyu, araya girmekten başka işe yaramaz. Ama o sınırlar bir kez yıkıldı mı, işte o zaman çocukluğun hayal ve rüya filmine girmiş oluruz. Böyle büyük ruhani anlar, sanatçının ruhunun ta derinliklerinde hissedilmiş olmalıdır; orada hiçbir mırıldanma, hiçbir kuş ötüşü, hiçbir yaprak hışırtısı insanı kendinden alamaz. Benim hissettiklerimin bir değeri yok; yalnızca gördüklerim canlı bir şekilde önümdedir, gözümü kapattığımda ise görüş alanım daha da güçlenmiştir. ¹⁹⁵

Chirico’nun melankolik ruhun yansıtıldığı resimlerinden biride ‘Bir Sokağın Gizemli Melankolisi’ adlı tablosudur. İlk bakışta tedirgin edici boş mekânlar, yüksek sütunlu oval kemerli uzun yapılar, yüksek kuleler, Rönesans’ın perspektif anlayışını çarpıtarak yaptığı gökdelenler göze çarpar. Terkedilmiş bir atmosferin akşam güneşiyle aydınlatıldığı sokaklar bir takım gölgelerin varlığıyla mistik bir gizem oluşturur. Sahiplerini belki de gizlenmeye ihtiyaç duyduğu ve izleyicisini merakta bırakacak biçimde ipucunu verdiği bu gizemin neye ait olduğunu hiçbir zaman kestiremiyoruz. Resimdeki durağanlık her ne kadar gölgelerle hareket ediyormuş izlenimi verse de geometrik alanlara sıkışmış bu gri lekelerde zamansızlığın içine hapsolmuştur. Resimde izleyicisini tedirgin eden şeyse her zaman kurguyu mantık çerçevesine oturmak istemeye çalışması fakat bir türlü hikâyeyi istediği

¹⁹² Cahit Kınay, a.g.e., s. 252.

¹⁹³ Adnan Turani, a.g.e., s. 531.

¹⁹⁴ A.g.e., ss. 532.

¹⁹⁵ Cahit Kınay, a.g.e., s. 319.

ölçüde akla uygun materyallerle destekleyememesi çaresizliğidir. ¹⁹⁶ Chirico bu çaresizliği anlatırken şu cümleyi kurar:

Resim 2.19: Giorgio de Chirico, *Bir Sokağın Gizemi ve Melankolisi*

T.Ü.Y.B. 1912

“Sanatı göze tanıdık gelen bütün nesnelerden, konulardan, geleneksel düşüncelerden, popüler simgelerden arındırmak gerekir. Daha da önemlisi, içimizde duymamız gereken derin güvendir: birden gözlerimizin önüne gelen, ama hiçbir anlamı olmayan, hiçbir konusu olmayan, hiçbir mantığa sığmayan bir görüntüye öyle güçlü bir inançla sarılmalıyız ki o yarattığı sevinç ya da acı biz istemesek de resmini yaptırmalıdır bize, öyle ki, bir insanın açken bir parça ekmeği hayvan gibi parçalamasına yol açan dürtüden daha güçlü bir dürtü olmalıdır bu.”¹⁹⁷

Chirico’nun bu resminde karanlık ve aydınlığın olduğu iki keskin çizdiği vardır. Güneş ışığının aydınlattığı bölümde uzun saçlı bir kızın çember çeviren bir gölgesi bulunmaktadır. Sağda oval kemerli bir girişlere sahip yapının yanında boş bir vagon bulunmaktadır. Yapının yan tarafında bir insan gölgesi ve direk gölgesi bulunmaktadır.¹⁹⁸

Resimde Rönesans’a uygun mimari yapı yeniden gündeme getirme çabası vardır. Yunana ve roma kültürüne olan özlemi bu resimde fazlasıyla hissedilen Chirico döneminin

¹⁹⁶ Mehmet Yılmaz, a.g.e., s. 183.

¹⁹⁷ Ahu Antmen, a.g.e., s. 139.

¹⁹⁸ Mehmet Yılmaz, a.g.e., ss. 52-57

sanatçılarında eksik gördüğü mimari duyarlılığa atıfta bulunarak günün mimari prensiplerine uyarlanmış şekilde yapılması gerektiğini savunmuştur.¹⁹⁹

Chirico, alışla gelmişin ötesinde bilinç ve aklın baskıcı yapısından uzak olarak karşıtlığın bir arada durduğu yaklaşımı her zaman resimlerinde barındırmıştır. Yapıtlarında daima gerçek ve gerçek dışı, figür ve hayali bir arada olduğu melankolik bir atmosfer bulunmaktadır.²⁰⁰

2.17. Karl Schmidt-Rottluff, “Melankoli”

Rottluff'un resimlerinde görünen ifadeler içe dönük ve çekingen bir duygu içermektedir. Bunun için kent yaşamında uzaklaşarak varlıkları doğal görünümüleriyle sınırlamak gerektiğini düşünmüştür. Yaptığı baskılarda sanatçı varlıkların doğal görünümüne ulaşarak adına renkleri ve biçimleri daha yalına indirgeyerek kullanmıştır.²⁰¹ Sanatın görevinin bir sonraki aşamada bir geçiş olduğunu söyleyen Rottluff tıpkı önceki çağlarda her akımın veya düşüncenin bir sonrakine basamak oluşturması gibi insanın görevini de nesillere aktarılan bir köprü görevi görmesi gerektiğini düşünür ve şu cümlelerle düşüncelerine açıklık getirir.

İnsanda soylu olan şey, insanın bir amaç değil bir köprü olmasıdır; insanda sevebilecek olan onun bir karşıdan karşıya geçiş ve bir alttan gidiş olmasıdır.²⁰²

Resim 2.20. Karl Schmidt-Rottluff Melankoli

1914

¹⁹⁹ Ömer Yiğit Aral, De Chirico: Mekanın Metafizik Belleği, *Atatürk Üniversitesi G.S.F Dergisi*, Sayı: 15, 2009, s. 40

²⁰⁰ Ahu Antmen, a.g.e., s. 137.

²⁰¹ Lionel Richard, a.g.e. s.103

²⁰² A.g.e., s.102

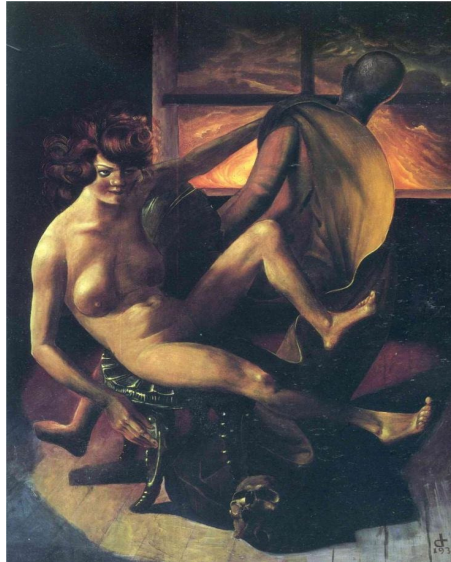
Karl Schmidt-Rottluff çoğunlukla manzara resimleriyle ün salmış bir ressamdır. Eserlerinde dışavurumcu bir yaklaşımla resmeder. Melankoli isimli bu baskıda Rottluff siyah ve beyaz renklerden oluşmaktadır. Karakter deforme edilmiş bir şekilde ayırtılara uzak iki boyutlu bir görünüme sahiptir.

2.18.Otto Dix, “Melankoli”

Otto Dix’i ‘Yeni Nesilcilik’ ve Dadaizm akımının da önemli bir temsilcisidir. Dix bu akımın oluşmasında ve yer almasında sebep olan dışavurumcu ve Die Brücke, Der Blaue Reiter ve Fütürizmden etkilendi ve yapıtlarında öğrendiklerini özümledi. Birinci dünya savaşıyla sanatçıda büyük bir değişim olmuştur. Savaş öncesi Otto Dix yenileyici bir dünya görüşüyle askere gönüllü olarak yazılmıştır. Fakat savaş esnasında yaşadığı acılar ve tanık olduğu ahlaki acımasızlıklar dışavurumculuğun özellikleri üzerinde barındıran eleştirisel bir tutum oluşturmuştur.²⁰³

Savaşı üzerinde bıraktığı etkiyi, saldırgan biçimde düzenlediği parçalanmış görünümlele sanatsal sorunlardan ziyade üzerinden zamanın sarsıcı düzenine çözüm üretme olanağı sağlamak istemesidir.²⁰⁴Yaptığı çalışmalar renk ve biçim yönünden ilkel kabilelerin imgelerini anımsatan bir tarzda ve imgelerin saflığının birer göstergesi oluyordu. Birinci dünya savaşının sosyal düzenine saldırganca bir tavırla eleştiren bu akımın öncülerinden olan Otto Dix eleştirilerinde hiç sakınmadan bahsedilen yeni gerçekliğin öncülerinden olmuştur.²⁰⁵

Resim 2.21: Otto Dix, *Melankoli*

Ahşap Üstüne Karışık Teknik, 1930

²⁰³ Fisun Demir (Ed.) *Art Book: Ekspresyonistler*, Dost Kitapevi, Ankara 2004, s. 110.

²⁰⁴ Lionel Richard, a.g.e., ss. 50.

²⁰⁵ Adnan Turani, a.g.e., s. 552.

Savaşa şahitlik etmiş birçok sanatçı gibi Otto Dix'de yaşadığı toplumun soylu tabakasının çöküşünü hayal etmeye başlamıştır. Yaptığı çalışmalarla savaşın korkunç yüzünü deneyimleriyle buluşturabilen Otto Dix aynı zamanda çalışmalarını dışavurumcu karakterlere dönüştürmeyi sağlayabilmiştir. Otto Dix çalışmalarına yeni bir sanatsal dil getirirken yapıtlarını savaş deneyimleri çevresinde sürdürmeye devam etmiştir.²⁰⁶

Savaştan sonra 1927de, zaten tanınmış bir sanatçı olan Dix, Dresdendeki prestijli Güzel Sanatlar Akademisinde öğretmenlik görevine başlamıştır. Bu dönemin çizimleri arasında çeşitli perdelik çalışmaları, eller ve hamileliğin yanı sıra, Almanyanın karartıcı politik havasına şiddetle işaret eden bir 1930 resmi Melankolik taslağı yer almaktadır.

²⁰⁶ Lionel Richard, a.g.e., s.50.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMA ÇALIŞMALARI

3.1. Asiye I

Resim 3.1: Azize Bilici, *Asiye I*

Kâğıt Üzerine Tarama Tekniği, 2017

Resim 3.1’de gösterilen *Asiye I* adlı çalışma, bu tez çalışmasında da görüşlerine başvurulmuş bir yazarın kitabına gönderme yapmaktadır. Dörthe Binkert ‘Melankoli Kadınıdır’ adlı kitabında melankoliyi kadının yaşaması gereken biyolojik bir zorunluluk olarak görmektedir. Bu konuda haksızda sayılmaz. Çünkü bir kadının hayatında melankoliyi yaşaması gerek dönüm noktaları vardır. Binkert bunu, adet görme, bekâretin kaybı, doğurganlık ve menopozla birlikte kaybolan üretkenlik gibi sarsıcı nedenlere bağlar. Kadın bedenindeki bu dönüşüm ruhsal yapısındaki çöküntüyü atlatmasında melankolik bir iç huzuru bulmak için verdiği kutsal bir bekleyiştir. Kayıpların üzüntüsünü anlama ve yaşamın kendiyle baş etmek için yaptığı içe dönük bir manevi huzur arayışıdır aslında.

Asiye Türkçedeki anlam karşılığıyla melankolik kadındır. Asiye kadın bedenindeki evrimin insan zihninde bıraktığı hüznün portreye yansımaları simgeler. Melankoliye yatkın olan bu kadının, tam da o kaybetme anında yasını tuttuğu acının bekleyiştir yüzüne yansıyan.

3.2. İhtiyar

Resim 3.2: Azize Bilici, *İhtiyar*

Kâğıt Üzerine Tarama Tekniği, 2017

İhtiyar adlı çalışmada ölümle yaşam arasındaki veda anlatılmaktadır. Sigmund Freud yas ve melankoli adlı makalesinde melankoliye sevilen bir objenin kaybedilmesi ve sevginin başka objeye kaydırılmasına kadar olan yas dönemi olarak tanımlamıştır. Benlik kendini terkedilmiş bir olguda duyumsamaktadır. Gençliğin kaybedilmesinin ardından ihtiyar kendini terkedilmiş olarak görür. İhtiyacı olan sevgiyi yansıtacak bir zamanı da kalmamıştır. İhtiyar için, ölüme yaklaşma, hayata veda etme zamanı ve hazırlanmanın üzüntüsüdür melankoli. Çalışmada, gençliğine özlem duyan bir melankolik yaşlı adam portresi yapılmak istenmiştir. Tarama çizgilerinin yoğun olarak kullanıldığı yüzdeki kıvrımların derinliğinde yaşam-ölüm sorgulamasının bakışı hâkimdir.

3.3. Bunalım

Bunalım adlı çalışma (Resim: 3.3) Melankolik bireyin toplumdaki konumunu içselleştirmeye çalışırken kendini bulunduğu yerden kopması ve imgelem rüyasına dalması vurgulanmaktadır. Yaşadığı yalnızlık, yoksulluk ve belirsizlik onu hissizleştirir. Geçmiş, gelecek ve bugün arasında yaşadığı gerilimden kurtulmaya çalışır. Tıpkı bir kaplumbağanın

kabuğuna çekilip saklanması gibi kendini koruyup saklanabileceği bir alan arar. İsimsizler bu arayışta kaybolmuş kişilerdir.

Resim 3.3: Azize Bilici, *Bunalım*

Gravür, 2013

3.4. Yalnızlık

Resim 3.4: Azize Bilici, *Yalnızlık*

Gravür, 2017

3.5. Pencere I

Resim 3.5: Azize Bilici, *Pencere I*

Gravür, 2017

3.6. Pencere II

Resim 3.6: Azize Bilici, *Pencere II*

Gravür, 2014

Pencere II adlı çalışma, günümüzde iktidar çekişmeleri, savaşlar, iç çatışmalar, küresel boyutlara varan kitlesel göçler, kıyımlar, dünya tarihine geçen toplumsal travmalar insan nezdinde yalnızlığa, korkuya, endişeye, öfkeye ve melankolik duygu durumuna eğilimli hale gelen insan grubunu imlemek için yapılmıştır. Pencere II bu gidişatın son şeklidir. Bireyin kendi varlığını konumlandırmada yaşadığı Melankolik duygu durumunu kesitler halinde

sunmaktadır. Yüzler yoğun bir siyahın içinde döngüsel bir hareketi izleyiciye duyumsatmak için farklı açılardan konumlandırılmışlardır.

Resim 3.7’de gösterilen Acedia adlı çalışma dinsel ritüellerini yerine getirmeyen, toplumsal görevlerini yapmakta erinen, geçimini bile sağlamaktan aciz, kederli acı içinde canından bezmiş kişilerin yakalandığı günah olan acediayı simgeler. Erken Hristiyanlık dönemlerinde inzivaya çekilen çöl babaları inançlarını kuvvetlendirmek ve tanrıya olan bağlılıklarını sınamak için mısır çöllerinde inzivaya çekilirlerdi. Manastırların ağır yaşam koşulları, katı disiplinleri, günlerce süren sesiz bekleyişler ve yalnızlık bazı çilecilerin acediaya yakalanmasına sebep olmuştur. Sonraları bir salgına dönüşen acedia iblise dönük bir araç haline gelir. Acediaya yakalananlar geçmişin gölgeleri altında tüketilmiş bir çaresizlik yaşarlar.

3.7. Acedia

Resim 3.7: Azize Bilici, *Acedia*

Gravür, 2014

3.8. Aziz

Resim 3.8: Azize Bilici, *Aziz*

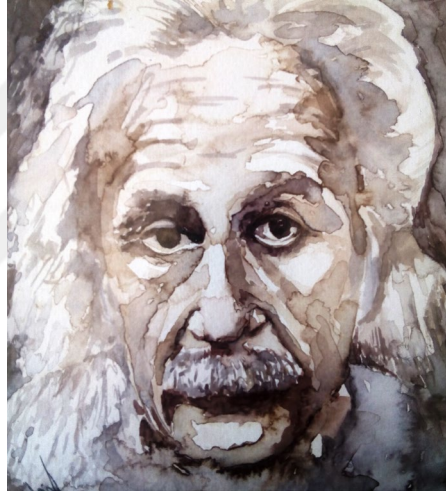
Linöl Baskı, 2014

Resim 3.8’da Aziz adlı çalışma Antonius, inancını kuvvetlendirmek için Mısır çöllerine bir yolculuğa çıkan hikayesini konu edinir. Bu yolculuk sırasında şeytan sayısız kılığa girer ve aziz baştan çıkarmak ister. Fakat o, şeytanın bütün cabalarına rağmen tanrıya olan inancından vazgeçmez. Şeytan en son kadın kılığına girer ve melankoli günahıyla azizi yoldan çıkarmaya çalışır. Antonius, sabır ve metanetle bu günahında üstesinden gelir. Artık melankoli bir günah değil inancını kuvvetlendirmek içinde bir sınama aracı olmuştur. Hristiyan öğretisinde şeytana karşı verilen mücadele artık Aziz Antonius’un yaptıklarıyla özdeşleşir.

3.9. Dehanın Melankolisi

Ağırlıklı olarak 2017 yılında yapılan Suluboya Çalışmalar, farklı konularda ve anlamlarda melankoliyi betimleyen altı adet çalışmayı içermektedir. Suluboyanın ince bir boya tabakasıyla başlayan ilk katından sonra farklı efektler yaratmak için birbiri üzerine boyanabilen özelliği melankolik ifadeyi ön planda tutmak için avantaj sağlamıştır. Boya katlarının uygulanmasında açıktan koyuya renk geçişleriyle ifadeyi yakalamak etkili olmuştur. Renkler berrak, ince katmanlar halinde üst üste uygulanarak karıştırılmıştır. Kurutulmuş ilk katlardan sonra belirlenmiş renkler ikincil renkler olarak kullanılmıştır. Yakalanan görsel etkide melankolik ifade ön planda tutulmuştur.

Resim 3.9: Azize Bilici, *Dehanın Melankolisi*

Suluboya Tekniği, 2017

Petrarca, melankoliyi dehanın bir ürünü olarak görür. Melankoliklerin yaşadığı ruhsal çalkantılar hümanist kişiliğiyle dengelenmesini iddia eden Petrarca bu denge durumunu dehanın bir ürünü olarak kabul eder. Dehanın ardından gelen ruhsal çöküntü, depresif ruh hali, değişen ruh hali, günah ve sanrılarla mücadele haline girer.

Resim 3.9. ‘Dehanın Melankolisi’ adlı çalışma deha ve melankoli bağlantısını imlemek için yapılmıştır. Suluboyanın şeffaf katmanlılığında konu edinilen deha kişi Einstein’dır. Dehanın yaşlılığında yüzleştiği, korku, endişe, yıkımlarla ifade edilmek istenmiştir. Monokromatik bir etkiyle yapılan resim, Einstein’ın günlüğünden²⁰⁷ edinilen duygulara işaret etmektedir. Deha olmasına rağmen melankolik bakışlar içinde yalnızlık ve korkuyla bakan bir deha portresi yapılması amaçlanmıştır.

²⁰⁷ <http://arsiv.ntv.com.tr/news/263819.asp> (Erişim Tarihi 21.07.2019).

3.10. İlk Günah

Resim 3.10: Azize Bilici, *İlk Günah*

Suluboya Tekniği, 2017

Resim: 3.10 da ‘İlk Günah’ adlı çalışma, Hildegard von Bingen insanlık tarihindeki ilk günahın melankoli olduğunu aktaran görüşünü temel alır. Bingen’e göre Âdem ve Hava’nın cennetten kovulması melankolinin dünyada var olmasına neden olmuştur. Şeytan Âdem’e cennet bahçesindeki yasak meyveyi yemesini söyler. Şeytanın aldatmasına kulak veren Âdem meyveyi yedikten sora tanrı onu cezalandırır ve cennetinden kovar. Dünyaya gönderilen Âdem kederlenir ve melankoli öz sularına karışır. Böylece öz suyunda bulunan melankoli kan yoluyla nesillere aktarılır. Artık tüm doğan yeni çocuklar öz sularında bu günahla doğarlar. Suluboya tekniğiyle yapılan Resim 3.10’da gösterilen çalışma, ilk günahın melankoli olduğu inancının tersine, çocuğun yüzündeki masumiyeti ön plana alır. Siyah iri gözler melankolik bakışı hissettirse de ilk günahın anlamsızlığına, bir çocuk ifadesinden çok yetişkin, olgun bir bakışın varlığıyla yüzleşiriz.

3.11. Yılğın

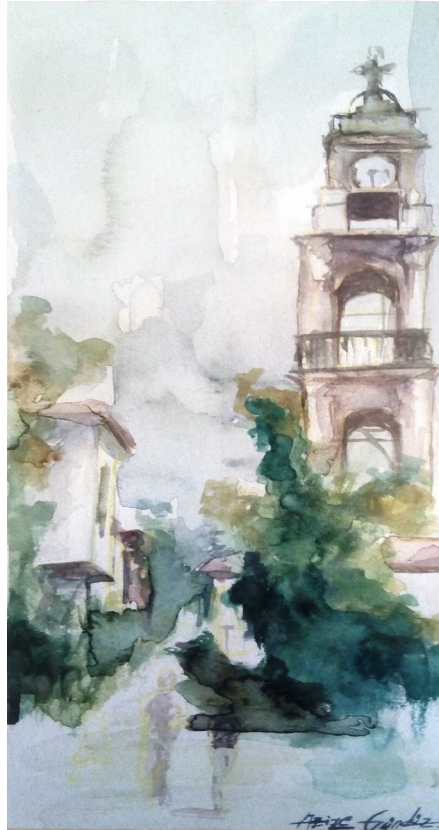
Resim 3.11: Azize Bilici, *Yılğın*

Suluboya Tekniği, 2017

3.12. Eski Yaşamlar

Resim 3.12: Azize Bilici, *Eski Yaşamlar*

Suluboya Tekniği, 2017

3.13. Kent Melankolisi

Resim 3.13: Azize Bilici, *Kent Melankolisi*

Suluboya Tekniği, 2017

Resim 3.13’de gösterilen ‘Kent Melankolisi’ adlı çalışma, hızlı kentleşme içerisinde yaşadıkları yerin artık ana yurtlarına hiç benzemeyen kalabalıklarda yığın halde yürüyen bir grup insanın resmedilmiştir. Melankoli kentinde yaşayanlar, dünyaya karşı mesafelilerdir. Modern kent yaşamında birey bildiği herhangi bir yeri veya bir kişiyi tanıma konusunda kayıtsız kalır. Sonuçta hayatın anlamsız olduğu sonucuna varır. Yığınlar arasında kaybolmuş hayatların anlamsız telaşı vardır resimde. O nedenle belirsiz ve bulanıktır. Siluet halindeki bu figürler kimseye benzemezler. Ve kalabalık içinde silikleşirler.

3.14. Asiye II

Ağırlıklı olarak 2016-18 yılları arasında yapılmış olan tuval üzerine yağlıboya resimler, melankolik ifadeyi insan yüzüne ve gövdesine taşımayı amaçlayan birbirinden bağımsız olarak üretilen çalışmadan oluşmaktadır. Asiye II adlı çalışmada yüzde yakalanmaya çalışılan ruhsal ifade, kişinin melankolik ifadesiyle birlikte, uzaklara bakışına, derin bir düşünceye odaklandığına işaret eder. Arka planın beyazlığı, yüzün masumiyetini, sadeliğini ve onun yalnızlığına gönderme yapmak için kullanılmıştır. Resim, genel olarak seçilen renklerin verdiği etkiyle soğuk, hareketsiz, donuk, tek bir noktaya odaklanmış bir yüz ifadesine sahiptir.

Resim: 3.14: Azize Bilici, *Asiye II*

T.Ü.Y.B. 2018

3.15. Asiye III

Resim 3.15: Azize Bilici, *Asiye III*

T.Ü.Y.B. 2018

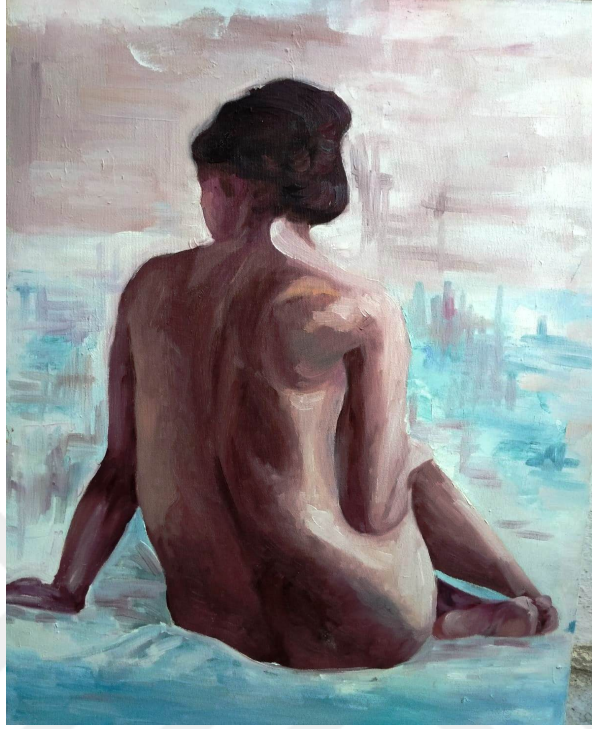
Resim 3.15’da gösterilen Asiye III, fotoğraftan yararlanılarak yapılan bir çalışmadır. Resimde pastel tonlara hâkimdir. Melankolinin rengi olan ve insanlara geçmişe dair anıların canlandırmasına neden olan mavi ren kullanılarak yapılmıştır. Figürün solgun rengini beyaz ve boyaya mor boya katılarak kırılması sonunu elde edilmiştir. Mavi renklerin hâkim olduğu ve beyazla kırılarak gerçekleştirildiği bu resimde figürü ortaya çıkarmak için arka plan gri bir zemine boyanmıştır. Fonun silikleştiği bu resimde hüznü artırmanın yollarını gözlerde ve dudakta kullanılan canlı renklerle oluşturulmuştur.

3.16. Arınma

Resim 3.16’da Arınma adlı çalışma arkası izleyiciye dönük kendiyle baş başa kalan yalnız bir kadını anlatmaktadır. Melankolikler kendi içine kapanık yalnızlığı tercih eden insanlardan ve toplumdan kaçınan ve birebir ilişkilerden kaçınan kişilerdir. Bu resim melankolik kişiliğe sahip bir kadının tuvale sırtını dönerek izleyiciyle arasına melankolik bir tavırla mesafe koyduğunu göstermektedir. Melankolik figür kendisiyle baş başadır. İzleyiciyle

aynı yöne bakar fakat figürün ilgi alanı da yoktur. Yüzünü saklayarak Yalnızlık duygusunu izleyicinin kendisi de hissettirir.

Resim 3.16: Azize Bilici, *Arınma*

T.Ü.Y.B. 2018

3.17. Melankoliye Özgü Duruş

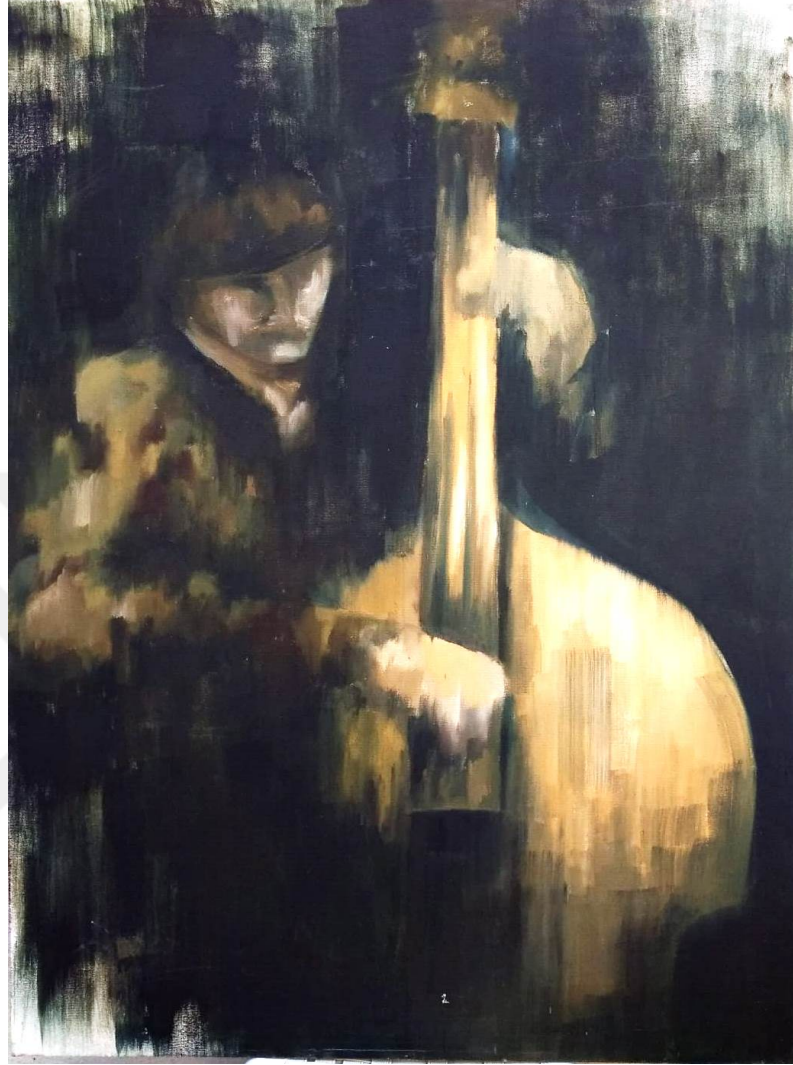
Resim 3.17: Azize Bilici, *Melankoliye Özgü Duruş*

T.Ü.Y.B. 2016

3.18. Tedavi

Resim 3.18: Azize Bilici, *Tedavi*

T.Ü.Y.B. 2016

Resim 3.18 Tedavi adlı çalışma, müziği odak noktasına alır. Antik çağda müzik insanları kaostan kurtaran yegâne sanat olarak tanımlanmıştır. Melankolik insanlara ve hastalara müzik dinletilmesi o günlerden kalma bir gelenektir. Antik çağdan beri melankoli tedavisi için kullanılan tüm yöntemlerle birlikte müziğin melankolik mizaçların şekillendirilmesinde ve tedavisinde kullanılabilecek önemli bir araç olduğunu düşünülmüştür. Konu edinilen figür kendi yalnızlığı içinde viyolonsel çalarken resmedilmiştir. Resmin genelinde koyu renkler kullanılarak, karanlık ve dramatik bir ortamda yalnız bir adamın enstrümanı ile baş başa kalışı imlenmiştir. Yüzdeki kıvrımlar belirsiz, mekân gibi dış göstergelerde herhangi bir detay olmasa da figürün duruşuyla müziğe odaklı bir anlatımın ön planda olduğunu görürüz.

3.19. Hüzün

Resim 4.19: Azize Bilici, *İsimsiz*

T.Ü.Y.B. 2016

3.20. Kadın

Resim 3.20: Azize Bilici, *İsimsiz*

T.Ü.Y.B. 2016

3.21. Kaçınma

Resim3.21: Azize Bilici, *İsimsiz*

T.Ü.Y.B. 2016

3.22. Hastalık

Resim 3.22: Azize Bilici, *İsimsiz*

T.Ü.Y.B. 2016

3.23. Melankolik Manzara

Resim 3.23: Azize Bilici, *İsimsiz*

T.Ü.Y.B. 2016

3.24. Delilik

Resim3.24: Azize Bilici, *İsimsiz*

T.Ü.Y.B. 2016

SONUÇ

Melankoli, antikçağlardan günümüze kadar çok farklı anlamlarda tanımlanmıştır. Antikçağda tanrılara başkaldırı ile yüceltilmiş olan melankoli Hipokrat'la birlikte tıbbın konusu haline gelmiştir. Bu çağlarda hekimler alternatif tıp yöntemleriyle tedavi yolları aramışlardır. Ortaçağda ise melankoli yedi ölümcül günahtan biri olarak kabul görmüştür. Ortaçağda ayrıca melankoli, Satürn gezegeniyle birlikte anılmaya başlanmıştır. Rönesans'ta ise hümanizmin etkisiyle olumsuz anlamlarından sıyrılarak deha ile ilişkilendirilmiştir. Yaratıcı kişiliğin oluşması yönünde melankoli ön plana çıkmıştır. Aydınlanma çağında melankoli delilikle özdeş tutulmuş, melankolikler hücrelere kapatılarak ölüme terkedilmiştir. 20. Yüzyıla girilirken melankoli gelişen psikanaliz yöntemlerle bir hastalıktan çok duyuğu durum bozukluğu olarak tanımlanmıştır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan melankoli sözcüğü kişinin karamsar, içine kapanık, yalnızlığı tercih eden, yaşama sevincinin kaybolması anlamlarında kullanılmaktadır. Daha önce şizofreni ve şiddetli psikolojik depresyonlara dayandırılan melankoli günümüzde toplumsal olay ve olguların sonucunda bireyin kendini konumlandırma çabasını tanımlar. Melankolikler tarihsel boyutta anlamlandırıldığında kimi zaman toplumdan dışlanmışlar kimi zaman şeytanlaştırılıp öldürülmüşlerdir. Bazen deha olarak övgüler alırken bazen de deli oldukları düşünülüp toplumdan izole edilmişlerdir. Modern çağda ise en doğru tanımıyla melankolikler kayba uğramış hüznü kişilerdir.

Bu tez çalışmasında resim sanatında Melankoli adını taşıyan eserlerden yapılan seçki biraraya getirilmiştir. Bu kapsamda Aias Figürüyle başlayan seçki Ortaçağa özgü Melankoli konulu yapıtlar içinde Mattias Grünewald, Hieronymus Bosch, Albert Dürer, Lucas Cranach'ın resimleri analiz edilerek bu çağın Melankoli anlayışı ve resim sanatındaki temsili analiz edilmiştir. Özellikle Dürer'in yapıtıyla birlikte, melankoli, teolojik kuramından kurtularak özerk bir konu olmaya başlaması vurgulanmıştır. Tez, Aydınlanma Çağının sanatçılarından iki yapıt örnek gösterilerek Aydınlanma çağında dehaya atfedilen özellikler yerini bilgece bir bakışı ifade eden bazen de tam anlamıyla boş duran bir hoşnutluğu ifade etmek için kullanılan anlamlarla yer değiştirdiği açıklanmıştır. 20. yy içinde Melankolik kişilik yaşadığı dünyadan uzaklaşıp ıssız yerlere gitmeyi yeğleyen çekildiği köşesinde hayaller kuran, bir temsili ifade etmek için kullanılır. Melankolik yalnızlık imgelemin hazına karşın ödenen bedeldir artık. Bu kapsamda melankolik figür, denize bakarken çektiği acının ve düşüncelerde yaşadığı çekişmeyi izleyene belli eden Munch'un yapıtıyla örneklendirilmiştir.

Eskizler, Özgün Baskı, Suluboya ve Tuval üzerine yapılan Uygulama Çalışmalarında tezde tartışılan kavramlar resimlerde ifade edilmeye çalışılmıştır. Melankolik ifadenin ön planda olduğu özellikle Asiye serisinde, Dörthe Binkert ‘Melankoli Kadındır’ adlı kitabında melankolik kadını esas alan kadın bedenindeki dönüşümlerin ruhsal yapısındaki çöküntüyle olan paralelliği, melankolik bir iç huzuru bulmak için verdiği kutsal bir bekleyiş temsil edilmiştir. Kayıpların üzüntüsünü anlama ve yaşamın kendiyle baş etmek için yaptığı içe dönük bir manevi huzur arayışındaki kadın portresi ön plana çıkartılmıştır. Uygulamalarda özellikle portre serilerinde savaşlar, iç çatışmalar, küresel boyutlara varan kitlesel göçler, kıyımlar korkuya, endişeye, öfkeye yol açan günümüz insanının çok parçalı dünyasına gönderme yapılmıştır. Melankolik duygu durumunun yoğun yaşandığı günümüz dünyasının parçalı görünümü, Uygulama Çalışmalarında ön plana çıkartılmıştır.

Kavram olarak çok geniş bir tarihsel yelpazeye sahip olan melankoli, sanatının gündeminde her zaman yerini almıştır. Burton’un 1621’de yayımlanmış kitabında da vurgulandığı gibi melankoli sadece tıbbi bir çerçevenin ürünü değil tarih, edebiyat, psikoloji, astronomi ve teoloji alanıyla iç içedir. Bu çalışmada da resim sanatından yapılan bir seçkiyle gösterildiği gibi önemli başyapıtların ana konusudur. Üzüntü, dış dünyaya duyulan ilginin azalması, sevme yetisinin kaybı gibi kavramlarla açıklanan melankolinin yeni anlamları farklı disiplinlerin konusu olacaktır. Günümüz sanatında da melankolik insan mizacı farklı teknikler, yeni ifade ve temsillerle ele alınmaya devam eden bir tema olacaktır.

KAYNAKÇA

- Antmen, Ahu (2009). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Aral, Ömer Yiğit (2009). De Chirico: Mekanın Metafizik Belleği, *Atatürk Üniversitesi G.S.F Dergisi*, (15), 32-42.
- Bazin, Germain (2015). *Sanat Tarihi*, (Çev. Selahattin Hilav), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık,
- Binkert, Dörthe (1995). *Melankoli Kadındır*, (Çev. İknur İgan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- Borgna, Eugenio (2014) *Melankoli*, (Çev. Meryem Mine Çilingiroğlu), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,
- Cevizci, Ahmet (2001). *Ortaçağ Felsefe Tarihi*. Bursa: Asa kitapevi.
- Demir, Fisun (2004) (Ed.) *Art Book: Ekspresyonistler*, Dost Kitapevi,
- Edgü, Ferit (2013). *Biçimler, Renkler, Sözcükler*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Erdok, Esmâ (2006). Melankolinin Görsel Anatomisi: 19. yy. Avrupa Resminin Başyapıtlarında Melankolinin Temsili., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erhat, Azra (2018). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul:Remzi Kitapevi
- Farthing, Stephen (2006). *1001 Temel Resim: Dünyanın Önde Gelen Sanat Eleştirmenlerinin Yorumlarıyla*, İstanbul: Caretta Kitapları.
- Freud, Sigmund (2014). *Yas ve Melankoli*, (Çev. Aslı Emirsoy), İstanbul: Telos Yayınevi.
- Gombrich, Ernst Hans (1997). *Sanatın Öyküsü*, (Çev. Erol Erduran, Ömer Erduran), İstanbul: Remzi kitapevi.
- Göle, Münir (2007). Aşk Melankolisi Diye: Akedia Günahı. *Cogito*, (51), 164
- Homerios, (2008). *İlyada*, (Çev. Azra Erhat, A. Kadir Meriçboyu), İstanbul: Can Yayınları,
- Homerios, (2018). *Odyseia*, (Çev. Azra Erhat, A. Kadir Meriçboyu), İstanbul: Kültür Yayınları,

Kamışlı, Elif (2007). *Melankoli ve Parlayan Zırhlı Şövalye Sendromu Cogito: Melankoli*, (51), 212-223.

Kınay, Cahit (1993). *Sanat Tarihi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları..

Klibansky, Raymond; Panofsky, Erwin; Saxl, Fritz (1979). *Saturn and Melancholy: Studies in the History of Natural Philosophy, Religion and Art*, Liechtenstein.

Köknel, Özcan (2000). Duygudurum Bozukluklarının Tarihçesi. *Duygudurum Dizisi*, 1(1), 5-11.

Krausse, Anna Carola (2005). *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*, (Çev. Dilek Zaptıoğlu), Almanya: Literatür Yayıncılık.

Kristeva, Julia (2009). *Kara Güneş*. (Çev. Nesrin Demiryontan), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Moran, Berna (2014). *Edebiyat Kuramları Ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Prigent, Helene (2009) *Melankoli Bunalımın Başkalaşimleri*, (Çev. Orçun Türkay), Yapı Kredi Yayınları,

Richard, Lionel (1999). *Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi*. (Çev. Beral Madra vb.), İstanbul: Remzi Kitapevi.

Russ, Jacqueline (2011). *Avrupa Düşünce Serüveni*. (Çev. Özcan Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Starobinsky, Jean (2007). Tanrı Katında Ruh: Akedia Günahı. *Cogito*, (51), 224-232.

Starobinsky, Jean (2012) *Özgürlüğün İcadı Ve Aklın Amblemleri* (Çev Haldun Bayrı), İstanbul: Metis Yayınları.

Teber, Serol (2013). *Melankoli Normal Bir Anomali*, İstanbul: Say Yayınları.

Turani, Adnan (1979). *Dünya Sanat Tarihi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Wölfflin, Heinrich (1990) *Sanat Tarihinin Temel Kavramları*, (Çev. Hayrollah Örs), İstanbul: Remzi Kitabevi,

Yates, Frances A. (2007). Gizli Felsefe ve Melankoli: Dürer ve Agrippa. *Cogito*, (51), 170-180.

Yıldızalp, A. (1997) Frans Hals. *Eczacı Başı Sanat Ansiklopedisi Cilt 2*, İstanbul, 749

Yılmaz, Mehmet (2005). *Modernizmden Postmodernizme Geçiş*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

İnternet Kaynakları

<http://arsiv.ntv.com.tr/news/263819.asp> (Erişim Tarihi 21.07.2019).

<http://nerdengeliyo.com/melankoli/> (Erişim Tarihi: 07.02.2019).

<https://arthive.com/williamblake/works/257774~Nebuchadnezzar/> (Erişim Tarihi: 10.08.2019).

<https://www.wannart.com/matrix-ve-nebukadnezzar/> (Erişim Tarihi: 10.08.2019).

